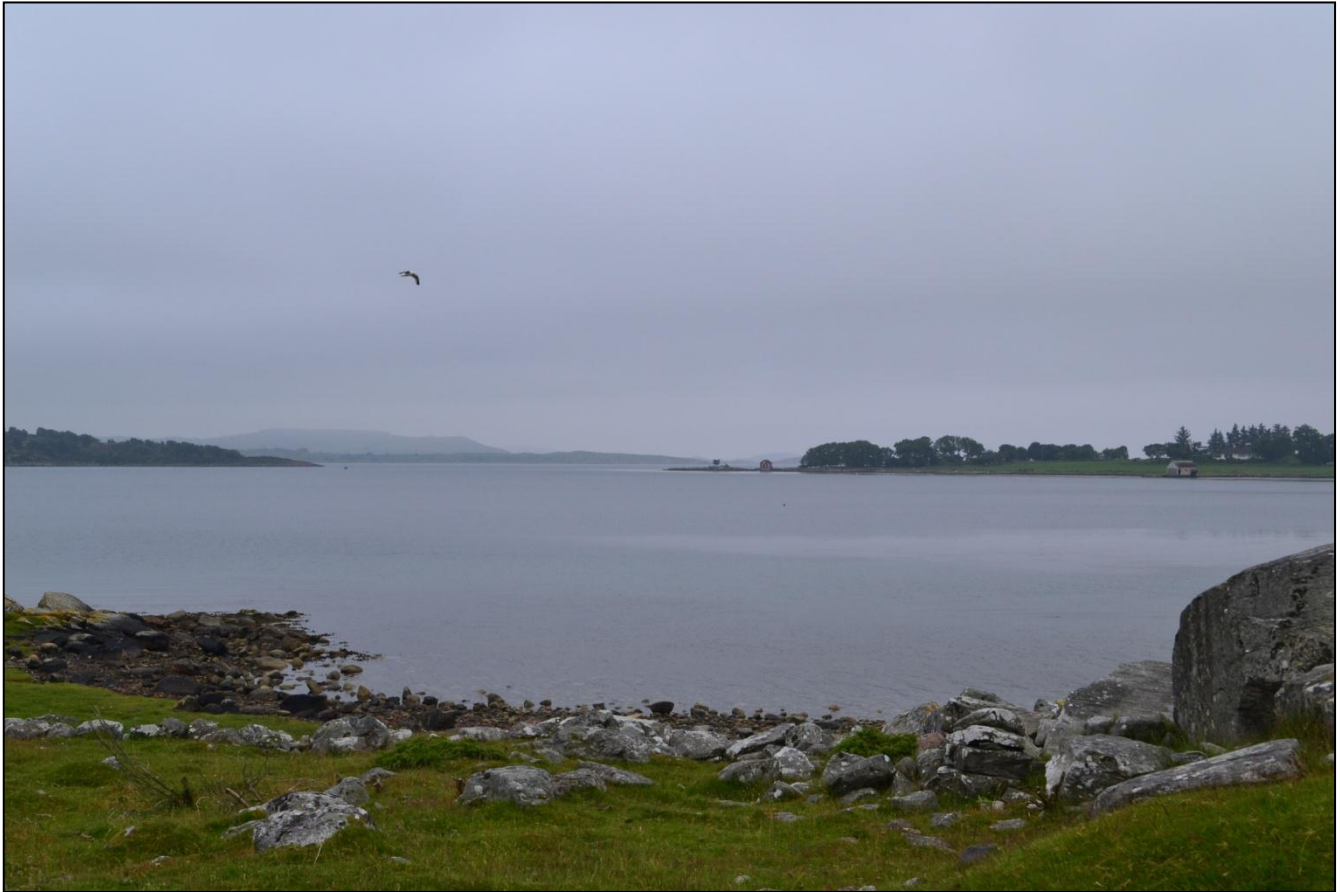


**Kysten som arena for fremvisning av lokal makt i eldre
jernalder. Nausttufter og gravminner i landskapet i
Hordaland og Rogaland**



Stefano Dell'Aitante

Masteroppgave i arkeologi

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Høst 2013

Forord

Det er flere mennesker som har hjulpet meg gjennom skriveprosessen, og som jeg skylder en stor takk til. Først og fremst min dyktige veileder, Randi Barndon, som har vært ekstremt hjelpsom og tålmodig. Takk til Asbjørn Engevik, Oliver Grimm og Håkon Reiersen for nyttige opplysninger, gode tips og konstruktive tilbakemeldinger. Deres kunnskaper om eldre jernalder og nausttufter har vært svært verdifulle.

En stor takk til alle andre bergensboere som har hjulpet meg. Min flotte Ingrid, og mine foreldre for støtten. Yngve Flongfeldt, som også har kommet med gode tips under skrivingsprosessen. Jon Sigurd Bruvik, som ble med til Stend. Tusen takk til de ansatte ved Hordamuseet i Fana for lån av båt, gode tips og gode kilder. Takk til Yngve Flongfeldt, Jan Petter Hammersland, Eirik Hjelmtvedt, Ingrid Haarstad Rekkavik og Therese Nettet (og sikkert flere andre) for korrekturlesing av store deler av oppgaven. Takk til alle mine medstudenter for godt selskap og daglig quiz. En stor takk til de ansatte ved Universitetsmuseet i Bergen jeg spiller fotball med, som har kommet med gode råd.

En stor takk til alle som har hjulpet meg i Stavanger. De ansatte ved Arkeologiske museum i Stavanger, som har vært utrolig hjelpsomme, og har bidratt nyttige opplysninger, kart og dokumenter som viste seg å være svært nyttige. Takk også til mine gode venner Erik Danielsen, Eivind Bøyum og Sunniva Myklebost, som har gitt meg husly og kjørt meg rundt i både bil og båt i Rogaland. Og takk til menneskene jeg traff på Mosterøy og Nord Kolnes for lån av båt og verdifull lokalinformasjon.

Summary

Norwegian Iron Age societies from the Roman period had fully developed long distance trade routes that extended along the entire coast to reach the Continent. These long voyages were possible due to a well-developed boat technology. Boats seem to have been of vital importance along the coastline, as proven by the hundreds of boathouses scattered all over the country. And yet, few boathouses are fully excavated. The object of this thesis is to study the world that surrounded these boathouses, by studying the landscape in which they were built. The study comprises of a landscape analysis (as developed by Terje Gansum) of the coastal environment surrounding three excavated boathouses and a map analysis of three different locations. These six locations are situated in the modern regions of Hordaland and Rogaland. The locations chosen for landscape analysis are Stend (Bergen in Hordaland), Nord Kolnes (Sola in Rogaland) and Mosterøy (Rennesøy in Rogaland), while the locations for map analysis are Flesland (Bergen), Halsnøy Kloster (Kvinnherad in Hordaland) and Obrestad (Hå in Rogaland). The main subject of the thesis is based upon the boathouses' relation to graves and farms. Iron Age graves were usually built in close proximity to roads, farm boundaries or the coast line. It's been suggested that such graves were used as boundary markers. This seems to show that worshipping the dead was an important aspect of Iron Age Norway. Dead ancestors became part of the landscape, and were used to claim dominance over territories. This reflects a bound of rules that societies and people living in Scandinavia must have known about .

The landscape analysis has used to understand why and where monuments were placed. The research also includes Maarten Jacobs' theories, in which he divides the landscape in three modes: matterscape, the physical reality; powerscape, the set of rules bound to a landscape; mindscape, the landscape as the individual experience it. The results have shown several patterns, of which the common denominator has been the placement of the boathouses. Boathouses were always built in areas sheltered from bad weather. This doesn't mean that local chieftains were trying to hide the boathouses. In some locations, and especially on the island of Mosterøy, the numerous graves were built on places that made them visible from the sea. It's clear that the people who built them wanted the graves to be seen by arriving or passing ships. This seems to show that local chieftains and communities wanted to signalize the presence of people, activities, and boathouses. This would have been a warning to enemies as well as a geographical marker to allies, who would instantly know that the area was inhabited. This pattern was

made clear in some places, but not in all of them. At Stend there are only two graves that seem to have a relation to the boathouse, of which one of them is small, and barely visible from the sea. At Flesland there is only one grave, built just beside the boathouse. In other locations, burial sites are built near the boathouses, but they don't seem to be truly effective as border markers, as the graves are barely visible from the sea. This is especially the case for Nord Kolnes. One possible explanation to this pattern leads to the possible conclusion that border marking was not a priority everywhere. An alternative theory leads to a totally different possibility: even the small graves, and possibly the boathouses too, were made visible by flags or other colorful markers that Iron age people in Scandinavia would understand.

Figurliste:

3.1 Matterscape, Powerscape, Mindscape: Diagram	s. 30
4.1 Oversikt over nausttufter i Hordaland.....	s.33
4.2 Oversikt over nausttufter i Rogaland.....	s.34
4.3 Lokalitet 1: Stend i Fana (Bergen kommune).....	s.36
4.4 Skisse av naustet på Stend.....	s.37
4.5 Rekonstruksjon av naustet på Stend.....	s.38
4.6 Kart over kulturminner på Stend.....	s. 40
4.7 Lokalitet 2: Nord Kolnes (Sola kommune).....	s.42
4.8 Skisse av Naust 1 på Nord Kolnes.....	s.43
4.9 Skisse av Naust 2 på Nord Kolnes.....	s.46
4.10 Skisse av Naust 3 på Nord Kolnes.....	s. 48
4.11 Kart over kulturminner på Nord Kolnes.....	s. 49
4.12 Kart over Brunnaviken.....	s. 51
4.13 Lokalitet 3: Vaula på Mosterøy (Rennesøy kommune).....	s. 53
4.14 Skisse av naustet på Mosterøy.....	s. 54
4.15 Kart over kulturminner på Mosterøy.....	s. 56
4.16 Oversikt over Lokalitetene 4, 5 og 6.....	s. 59
5.1 Innsyn mot nausttuften og Gravminne 2 på Stend.....	s. 64
5.2 Kart over utsyn fra lokaliteter på Stend	s. 66
5.3 Kart over innsyn mot kulturminner på Stend.....	s. 67
5.4 Utsyn fra Gravminne 2 på Stend.....	s. 69
5.5 Utsikt fra indre områder i Brunnaviken.....	s. 71
5.6 Kart over utsyn fra lokaliteter på Nord Kolnes.....	s. 72
5.7 Kart over innsyn mot kulturminner på Nord Kolnes.....	s. 74
5.8 Bildet tatt fra nausttuften på Mosterøy. Utsikt over Dysjalandsvågen.....	s. 76
5.9 Kart over utsyn fra kulturminner på Mosterøy.....	s. 78
5.10 Bildet tatt fra Gravfelt 5. Utsyn mot Dysjalandsvågen og nausttuften.....	s. 79
5.11 Kart over innsyn mot kulturminner på Mosterøy.....	s. 81

5.12 Lokalitet 4: Kart over kulturminner på Flesland.....	s. 84
5.13 Lokalitet 5: Kart over kulturminner på Halsnøy Kloster.....	s. 85
5.14 Lokalitet 6: Kart over kulturminner på Obrestad.....	s. 86

Appendks I

8.1 Skisse av indre stolpehullsystem funnet i nausttuften på Stend.....	IV
8.2. Skisse av stolpehullsystem funnet i nausttuften på Stend med profiltegning av stolpehull.....	IV
8.3 Skisse av indre strukturer funnet i nausttuften på Stend.....	IV
8.4 Skisse av spannformet keramikk funnet på Stend	V
8.5 Skisse av fragmenter av spannformet leirkar funnet i Naust 1 på Nord Kolnes.....	XII
8.6 Skisse av fragmenter av spannformet leirkar funnet i Naust 2 på Nord Kolnes	XXIII
8.7 Kart over Tor Helligens registreringer i Sola kommune	XXXI
8.8 Kart over nausttufter og gårder underlagt gården på Tjora.....	XXXII

Appendiks II

8.9 Kart over politiske maktsentre identifisert ved hjelp av gravfunn.....	LI
---	-----------

Tabeller:

4.1 Liste kulturminner på Lokalitet 1, Stend.....	s. 41
4.2 Liste kulturminner på Lokalitet 2, Nord Kolnes.....	s. 50
4.3 Liste kulturminner på Lokalitet 3, Mosterøy.....	s. 56
4.4 Liste kulturminner på Lokalitet 4, Flesland.....	s. 59
4.5 Liste kulturminner på Lokalitet 5, Halsnøy Kloster.....	s. 60
4.6 Listekulturminner på Lokalitet 6, Obrestad.....	s. 60
5.1 Utsyn fra kulturminnene på Stend.....	s. 67
5.2 Utsyn fra kulturminnene på Nord Kolnes.....	s. 75
5.3 Utsyn fra kulturminnene på Mosterøy.....	s. 80

Innholdsfortegnelse:

Kapittel 1: Innledning.....	s. 1
1.1 Målsetting, problemstillinger og oppgavens struktur.....	s. 1
1.2 Nausttufter – noen definisjoner.....	s. 4
1.3 Presiseringer og avgrensning av periode som omhandles i oppgaven.....	s. 4
1.4 Nausttufter i de undersøkte fylkene og i resten av Norge.....	s. 5
1.5 Historisk tilbakeblikk: Norge i romertid og folkevandringstid.....	s. 6
Kapittel 2: Naust i forskningshistorisk lys.....	s. 12
2.1 Arkeologien tar form i Norge.....	s. 12
2.2 Studier av nausttufter og gravminner i nyere tid.....	s. 14
2.3 Nye innfallsvinkler: Landskapsanalyse.....	s. 16
Kapittel 3: Teoretiske og metodiske tilnæringer.....	s. 18
3.1 Utviklingen av landskapsanalyse.....	s. 18
3.2 Aktører og markører i landskapet – hvordan strukturer brukes i sosial kontekst.....	s. 18
3.3 Gravminner som eiendomsmarkører.....	s. 19
3.4 Landskapsrom og kontekst.....	s. 21
3.5 Landskapsanalyse.....	s. 22
3.6 Landskapsanalysens begreper.....	s. 25
3.7 Drøfting av teori og metode.....	s. 26
3.8 Oppsummering.....	s. 30
3.9 Forkunnskaper, vurderinger og forberedelser.....	s. 31
Kapittel 4: Presentasjon av lokalitetene.....	s. 33
4.1 Registrerte og utgravde nausttufter i Hordaland.....	s. 33
4.1.1 Hordaland.....	s. 33
4.1.2 Rogaland.....	s. 34
4.2 Lokalitet 1: Stend i Fana, Bergen kommune, Hordaland.....	s. 36
4.2.1 Naustet på Stend.....	s. 36
4.2.2 Funnene.....	s. 39
4.2.3 Datering.....	s. 39
4.2.4 Gravminnene på Stend.....	s. 40
4.2.5 Området i eldre jernalder.....	s. 41
4.3 Lokalitet 2: Nord Kolnes i Sola kommune, Rogaland.....	s. 42
4.3.1 Undersøkte nausttufter.....	s. 42
4.3.2 Naust 1.....	s. 43
4.3.3 Funnene.....	s. 44
4.3.4 Datering.....	s. 44

4.3.5 Naust 2.....	s. 45
4.3.6 Funnene.....	s. 46
4.3.7 Datering.....	s. 46
4.3.8 Naust 3.....	s. 47
4.3.9 Funnene.....	s. 48
4.3.10 Datering	s. 49
4.3.11 Gravminnene og gården.....	s. 49
4.3.12 Området i eldre jernalder.....	s. 50
4.4 Lokalitet 3: Mosterøy i Rennesøy kommune, Rogaland.....	s. 53
4.4.1 Naustet på Mosterøy.....	s. 53
4.4.2 Funnene.....	s. 54
4.4.3 Datering.....	s. 55
4.4.4 Gravminnene og gårdsanleggene.....	s. 55
4.4.5 Området i eldre jernalder.....	s. 57
4.5. Presentasjon av Lokalitetene 4, 5 og 6.....	s. 59
4.6 Oppsummering.....	s. 61
Kapittel 5: Landskapsanalyse.....	s. 62
5.1 Lokalitet 1: Stend i Fana.....	s. 64
5.1.1 Bevegelseslinjer.....	s. 65
5.1.2 Moderne forstyrrelser.....	s. 65
5.1.3 Strukturering av underordnete landskapsrom og utsyn fra kulturminner.....	s. 65
5.1.4 Innsyn mot kulturminnene: ferden mot naustet.....	s. 67
5.1.5 Tolkning.....	s. 68
5.2 Lokalitet 2: Nord Kolnes.....	s. 70
5.2.1 Bevegelseslinjer.....	s. 70
5.2.2 Moderne forstyrrelser.....	s. 71
5.2.3 Strukturering av underordnete landskapsrom og utsyn fra kulturminner.....	s. 72
5.2.4 Innsyn mot kulturminnene: ferden mot naustene.....	s. 74
5.2.5 Tolkning.....	s. 75
5.3 Lokalitet 3: Mosterøy	s. 76
5.3.1 Bevegelseslinjer.....	s. 77
5.3.2 Moderne forstyrrelser.....	s. 77
5.3.3 Strukturering av underordnete landskapsrom og utsyn fra kulturminner.....	s. 78
5.3.4 Innsyn mot kulturminnene: ferden mot naustet.....	s. 81
5.3.5 Tolkning.....	s. 82
5.4 Kartanalyse av lokalitetene på Flesland, Halsnøy Kloster og Obrestad.....	s. 84
5.4.1 Lokalitet 4: Flesland, Bergen kommune.....	s. 84
5.4.2 Lokalitet 5: Halsnøy kloster, Kvinnherad kommune.....	s. 85
5.4.3 Lokalitet 6: Obrestad, Hå kommune.....	s. 86
5.5 Oppsummering.....	s. 87

Kapittel 6: Komparasjon, drøfting og konklusjon.....	s. 88
6.1 Plasseringen av kulturminnene på de ulike lokalitetene.....	s. 88
6.2 Komparasjon av lokalitetene med hensyn til naustenes størrelse og antall gravminner.....	s. 91
6.3 Naust som markører i landskapet.....	s. 93
6.4 Bruken av mindre gravminner.....	s. 94
6.5 Komparasjon av naustenes beliggenhet i landskapet på de forskjellige lokalitetene.....	s. 96
6.6 Komparasjon av organiseringen av landskapsrommene på Lokalitetene 1, 2 og 3.....	s. 97
6.7 Oppsummering.....	s. 97
Litteraturliste.....	s. 100
Appendiks I.....	I
Appendiks II.....	XLVIII

Kapittel 1: Innledning

1.1 Målsetting, problemstillinger og oppgavens struktur

I denne oppgaven skal jeg undersøke plasseringen av nausttuffer i landskapet sett i forhold til gravminner og gårdstuffer fra sen romertid og folkevandringstid (ca. 200-550 e.Kr.). Undersøkelsen omfatter lokaliteter i fylkene Hordaland og Rogaland, og skal gjennomføres ved bruk av landskapsanalyse og kartanalyse. Ett av målene er å forstå hvordan relasjoner mellom kulturminnene har skapt systemer som har fungert i landskapet som aktive markører for lokal virksomhet, eiendomsbesittelse og makt.

Analysen vil ta utgangspunkt i seks områder som har fått følgende lokalitetsnumre:

- Lokalitet 1: Stend, Bergen kommune, Hordaland
- Lokalitet 2: Nord Kolnes, Sola kommune, Rogaland
- Lokalitet 3: Mosterøy, Rennesøy kommune, Rogaland
- Lokalitet 4: Flesland, Bergen kommune, Hordaland
- Lokalitet 5: Halsnøy Kloster, Kvinnherad kommune, Hordaland
- Lokalitet 6: Obrestad, Hå kommune, Rogaland

Hensikten med undersøkelsen er å utforske hvordan organiseringen av kystlandskapet rundt naustene på de forskjellige lokalitetene kunne fungere som et kommunikativt middel rettet mot sjøen. Jeg vil også undersøke hvilke faktorer som kan stå bak eventuelle lokale strategier, i lys av relasjoner mellom kulturminnene og landskapet. Metodisk vil studien basere seg på Terje Gansums tilnærming til landskapsanalyse i *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder* (1997), og Maarten Jacobs' *The production of mindscapes* (2006), som omhandler hvordan landskapet interagerer med mennesker. Den metodiske og teoretiske tilnærmingen skal brukes til å foreta en komparativ landskapsanalyse av Lokalitetene 1, 2 og 3, for å gi bedre innsikt i hvordan plassering av nausttuffene, sett i forhold til bosetning og gravminner, varierer i de ulike områdene. Et annet sentralt element vil omfatte naustenes rolle i landskapet, hvorvidt deres funksjon overgikk det rent bruksmessige, og deres relasjon til

gravminner. Det er også hensiktsmessig å foreta en kartanalyse av Lokalitetene 4, 5 og 6 for å kunne gi et bredere sammenligningsgrunnlag med hensyn til plassering av kulturminnene i forhold til hverandre. En slik tilnærming til relasjoner mellom kulturminner i kystlandskapet, der henvendelse mot omgivelsene, aktiviteter og virksomheter i forbindelse med nausttuftene står i fokus, har tidligere ikke blitt foretatt.

De eldste, store nausttuftene som er funnet i Norge er datert til de første århundrene etter Kristi fødsel. Det store antallet nausttufter vitner om en kystkultur der sjøfart sto sentralt. Sagalitteratur og andre skriftlige kilder fra senere perioder beskriver naust som multifunksjonelle bygninger, men også som statussymboler som har blitt brukt til å huse sosiale sammenkomster (Grimm 2006: 205). De skriftlige kildene som omtaler Norden i eldre jernalder er derimot sparsomme. Rekonstruksjon av både samfunnstrekk og byggeskikk må dermed utføres ved arkeologisk gransking, men det er mulig å trekke paralleller til senere perioder som er bedre dokumentert. Ulike typer kulturminner har som oftest en relasjon til bestemte landskapselementer. Gravminner er ofte plassert på høytliggende områder, mens naust er knyttet til strandlinjen (Gansum et al. 1997: 19-20). Studier av de mange gravminnene datert til romertid og folkevandringstid tyder på at gravene ofte ble plassert i kanten av definerte landskapsrom, der de kunne henvende seg til omgivelsene (Gansum et al. 1997: 13-15). Årsaken til denne plasseringen ser ut til å ha vært et behov for grensemarkering. Gravminnene i eldre jernalder ser dermed ut til å ha blitt brukt for å stadfeste eiendomsbesittelse i landskapet (Solberg 2006: 76-78). Overproblemtillingen i oppgaven vil diskutere årsaken til naustenes plasseringen i landskapet, og plassering av gravminnene i landskapet i forhold til naustene, noe som er avgjørende for å kunne kaste lys over strategier bak organiseringen av kystlandskapet i eldre jernalder.

De underordnede problemstillingene som vil bli forsøkt belyst i oppgaven er følgende:

1. Følger plasseringen av naust og gravminner i landskapet i undersøkelsesområdene bestemte mønstre, eller fremkommer det lokale variasjoner?
2. Finnes det en korrelasjon mellom gravminnenes antall og plassering, og naustenes størrelse?
3. Ble naust anlagt med den hensikt å markere makt og eiendom, eller var deres funksjon rent praktisk?

4. Hvordan kan gravminner av mindre størrelse ha fungert som markører for lokal eiendomsbesittelse? Hvilke andre funksjoner kan de ha hatt?
5. Ønsket lokale makthavere å beskytte naustene, eller hadde de et ønske om å eksponere dem for omgivelsene? Hva kan være årsaker for strategier bak organiseringen av kystlandskap?
6. Hvordan er organiseringen av landskapsrommene i de forskjellige lokalitetene?

Problemstillingene vil bli løst ved utføring av landskapsanalyse av Lokalitetene 1, 2 og 3, og kartanalyse av Lokalitetene 4, 5 og 6. Lokalitetene 1, 2 og 3 ble valgt til landskapsanalyse fordi i disse analyseområdene har én eller flere nausttuffer blitt arkeologisk utgravd, dokumentert og datert. På Lokalitetene 4, 5 og 6 er naustene datert til eldre jernalder, men de er ikke utgravd. Undersøkelsen vil forsøke å rekonstruere hvordan kulturminnene (naust, gravminner og gårdstuffer) samspiller med omgivelsene, og hvordan disse kan ha blitt oppfattet i eldre jernalder.

Oppgaven er inndelt i seks kapitler og appendiks. I dette første kapitlet skal jeg redegjøre for problemstillingene, presentere forskningsstatusen som angår nausttuffunn fra eldre jernalder i Norge. Det skal gis en oversikt over forskjellige typer naust som er registrert og utgravd i landet, samt en periodeavgrensning for oppgaven og en kort presentasjon av samfunnsutviklingen i romertid og folkevandringstid. I det andre kapitlet skal det redegjøres for forskningshistorien som angår studier av naust, med hovedfokus på fylkene Hordaland og Rogaland. I det tredje kapitlet skal teorier, begreper og metoder som er aktuelle for oppgaven presenteres og drøftes. I det fjerde kapitlet redegjøres det for materialet i undersøkelsesområdene, med beskrivelse av naustenes struktur, gravminner i området og eventuell bosetning for Lokalitetene 1, 2 og 3, samt en presentasjon av Lokalitetene 4, 5 og 6. I det femte kapitlet redegjøres det for selve landskapsanalysen, feltarbeidet og kartanalysene, og det gis en beskrivelse av undersøkelsesområdene med plasseringen av nausttuffer og gravminner i landskapet. Det sjette og siste kapitlet består av drøfting og besvarelse av problemstillingene, samt konklusjon og oppsummering av oppgaven. Det er lagt til et appendiks som inneholder funnkatalogene for de undersøkte lokalitetene, oversikt over gravminner og bosetninger, noen figurer, og kart.

1.2 Nausttufter – noen definisjoner

Anleggelse av båtnaust i Skandinavia kan spores helt tilbake til romertiden, da bruk av skip var et viktig ledd i handelen (Engevik 2007a: 1). Transport av varer og mennesker mellom steder hvor folk var bosatt langs Nordsjøen ble i stor grad utført over havet, og krevde både gode skip og dyktige sjømenn (Rieck 2000: 55). Helleristninger fra bronsealderen der forholdsvis lange skip er representert, kan tyde på at anleggelse av naust er mye eldre enn hva funnene tilsier. Innrissningene viser ingen naust, men enkelte forskere hevder at slike konstruksjoner må ha vært nødvendige for å beskytte skipene mot uvær (Grimm og Stylegar 2005: 256). Fra romertiden finnes det sikre spor på at naust ble anlagt langs hele den norske kysten, der de kunne beskytte skip mot storm og kulde om vinteren, og sollyset om sommeren (Engevik 2007a: 1). Størrelsen på nausttuftene varierer fra 4 til 40 meter i lengde, og 2 til 8 meter i bredde (Nilsen og Wickler 2011: 57). I forhold til antallet registrerte nausttufter, er det som tidligere nevnt veldig få av dem som er utgravd. Forskningsstatusen viser likevel at anleggelse av naust var vanlig både langs ytterkysten og i indre kyststrøk, og at mange konstruksjonsprinsipper som var i bruk i eldre jernalder fortsatte i bruk utover middelalderen.

Perry Rolfsens viser til en rekke betegnelser for komponentene i nauststrukturer (1974: 11). Han kaller de sammensatte konstruksjonene for *naustanlegg*, og mener de er sammensatt av tre hovedelementer. *Båtopptrekket* er området mellom nauståpningen og sjøen, der skipet skulle trekkes opp og inn i naustet. Dette kunne være en steinflate, treruller, eller enklere materiale som sand og jord. *Båstø* er et ryddet vannområde der skipet skulle landes, avgrenset av to parallelle steinrekker. *Selve hovedkonstruksjonen er nausttuft*, med åpen vegg rettet mot havet. I dette rektangulære rommet skulle skipet oppbevares og beskyttes mot uvær. Det er selve nausttuften som skal sees nærmere på i denne oppgaven.

1.3 Presiseringer og avgrensning av perioden som omhandles i oppgaven

I denne oppgaven kommer skal hovedfokuset ligge på nausttufter fra romertid og folkevandringstid (ca.200- 550 e. Kr.) i Hordaland og Rogaland. Årsaken til dette valget er den markante endringen av de sosiale strukturene som preger området fra andre delen av romertid. I perioden gikk samfunnene langs den norske vestkysten gjennom en økonomisk vekst, da produkter som ble eksportert til Kontinentet

ble fraktet langs leia (Solberg 2006: 123). Dette gjenspeiles sterkt i gravmaterialet, men også i nausttuftene. De eldste i landet er nettopp fra sen romertid, og vitner om bruk av relativt store skip. Nausttufter ser ut til å ha vært tilknyttet forskjellige virksomheter. Skipene kan ha blitt brukt til alt fra handel og fiske til innkreving av skatter fra andre forbigående skip, krigføring eller piratvirksomhet (Engevik 2007a: 13-15; Solberg 2006: 74, 76-78). Det finnes ikke spor etter en like omfattende maritim virksomhet i tidligere perioder. Gravhaugene dukker opp i stort antall i løpet av romertid, og er vanlig skikk også i folkevandringstid. I merovingertid endres gravskikken igjen. I Vest-Norge er antallet gravhauger mindre enn i eldre jernalder, og flatmarksgraver utgjør omtrent halvparten av alle gravminner i området (Solberg 2006: 76-78, 186). Det er derfor gunstig å avgrense oppgaven til tidsrommet der gravhauger er tallrike, altså fra sen romertid til slutten av folkevandringstid.

Et problematisk aspekt ved forskningen, slik Rolfsen presiserer i *Båtnaust på Jærkysten*, er at den bør hovedsaklig støttes av de utgravde nausttuftene (1974: 9). Det er derfor fordelaktig å utføre en landskapsanalyse der nausttuftene er fullstendig utgravde og datert. Slik Oliver Grimm også påpeker, er det mulig å datere naust ved å måle avstanden fra tuften til den nåværende kystlinjen, men en radiokarbondatering av organisk materiale vil gi mer nøyaktige resultater (Grimm 2006: 215). Flere av gravminnene er datert til ”eldre jernalder”, eller ikke datert i det hele tatt, uten videre spesifikasjoner. Det er umulig å fastslå om de ble anlagt i samme periode som naustene, men i mangel på en mer presis datering er det hensiktsmessig å innlemme i analysen både gravminner datert til eldre jernalder og de med mer usikker datering. Områdene som skal analyseres omfatter de utgravde naustene på Stend i Bergen kommune (Hordaland), Nord Kolnes i Sola kommune (Rogaland) og på Mosterøy i Rennesøy kommune (Rogaland). Også naustet på Bjelland, Stord, er utgravd og datert, men har ved senere tidspunkt blitt fjernet, og flere moderne bygninger i området gjør landskapsanalysen umulig. De samme prinsippene gjelder for de tre andre områdene (Flesland i Bergen, Halsnøy Kloster i Kvinnherad kommune og Obrestad i Hå kommune), som ikke er utgravd, men er antatt å være fra eldre jernalder.

1.4 Nausttufter i de undersøkte fylkene og i resten av Norge

På Sørvestlandet er det registrert flere konsentrasjoner av nausttufter. Selv om ytterst få av disse er utgravd, antas mange å være anlagt i eldre jernalder. Det store antallet viser at naust ikke var sjeldne, men at de var et vanlig syn i landskapet langs kysten. Man kan heller ikke ekskludere at flere naust har

gått tapt, og at antallet kan være større enn det forskningen viser i dag. I noen områder kan naust være anlagt uten eksterne forstøtningsvoller av stein eller jord, og dermed kun være synlige ved utgravning (Myhre 1985b: 50). Det er også mulig at det har blitt anlagt naust i tidligere perioder, men de har vi ikke spor etter. Det er likevel et faktum at de eldste som vi har kjennskap til i dag ble anlagt samtidig som våpengravskikk ble tatt i bruk. I Hordaland er det registrert 13 nausttuffer fra eldre jernalder i den sørlige halvdel av fylket. I den nordlige delen er det ikke registrert noen nausttuffer som har blitt datert til eldre jernalder. I Rogaland er hele 34 registrerte nausttuffer datert til eldre jernalder. De fleste av disse befinner seg i områdene rundt og nord for Stavanger (Grimm 2006: 411-415; se Appendiks II: XLVIII-LI).

Det er ikke bare det sørlige Vestlandet som peker seg ut ved et stort antall nausttuffer. I Nord-Norge har det blitt registrert flere hundre, men også i dette området er det kun 21 som har blitt arkeologisk gransket. I dette området har de utgravde tuftene blitt datert til eldre og yngre jernalder og middelalder (Nilsen og Wickler 2011: 57; Solberg 2006: 74, 75). På Vestvågøy er ni nausttuffer datert til eldre jernalder. Veggkonstruksjonene i Nord-Norge har hovedsakelig bestått av sand, stein og torv, og stolpesystemer har blitt avdekket i flere strukturer (Solberg 2006: 75). Også i Nord-Trøndelag er mesteparten av de få utgravde nausttuftene datert til eldre jernalder (Nilsen og Wickler 2011: 58). Innerst i Beitstadfjorden er to nausttuffer fra eldre jernalder registrert. Den ene ligger i Inderøy, den andre i Steinkjær. Begge tuftene er hele 40 meter lange. I området er også et senere naust, datert til perioden 565-655 e.Kr, 40 meter lang (Grimm 2006: 418). På Østlandet og på Sørlandet er antallet nausttuffer datert til eldre jernalder påfallende lavt, sammenlignet med resten av landet. På Hamar er det registrert et naust fra folkevandringstid på Ringnes, og et med usikker datering i Åker. På Sørlandet er tre nausttuffer registrert i Farsund-området, hvorav den største, funnet i Kjørrefjord, måler 20 meter i lengde og 5 i bredde (Grimm 2006: 408, 409).

1.5 Historisk tilbakeblikk: Norge i romertid og folkevandringstid

Romertiden er preget av det endelige gjennombruddet for jernteknologien i Norge (Hedeager 1992, Solberg 2006). Kontrasten mellom den førromerske jernalderen og romertiden er tydelig, og synlig gjennom den materielle kulturen. Gjenstander, anleggelse av store gravminner og spredningen av

bosetninger vitner om en omorganisering av samfunnet, som utviklet seg til å bli stratifisert (Hagen 1967; Hedeager 1992). Utviklingen ser ut til å ha begynt allerede i de siste årene før Kristi fødsel. Nord for Romerriket, både i dagens Tyskland og i vestlige deler av Skandinavia, vitner det arkeologiske materialet fra perioden om større fokus på eiendomsbesittelse. Produksjonsoverskuddet ga etter hvert fordeler til enkelte individer, og bidro til utviklingen av et lagdelt samfunn (Myhre 2000: 42; Hedeager 1992: 246-250). Romerske luksusgjenstander har blitt funnet utenfor rikets grenser i både Nord-Tyskland og Skandinavia, som trolig havnet her som resultat av handel, piratvirksomhet, eller som diplomatiske gaver. Slike gjenstander ble brukt som byttevarer mellom makthavere (Welch 2000: 68). Perioden er også karakterisert av innføringen av jernfremstilling i Norge, som har vært omfattende i flere områder. Kartlegging av jernutvinningsanleggene i Nord-Trøndelag har vist at jernproduksjonen nådde toppen i eldre jernalder, og avtok i senere perioder (Prestvold 1999: 54). Fra 1960-tallet, etter utviklingen av bedre dateringsmetoder, ble det mulig å kartlegge utviklingen av jernproduksjon i Norge. I perioden rundt 200 e. Kr. var produksjonen i Midt-Norge så omfattende at det er rimelig å anta at jernet ble eksportert til andre områder. Utgravninger har etter hvert avdekket regionale forskjeller med hensyn til jernutvinningsteknologien. Forskjellene kan spores i flere aspekter av produksjon, og er sannsynligvis resultat av lokale ressurser som myrmalm og brenselstoff, men også organisasjon og etterspørsel av produksjonen, samt kontroll over arbeidere, og muligens religiøse forestillinger knyttet til jernproduksjon (Stenvik 2010: 7-8). Funnene viser dermed at jernproduksjonen ikke har vært homogen i hele landet, da det også er registrert en del anlegg på Vestlandet, mens jernproduksjonen i Nord-Norge ser ut til å ha vært nærmest fraværende i eldre jernalder (Espelund og Johannesen 2005: 153). Fra perioden er det også funnet store mengder keramikk. I løpet av yngre romertid dukker spannformete leirkar i funnmaterialet. Slike kar er produsert fra yngre romertid til slutten av folkevandringstid, og er vanligvis dekorerte, hankeløse og bestående av leire blandet med enten finrevet asbest eller kleberstein. Den begrensede produksjonsperioden har vist seg å være svært nyttig i dateringssammenheng, siden de er vanlige funn i boplasser og gravkontekster fra sen romertid og folkevandringstid (Kristoffersen og Magnus 2010: 9-10). Spredningen av keramikkfunn fra folkevandringstiden har også vært svært nyttig i kartleggingen av regioner og kontaktnettverk i sen romertid og folkevandringstid (Engevik 2007b).

Bakteppet for endringene i eldre jernalder ser ut til å ha vært utviklingen av jernproduksjon, etableringen av et handelsnettverk med Romerriket og en tendens mot å samle gårder i større konsentrasjoner enn tidligere. Dette ga grunnlag for en befolkningsøkning og bedre vilkår til å utnytte naturressursene, som igjen var nødvendig for å opprettholde handelen med Kontinentet og stimulere håndverksvirksomheten (Hagen 1967: 243, 244). Folkevandringstiden ser ut til å ha vært like dramatisk i det som i dag er Norges grenser, i forhold til områder på Kontinentet. Mange av romertidens sosiale aspekter, blant annet gravtradisjoner og den lagdelte samfunnsstrukturen, opplevde ikke markante endringer, og handelen økte trolig i omfang i løpet av eldre jernalder (Hagen 1967: 280, 303; Solberg 2006: 176, 177). Konkurransen mellom samfunn skapte også et behov for synliggjøring av lokalmakt. Monumentale gravhauger ble vanlig gravskikk i Norge. Gravminnenes størrelse, som kan måle opptil 75 meter i diameter og være opptil 12 meter høye, er i seg selv et bevis på at de ble oppført etter ønske av en makthaver som var i stand til å mobilisere et stort antall mennesker (Magnus og Myhre 1976: 379). Også andre typer anlegg kan tyde på at perioder med ufred var vanlige i eldre jernalder. Av de omtrent 400 bygdeborgene registrert i Norge, er de fleste datert til sen romertid eller folkevandringstid. De har blitt tolket til å være forsvarsanlegg brukt av lokalbefolkningen for å lettere kunne beskytte seg mot innkommende angrep. Konstruksjonene består av lave steinvegger, anlagt på høyder i nærheten av bosetninger, hvor tilkomsten var vanskelig for eventuelle angrepsstyrker (Mitlid 2003: 7). Samfunnsorganisasjonen i eldre jernalder ser ut til å ha vært lagdelt. Skriftlige kilder som omtaler nordeuropeiske grupper påpeker at de var inndelt i sedentære stammer. Høvdingen var stammens politiske, religiøse og militære leder, og hadde i tillegg kontroll over utnytting av lokale ressurser og handelsstrategi. Funn av våpen i graver og i offerkontekster, samt de mange bygdeborgene funnet langs den sørnorske kysten, vitner om en periode da konflikter ikke var uvanlige, og de politiske forholdene var særdeles ustabile (Myhre 2000: 43-45).

Tross utviklingen av håndverk, militærorganisasjon og en økt handelsvirksomhet, var fremdeles jordbruk hovederhvervet for store deler av befolkningen. Utformingen av boligene viser ingen merkbare endringer i konstruksjon i løpet av romertid og folkevandringstid. Gårdsanleggene bestod som regel av langhus inndelt i bolig- og fjøsdel (Solberg 2006: 129). Jæren i Rogaland utpeker seg i landet som et område der fastboende jordbrukssamfunn allerede ble etablert mot slutten av yngre steinalder. (Magnus og Myhre 1976: 261-263). I hele landet er det funnet gårder som består av flere tun. Fravær

av indre inngjerding tyder på at slike gårder hadde felles innmark. Slike enheter bestod sannsynligvis av beslektede og inngiftede medlemmer som samarbeidet om åkerbruket (Magnus og Myhre 1976: 363). Det generelle bildet viser at allerede i sen romertid var det en tendens mot samling av gårder i større konsentrasjoner, og en økt grad av sentralisering av makten. Det ble i denne perioden vanlig å anlegge større gårder enn tidligere. Dette var sannsynligvis ikke en homogen prosess som utviklet seg samtidig i hele Norden, men den kan gjenspeile allianser mellom storbønder, og en tendens mot militær ekspansjon av enkelte stammeområder (Diinhoff 2010: 85-86).

Spor av befolkningsvekst er synlige flere steder i Norge, særlig fra det 2. århundre e.Kr. Dette er godt dokumentert både på Østlandet, flere steder langs Vestlandskysten, i Inntrøndelag, og delvis i Nord Norge, som ikke var ekskludert fra handelsnettverket med Kontinentet (Hagen 1967: 244, 245).

Importen av luksusvarer fra områder rundt Nordsjøen vitner om handelsruter som ble etablert i løpet av romertiden og var også i bruk mesteparten av folkevandringstiden (Hagen 1967: 252, 254). Handelen var siktet mot importene av luksusvarer, særlig romerske drikkekar, som var ment for seremoniell bruk. Slike gjenstander, som var rene statussymboler, inngikk i en samfunnsprosess basert på utveksling av gaver, med den hensikt å skape både lokale og overregionale allianser og hierarkier, og definere eierens sosiale status (Solberg 2006: 90). En slik prosess bidro til å opprettholde klassesamfunn som etter hvert utviklet seg til rene høvdingdømmer. Forutsetningen for makthavernes suksess ser ut til å ha vært tilgang til gode jordbruksområder og naturressurser. Fangstområder var nyttige for å skaffe hud og skinn, som trolig ble brukt som eksportvare (Hagen 1967: 255) I forbindelse med dette har det blitt funnet flere spor av beboelse i huler og hellere, som sannsynligvis ble brukt til kortere opphold når man skulle jakte eller fiske (Magnus og Myhre 1976: 272). Den siste, viktige forutsetningen var en geografisk gunstig posisjon i forhold til handelstrafikk. Med hensyn til dette, har den sørvestlige kysten vært et naturlig og handelsmessig fordelaktig kontaktområde mellom Norge og de kontinentale områdene (Hagen 1967: 255).

Handel med kontinentet og langs kysten var dermed nødvendig for å kunne opprettholde samfunnsstrukturen. Kystsamfunn som ønsket å være konkurransedyktige innen handel var avhengig av gode skip. Det hersker ingen tvil om dette, selv om bevisene ikke ligger i funn av skipsrester, som er ekstremt sjeldne. Omfanget av skipstransporten er derimot lett å spore gjennom de mange nausttuftfunnene, som er tallrike gjennom hele kystlinjen mellom Lista og Troms. Funnmaterialet i

nausttuftene vitner om at handelen ikke var begrenset til luksusvarer, men også store mengder keramikk (Hagen 1967: 310-311; Rolfsen 1974; Grimm 1999: 53-55). Naust har etter all sannsynlighet også fungert som lagringsplass, og i korte perioder som midlertidig oppholdssted. Arbeidet rundt dem må ha krevd en del arbeidskraft over kortere perioder, noe som ildstedene funnet på innsiden av flere av tuftene ser ut til å bekrefte (Hagen 1967: 311; Rolfsen 1974). Sammenhengen mellom anleggelse av naust og lokal rikdom har blitt påpekt. Langs den sørvestlige kystlinjen har det blitt funnet flere luksusgjenstander datert til sen romertid og folkevandringstid. I flere områder finner vi store naust, samt rike gravfunn eller bygdeborger. Størrelse på disse tyder på at de ikke ble anlagt til lokale fiskere eller bønder, men at de sannsynligvis skulle romme krigsskip, og tilhørte lokale eller regionale makthavere. I nærheten av gården Tjora på Jæren, har det blitt registrert 15 nausttufter som kan ha vært underlagt gården. Også i andre områder er det mulig å se en sammenheng mellom store naust og rike sentre. Nausttufter på Lista, øyene nord for Stavanger, Sunnhordaland, og områdene rundt Stend i Fana, ser ut til å ha tilhørt maktsentre. Mange naust funnet på mindre øyer ser ut til å bekrefte at de var underlagt eksterne makthavere. På Åmøy i Rogaland kan de fem naustene datert til eldre jernalder ha hatt behov for et 200 til 250 bredt mannskap, men kun ti gårder har blitt registrert på øyen, og mobiliseringen av mennesker fra andre områder må ha vært nødvendig. For naustene anlagt på Jæren må det ha vært behov for mellom 600 og 800 mennesker. Antall gårder i området (omtrent 440 gårder kan ha vært i bruk i samme periode) kan tyde på at det var nødvendig å hente mannskap fra områder utenfor Jæren. Konflikter mellom makthavere som hadde kontroll over mindre områder ser ut til å ha vært vanlig i slutten av eldre jernalder. Det er likevel mulig at større områder ble samlet i korte perioder, og ble underlagt én hersker, eller en allianse bestående av flere høvdinger som var i stand til å samle store mannskap (Myhre 1985b: 50-54).

Funnene forteller oss derimot svært lite om hvordan skipene så ut, ettersom funnene er sparsomme. De best bevarte funnene fra eldre jernalder er Hjortspringbåten (390-200 f. Kr.), og Nydamskipet (310-320 e. Kr.). De teknologiske fremskrittene som kjennetegner perioden mellom byggingen av disse to fartøyene er store, men rekonstruksjon av utviklingen er fragmentarisk, akkurat på grunn av begrenset funnmateriale (Østmo 2006: 57,69). Innføringen av roing med fast styreårer istedenfor padling gjorde skipene mer effektive og ga dem større rekkevidde. Kravet for bedre båter skapte behov for nye komponenter og annerledes konstruksjonsteknikker, som var muligens årsaken til at plankene i båten

ikke ble sydd sammen lenger, men ble isteden klinket sammen med nagler, og at bunnplanken ble omformet til å bli en kjøll. Utviklingen av båtteknologien kan gjenspeile selve utviklingen av samfunnsstrukturen, da makthavere i romertid hadde behov for raskere og større båter som var i stand til å reise over større avstander (Østmo 2006: 68).

Kapittel 2: Naust i forskningshistorisk lys

I dette kapittelet skal det redegjøres for forskningshistorien knyttet til naust for å kaste lys over tidligere arbeid som er relevant i forhold til oppgaven. Fokuset vil ligge på hvordan nausttuffer har etter en lang periode der de kun er omtalt i få, sparsomme kilder, fått større oppmerksomhet blant forskere. Jeg skal også vise hvordan studier av gravminner har utviklet seg over tid, fra de første, nærmest rent typologiske beskrivelsene, til senere arbeid innrettet mot plassering av gravhauger i landskapet. Det skal også gis en kort beskrivelse av Gansums tilnærming til landskapsanalyse og hvordan metoden har blitt brukt i senere tid.

2.1 Arkeologien tar form i Norge

I løpet av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, da arkeologi i Norge var i sin tidligste fase, bidro flere forskere til utvikling av systematisk katalogisering av artefakter og registrering av kulturminner. Haakon Shetelig, ansatt i 1901 som konservator på Bergens museum (i dag Universitetsmuseet i Bergen), arbeidet med kartlegging av av kulturminner og klassifisering av gjenstander. I *Vestlandske graver fra Jernalderen* (1912) gir han en detaljert beskrivelse av gravfunn og gravskikker i både eldre og yngre jernalder. Arbeidet hans er omfattende, men fokuset ligger hovedsaklig på funn, utviklingen av stilarter og behandling av den avdøde, mens spørsmål rundt gravminners plassering i landskapet ikke blir tatt opp. Inndelingen av perioden som Shetelig bruker er noe annerledes enn den forskere bruker i dag. Han avgrenser folkevandringstiden til tidsrommet mellom 400 til 800 e. Kr. Han hevder å kunne spore en markant endring fra yngre romertid til folkevandringstid, der førstnevnte periode karakteriseres av en homogen utvikling av gravskikker og gjenstander i Norden. Folkevandringstiden er derimot preget av større lokale variasjoner, som følge av svekket innflytelse fra romersk kultur. Påstanden er rent typologisk, og handler ikke om selve plasseringen av gravminnene (Shetelig 1912: 69). Også i andre fylker har pionérbidraget bidratt til en tidlig registrering av faste fornminner. I Rogaland arbeidet insektolog Tor Helliesen med kartlegging av kulturminner på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet. Han ble ansatt som konservator ved Stavanger museum på 1880-tallet, og publiserte registrering av kulturminner i en serie artikler til *Stavanger Museums Årbok*, fram til 1914. Flere gravminner som er inkludert i oppgaven er ikke registrert i Askeladden, men har blitt registrert og tegnet inn på kart av Helliesen. Brødrene Oluf og Karl Rygh utmerket seg i

Trøndelagsområdet. Førstnevnte skrev blant annet avhandlingen *Om den Ældre Jernalder i Norge* (1869), og *Norske Gaardnavne*, bind 1-17 fra 1897 til 1924, som i dag kan brukes som aktiv database til å søke gårdsnavn i hele Norge, bortsett fra Finnmark.

De første skildringer av nausttufter kan spores tilbake til 1700-tallet. Presten Hans Strøm omtaler noen "skibs-stade" i Sunnmøre i *Physisk og Oeconomisk Beskrivelse over Fogderiet Søndmør* (Strøm i Rolfsen 1974: 14). I *Topographisk Journal for Norge, Volume 12* nevner Peder Holm noen nausttufter på Spangereid i forbindelse med deres avstand til kysten, og anser dette for å være et bevis på at havnivået har sunket (Holm 1795: 33). Etableringen av arkeologi som et selvstendig, vitenskapelig fag begynte ikke før rundt 1830. I andre del av 1800-tallet ble de første undersøkelsene av nausttufter foretatt. I *Norske Fornlevninger I og II* er nausttufter fra fem fylker nevnt. Den tidlige forskningen viste allerede på 1800-tallet at hovedvekten ligger i områder langs vestkysten. Nicolaysen viser til en liste "skibsnøster eller skibsstuer" (Nicolaysen 1862-1866: 851). Blant disse nevner han *et gammelt baad- eller snekkestø*, samt et stort antall gravminner på Spangereid, men han gir ingen skildringer med hensyn til plasseringen av disse og naustet i landskapet (Nicolaysen 1862-1866: 274-275). Rester av et gammelt naust funnet i nærheten av prestegården Hausken på Rennesøy blir også nevnt. Hans beskrivelser av naust og gravminner er korte og konsise, men nausttuften blir ofte kun betegnet som *skibснаust*, uten referanser til verken lengde, konstruksjonsteknikker eller funn. Nicolaysen nevner noen gjenstander funnet i graver og løsfunn, samt geografiske spesifikasjoner for kulturminnene, men har ingen fokus på relasjoner mellom disse, og dateringer er enten upresise eller fraværende. Som nevnt ovenfor, er det likevel merkbart at de registrerte nausttuftene i Rogaland utgjorde storparten av det totale antallet i Norge (Nicolaysen 1862-1866: 322-365). Disse relativt tidlige undersøkelsene var ofte rene beskrivelser av restene og gir mindre informasjon om beliggenhet og landskapsbruk. I tillegg er de første registreringene i flere tilfeller feiltolket. Karl Rygh foretok for eksempel en undersøkelse i 1874 av to parallelle nausttufter i Grønnesby i Nord-Trøndelag som han trodde var gravminner (Engevik 2007a: 2). Mer systematiske og faglige analyser ble utført fra slutten av 1800-tallet, da Oluf Rygh undersøkte noen tufter i Spangereid-området (Rolfsen 1974: 14-16). Restene av en nausttuft anlagt i Sunnhordaland ble undersøkt i 1915 av Håkon Schetelig. Det ble senere reist spørsmål angående naustenes funksjon i forbindelse med bruk av leidangsskip og skattelegging av forbipasserende skip (Bull 1917:17-23). Etter en periode som varte i 20 år da nausttufter i stor grad ble ignorert, registrerte

geografen Fridtjov Isachsen strukturenes beliggenhet i forhold til havet, og analyserte hvilke implikasjoner dette innebar med hensyn til strandlinjeforskyvningen (Rolfesen 1974: 16, 17). Fram til første halvdel av 1900-tallet ga utgravninger av nausttufter i konstruksjonsprinsipper eller bruk av materialer, men helhetsbildet som fremkommer av disse tidlige registreringene viste allerede at de største konsentrasjonene ligger i Rogaland. Det var også liten eller ingen fokus på maktapparatene som kunne stå bak oppføringen av naustene i eldre jernalder, og hvilke virksomheter de kunne være brukt til.

2.2 Studier av nausttufter og gravminner i nyere tid

Først på 1950-tallet ble nausttuftene undersøkt ved hjelp av mer moderne metoder. Det ble nå i større grad fokusert på konstruksjonsteknikker, materialer og størrelse. I tillegg begynte forskere å analysere nausttuftene i forbindelse med sosiale aspekter sett i lys av funksjonen de hadde, og hvilke skipstyper de kunne romme (Engevik 2007a: 2, 3). I 1956 var Erik Hinsch ansvarlig for utgravning av en tuft ved Killingviken på Stord i Hordaland, som viste seg å være en nausttuft. Hinsch beskriver arbeidet som en nødutgravning utført i vintermånedene, i forkant av anleggelse av en dokk til bygging av tankskip. Hinsch sitt arbeid skiller seg ut fra tidligere undersøkelser av nausttufter. Han er grundig i sin beskrivelse av struktur og konstruksjonsteknikker. Han nevner også forskjeller og likheter ved naust og langhus, og forklarer blant annet hvordan en annerledes plassering av stolpesystemer har vært nødvendig for at mange naust skulle ha tilstrekkelig plass til å romme skip. Han fremmer i tillegg en hypotese om at naust kan konstruksjonsmessig ha vært forgjengere til senere haller som vi kjenner til fra vikingtid. Videre nevner han muligheten for at naust i eldre jernalder kan ha hatt en tilsvarende funksjon, og fungert som samlingsplass (Hinsch 1961). Anders Hagen omtaler nausttufter i *Norges Oldtid* (1967), og gir en kort beskrivelse av grunnprinsipper bak konstruksjonen av disse. Han påpeker blant annet at bygging av naust og skip var ressurskrevende, både i form av mannskap og materialer, og at lokale makthavere må ha stått bak oppføringen av disse. Han hevder også at det sannsynligvis finnes flere hundrevis av nausttufter i området mellom Lista og Troms, selv om mange av disse antakelig er fra vikingtid eller middelalder. Etter hvert økte interessen for naust blant forskere. I *Båtmauster på Jærkysten* (1974) gir Perry Rolfesen en omfattende beskrivelse av nausttuftfunnene i Sørvest Norge. Rolfesen tar for seg problemstillinger rundt dateringen og funksjonen til naustene. Han mener at en

nøyaktig datering er nødvendig for å kunne komme til en mer fullstendig forståelse av nausttuftenes bruk i området. Rolfsen gjør et forsøk på å datere nausttuftene ved bruk av flere innfallsvinkler, blant annet plasseringen i landskapet i forhold til gravminner, men kun i et forsøk på etablere et kronologisk system (Rolfsen 1974: 9-11; 105-120). Sikre opplysninger vil dermed gi et bedre innblikk i situasjonen som oppstod i yngre romertid, da gravmaterialet langs Jærens ytterkyst vitner om velstand og mektige høvdinger. Rolfsen åpner for muligheten til bruk av leidangsskip (Rolfsen 1974: 11; Solberg 2006: 123). I *Boathouses as indicators of political organization* analyserer Bjørn Myhre naust i forhold til et mer helhetelig bilde av eldre jernalders politiske forhold. Han påpeker en klar korrelasjon mellom områder med store konsentrasjoner av nausttufter og maktsentre (Myhre 1985b: 49-56). Roy Anders Nilsen har utarbeidet en oversikt over nausttufter i hovedfagsoppgaven *Nausttufter i Nord-Norge: distribusjon og kronologi relatert til samtidige båttyper og havnivå* (1995), der tar han for seg funnene nord for Saltfjellet, og bruker materialet registrert hos Tromsø Museum, men påpeker samtidig at registreringer er langt fra eksakte. Han tar også for seg problemstillinger knyttet til mulige metoder som kan benyttes i forbindelse med datering av nausttuftene, samt en analyse av den geografiske og kronologiske spredningen av dem. Heller ikke i dette arbeidet er det lagt vekt på en analyse av nausttufter sett i forhold til gravminner.

Den nåværende utgravings- og forskningsstatusen har avdekket flere knutepunkter langs den norske kysten, der større konsentrasjoner av nausttufter ikke må sees på som tilfeldige. Den geografiske spredningen viser ofte et samsvar mellom nausttufter og nyrike områder der gravmaterialet vitner om lokal rikdom fra yngre romertid og folkevandringstid. De fleste nausttuftene fra det sørvestlige Norge ble anlagt mellom det 2. og det 6. århundre e.Kr, mens naust i Nord-Norge blir mer fremtredende i vikingtiden. Dette kan være en konsekvens av forskjellige lokale strategier, eller mangel på forskning i enkelte områder. Undersøkelsene har også vist at bygging av naustene har fulgt lokale tradisjoner som har ført til forskjellige strukturtyper og bruk av ulike bygningsmaterialer. Det bør også tas i betraktning at de noe ujevne tyngdepunktene langs kysten kan skyldes forskjellige byggeteknikker, og dermed varierende bevaringsmuligheter for de ulike materialene (Grimm og Stylegar 2005: 258).

2.3 Nye innfallsvinkler: Landskapsanalyse

Som vist ovenfor, var det innen den kulturhistoriske arkeologiske forskningstradisjonen stort fokus på gravminner med hensyn til funn og utviklingen av stilarter på gjenstander. I nyere tid har forskningen også vært rettet mot landskapsanalysen, og særlig hvor i landskapet gravminnene er plassert. Terje Gansum, Gro Jerpåsen og Christian Keller har utmerket seg i utviklingen av metoder som angår landskapsanalyse, og i *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder* (Gansum et al. 1997) tar de for seg ulike metoder og begrep brukt i forbindelse med analyse av landskapsstruktur. Det blir lagt stor vekt på problemstillinger rundt den individuelle og kulturelle persepsjonen av landskap, som de mener alltid vil påvirke analysen.

Det har blitt lagt stort fokus på strukturering av landskapet i forbindelse med legitimering av makt ved anleggelse av monumenter som kirker, gravminner og haller. Gansum påpeker at analysen av strukturer og deres *henvendelse* til landskapet har blitt prøvd ut på gravminner fra jernalder. Han viser til at stedsvalget for anleggelse av gravminner preget utsynet fra disse, slik at de kunne henvende seg til bestemte områder (Gansum et al. 1997: 14, 15). I senere tid har flere hovedfagsoppgaver og masteroppgaver vært rettet mot analysen av kulturminner i landskapet. Rituelle steder fra både kristen og førkristen tid er omhandlet. I *Kristningen av steder – En arkeologisk analyse av middelalderke kirkesteder på Karmøy* vurderer Camilla Haug (2009) plasseringen av kirker på Karmøy i forhold til årsaker for stedsvalg. I *Var middelalderens lendmannsgårder kjerner i eldre godssamlinger?*, påpeker Frode Iversen (1999) gravminners funksjon som eiendomsmarkører. Iversen mener også at få gravhauger har vært store nok til å kunne uttrykke eiendomsbesittelse. Han skriver:

Bare sjelden dreier det seg om ”pyramidiske konstruksjoner”, med ”panoramisk utsikt”. De vanlige gravhaugene uttrykker neppe noen for for høvdingmakt (Iversen 1999: 19).

Ståle Furnes' *Grav og eiendomsstruktur: en studie av meningsinnholdet i graver fra yngre jernalder i en kyst- og en innlandsregion i Hordaland* er rettet mot analysen av gravminner som markører i landskapet. Videre så har andre typer kulturminner også blitt undersøkt. Kjetil Østebøs *Hellebruk i vestnorsk eldre jernalder belyst ved lokalisering* (2008) legger hovedfokus på bruk av huler og hellere i forhold til henvendelse mot andre elementer i landskapet.

Bruk av landskapsanalyse i hovedfags- og masteroppgaver har hovedsaklig blitt rettet mot gravminner fra forhistorisk tid eller kirkesteder fra middelalderen. Studier av nausttufter i landskapet har derimot ikke vært like omfattende, men det har blant forskerne vært en bred enighet om at konsentrasjoner av naustanlegg og gravminner er indikatorer på maktsentre (Grimm 2006: 213; Rolfsen 1974: 133, 134; Solberg 2006: 160). Asbjørn Engevik (2007a: 15) påpeker at studier av forbindelsen mellom nausttufter og bosetninger ikke har blitt foretatt, og nevner at også nausttuftenes rolle i landskapet har i stor grad blitt neglisjert.

Forskningen i nyere tid har fokusert på et mer helhetelig bilde, og man har prøvd å se både artefakter og graver, bosetningsspor og naust inn i mer samfunnsmessige rammer. Flere forskere har vist større interesse for hvordan landskapet har blitt oppfattet. Det er i dag bred enighet om at organiseringen av landskapet har fulgt kriterier som ser ut til å gjenspeile politiske forhold og sosiale forestillinger. Ved bruk av landskapsanalyse, har man forsøkt å berike forståelsen av strategier bak plasseringen av gravminner, men andre typer spor, blant annet nausttufter, har blitt viet mindre oppmerksomhet.

Kapittel 3: Teoretiske og metodiske tilnærminger

3.1 Utviklingen av landskapsanalyse

Både i norsk og internasjonal sammenheng var den kulturhistoriske tilnærmingen til arkeologisk materiale enerådende innen arkeologien fram til midten av 1900-tallet. Den var i stor grad basert på empiriske analyser, og ga studier av sosiale forhold liten eller ingen verdi (Gansum et al. 1997: 10; Tilley 1994: 7). Først på 60-tallet, da både geografi og arkeologi ble videreutviklet i et forsøk på å utarbeide nye og mer tverrfaglige modeller, begynte forskningen å legge større vekt på kulturområdene det empiriske materialet ble funnet i (Tilley 1994: 7-9). Den nye bevegelsen impliserte likevel at et område kun var en slags beholder der mennesker bodde, men som de ikke var en del av. Man mente at det fantes et klart skille mellom det romlige og menneskelig aktivitet. Dette tillot forskere å lage modeller basert på kvantitative og målbare opplysninger, som enkelt kunne overføres fra et område til et annet (Tilley 1994: 9, 10). I nyere tid har tilnærmingen til det romlige aspektet, kultur og mennesker endret seg, og det blir lagt større vekt på kultur og gjensidig påvirkning av elementene. Christopher Tilley definerer landskapsrommet som et medium for handlinger, og mener at handlinger og rom utfyller hverandre (Tilley 1994: 10). Terje Gansum, Gro Jerpåsen og Christian Keller utmerket seg i utviklingen av metoder som angår landskapsanalyse. I *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder* (Gansum et al. 1997) har de utarbeidet en metode for visuell tolkning av landskapsorganisering, med hovedfokus på eldre jernalder.

3.2 Aktører og markører i landskapet – hvordan strukturer brukes i sosial kontekst

Det finnes en betydelig forskjell mellom hvordan et sted blir oppfattet innenfra og utenfra. Mennesker er selv delaktige i å skape et landskap, og har et forhold til det som overgår det rent visuelle. For dem er hendelser og kultur knyttet til det uatskillelig fra det fysiske aspektet. Mennesker som ”kommer utenfra” vil ha en annen oppfatning av det, avhengig av deres kulturelle rammeverk (Christensen 2002: 215). Jeg mener at mennesker som bor på innsiden av et landskap også har interesse i å vise dets verdier og kultur gjennom symboler, gjerne i form av monumenter, og bruken av monumentene. I eldre

jernalder var gravskikken og betydningen av den var utbredt i store deler av Norden, og dermed lett å tolke ”riktig” for nabosamfunn. Richard Bradley (1993: 5) mener at monumenter påvirker sosiale kontekster på flere måter. Den skaper for det første en helt ny oppfatning og betydning som blir assosiert med stedet. Et monument har i tillegg en levetid som ofte varer i mange hundre år, og vitner om en fortid, uavhengig av om dets budskap har gått tapt eller om det fremdeles er aktuelt. Det opprinnelige budskapet et monument har kan fort bli glemt, og senere manipuleres til å passe inn i nye konsepter og ritualer. Det vil med andre ord alltid være en del av den lokale landskapsopplevelsen, med mindre det ikke blir ødelagt eller skjult.

Den personlige opplevelsen av landskap vil dermed alltid være bundet til individets kulturelle rammer, som igjen er med å definere landskapet. Bygninger i landskapet kan ha funksjoner som er knyttet til praktiske aspekter av hverdagslivet: et hus var selve stedet der mennesker bodde. Et naust ble brukt til å romme skip. Slike konstruksjoner kan defineres som *aktørene* i landskapet, ettersom de primært utfyller praktiske funksjoner. Gravminnene gjenspeiler derimot en utbredt forfedrekult, de inkluderer forfedrene i landskapet og eksponerer dem for omgivelsene (Rudebeck 2002: 189). Gravminnene har dermed fungert som *markører* i landskapet ved å stadfeste kulturelle aspekter av lokalsamfunnet. Det er likevel ikke enkelt å tilføye én type bygning betegnelsen aktør eller markør. Nausttuffer har vært aktører i landskapet med hensyn til beskyttelse av skip, men kildene fra middelalder viser at de ble brukt som festhaller, og en tilsvarende bruk i eldre jernalder er, som tidligere nevnt, ikke utenkelig. På denne måten ville naust også blitt assosiert med kulturell samhold og felleskap, og fungert som markører i landskapet. Kulturminnenes praktiske og sosiale funksjoner gjør dermed grensen mellom aktører og markører utydelig.

3.3 Gravminner som eiendomsmarkører

Et stort antall gravhauger dukker opp i Skandinavia i romertiden. På Vestlandet øker antallet særlig mot overgangen til yngre romertid, og man ser at gravhaugene fra denne perioden utgjør et viktig element i landskapsrommet. Gravene kan variere i både størrelse og form, og forekommer enkeltvis eller i grupper. De fungerte etter all sannsynlighet som eiendomsmarkører til lokale ætter (Solberg 2006: 76-78). Gravminnenes plassering i landskapet viser at samfunnene ser ut til å ha hatt forskjellige hensikter med plasseringen, noe som kan begrunnes med forskjellige kulturtradisjoner og strategier.

Bronsealderens gravhauger er ofte funnet høyt oppe på bakketopper, der de har fungert som et bindeledd mellom jorden og himmelen. Dette endret seg markant i jernalder, da de fleste er anlagt der de kan definere den hjemlige gårdsgrensen. Kriteriene for plasseringen av gravminnene endret seg fra bronsealder til jernalder, som følge av en annerledes oppfatning av landskapet. I jernalderen var det henvendelse mot kommunikasjonsveiene som sto i fokus (Hærnes 1999: 129-133).

I undersøkelsen av bosetninger på Bornholm i Danmark viser for eksempel Ole Klindt-Jensen hvordan gravhauger fungerer som landemerker for jordbruksområder (Ole Klindt-Jensen i Chapman og Randsborg 1981: 14-19). I *Var middelalderens lendmannsgårder kjerner i eldre godssamlinger?* ser Frode Iversen (1999:70) på hvordan gravminner kan forstås i sammenheng med eiendomsforhold mellom lendmannsgårder og leilendinger i yngre jernalder og middelalder. Han viser til at Hordaland og Sogn og Fjordane er preget av regionale forskjeller i distribusjon av graver og gårder, og at dette kan skyldes forskjellige sosiale relasjoner mellom gårdseiere og leilendinger. Iversen hevder at det er mulig å spore tendenser til at noen gårder har flere store graver, mens andre har få eller ingen. Dette kan tyde på at flere av de mindre gårdene ikke hadde rett til å anlegge gravhauger fordi de ikke eide jorden, og var underlagt en hovedgård. Bergljot Solberg (2006: 149) mener at dette prinsippet også kan gjelde for eldre jernalder.

Gravhaugene ble anlagt der de kunne ha en kommunikativ funksjon i landskapet, og måtte være godt synlige (Dommasnes 2001: 28). Valget av anleggelsessted for gravminner kunne dermed ikke være tilfeldig, og man måtte sørge for at strukturene kunne fungere optimalt som grensesettere. De ble som regel anlagt på steder der de kunne være synlige fra avstand. I kyststrøk har haugene ofte blitt anlagt slik at de har innsyn og utsyn i forhold til sjøen. Gansum ser dette i relasjon til ideologiske og religiøse aspekter ved datidens samfunn (Gansum et al. 1997: 20). Dette bør også sees i sammenheng med gravhaugenes funksjon som eiendomsmarkører. I en periode der sjøfart ser ut til å ha blitt en viktig virksomhet, må det ha vært nødvendig å stadfeste maktbesittelse over landområder til forbipasserende fartøy.

3.4 Landskapsrom og kontekst

Dagens geografiske grenser samsvarer ikke med grensene i eldre jernalder. Inndeling av av regioner har blitt utarbeidet ved hjelp av kartlegging av gjenstander. Ved å kartlegge rike gravfunn sett i forhold til bygdeborger, har Bjørn Myhre identifisert ni politiske maktsentre langs kystområdene fra Telemark til Sogn og Fjordane (Myhre 1987: 169-170, 181-182; se Appendiks II: LI Fig. 8.9). Asbjørn Engevik har brukt keramikkfunn til å avdekke regioner i sen romertid og folkevandringstid (Engevik 2007b). I forbindelse med dette påpeker han at hovedvekten av spannformet keramikk ligger på Sørvestlandet, der særlig områder i Rogaland peker seg ut som funnrrike (Engevik 2007b: 166). I denne oppgaven, som er rettet mot mindre landskapsrom som viker eller våger, er kulturminner og naturlige geografiske elementer avgjørende i avgrensningen av områdene. Dette kommer til å være delvis begrunnet med tolkning av landskapselementene.

Inndelingen av områder i mindre landskapsrom kan utføres på flere måter, hvor forskjellige kriterier kan brukes. Selve inndelingen av landskapsrom gir muligheter for flere alternativer. Et område (for eksempel en øy) kan inndeles i flere mindre landskapsrom, hvor geografiske elementer slik som åsrygg og nes danner naturlige grenser. Slike landskapsrom er underordnet det store landskapsrommet, men kan igjen inndeles i nye, mindre landskapsrom. På denne måten dannes et hierarki bestående av det store, overordnede landskapsrommet, og flere nivåer av underordnede landskapsrom (Gansum et al. 1997: 13). I denne oppgave er det hensiktssmessig å definere området rundt naustet (for eksempel en vik eller en bukt) som det overordnede landskapsrommet, og deretter dele det inn i mindre, underordnede landskapsrom.

Gansum påpeker at vår oppfatning og forståelse av strukturer i landskapet alltid vil være preget av våre kulturelle rammer. I arkeologisk kontekst betyr dette at vår måte å "se" et landskap på, sannsynligvis ikke samsvarer med måten samfunnene vi forsøker å rekonstruere oppfattet landskapet (Gansum et al. 1997: 11). Postprosessuelle arkeologer mener at materiell kultur blir brukt til å fremme sosiale strategier og budskap rettet mot medlemmer innad i et samfunn og utad til andre grupper. Dette strider mot nyarkeologers påstand om at materiell kultur skal tolkes ved hjelp av universelle regler. Ifølge arkeologen Ian Hodder er en forståelse av det kulturelle rammeverket som sto bak oppføringen av monumenter og artefakter nødvendig for å kunne forstå betydningen av disse. I en slik sammenheng er

kjennskap til kontekst nødvendig, ettersom det ikke finnes en logisk og enerådende sammenheng mellom tanke, utføring og materiell kultur (Hodder 1991: 35-56). Den arkeologiske forskningen på gravminner fra eldre jernalder er svært omfattende, og det er liten tvil om at de ikke ble anlagt kun for å hedre de døde. Også gården som bygning og enhet hadde sannsynligvis ideologiske verdier som ikke var begrenset til det rent praktiske. Det har vært vanlig å trekke paralleller mellom gårdens struktur og den norrøne mytologien (Solberg 2006: 154). Det er dermed sannsynlig at naustet også hadde ideologiske og symbolske funksjoner i landskapet. Gården og naustet, som ble primært anlagt til å være aktører, har sannsynligvis indirekte vært markører som kunne definere tilhørighet og eiendomsrettigheter.

Analysen i denne oppgaven er i stor grad basert på *Arkeologisk Landskapsanalyse med visuelle metoder* (Gansum et al.: 1997). Årsaken til valget er, slik Gro Jerpåsen påpeker i *Application of Visual Archaeological Landscape Analysis: Some Results* (2009: 125-126), at tilnærmingen skiller seg fra tidligere arbeid som omhandler emnet, og er bedre egnet til norsk arkeologisk materiale. Jerpåsen påpeker at tidligere arbeid, utført av blant annet Erling Johansen (1979) og Colin Renfrew (1979), i stor grad har blitt gjort med monumenter som er godt synlige i landskapet. I mine undersøkelsesområder har flere elementer i landskapet blitt fjernet eller ødelagt i forbindelse med senere menneskelig aktivitet, men Gansums metode er også utviklet for å kunne analysere monumenter som ikke er godt synlige eller usynlige i dagens landskap (Jerpåsen 2009: 125, 126).

3.5 Landskapsanalyse

Landskapsanalyse har blitt beskrevet som en fenomenologisk tilnærming til et forhistorisk område. Metoden legger hovedfokuset på hvordan mennesker i fortiden opplevde omgivelsene, og hvordan de selv påvirket miljøet de levde i. Analysens grunnleggende formål er å forsøke å forstå hvordan et landskap så ut i fortiden, ved å se på hvordan det ble endret av menneskelig aktivitet som jordbruk, anleggelse av monumenter og avskoging (Renfrew and Bahn 2000: 42). Dette gjøres i korte trekk ved at forskeren betrakter området som en overflate, der han er både observatøren og målestokken (Gansum et al. 1997: 13). Under feltarbeidet betraktes landskapet fra flere retninger. Landskapsrommet skal vurderes fra kulturminnenes ståsted for å kunne vurdere grad av innsyn, men hoveddelen er siktet til å skildre hvordan landskapet oppfattes fra sjøen. I denne oppgave skal den visuelle analysen løftes til å

tolke landskapet i slik den kunne oppfattes i eldre jernalder, og forsøke å belyse strategien bak valget av anleggelsessteder i analyseområdene. Det er i dette tilfellet avgjørende at landskapet skal vurderes gjennom observatøren. For å kunne danne meg et bilde av kystlandskapet i eldre jernalder, har det vært hensiktsmessig å benytte meg av båt for å rekonstruere ankomstferden til naustet. Hensikten med dette er å avdekke hvilken relasjon og verdi elementene i landskapet hadde i forhold til hverandre, og til både eksterne og lokale samfunn. Dette gjøres gjennom observasjon av materielle spor, med den hensikt å rekonstruere kulturelle strukturer og maktfaktorene som sto bak dem (Gansum et al 1997: 18, 19). Analysen sikter dermed mot å forstå den meningsbærende funksjonen kulturminner hadde i landskapet.

Innredningsprosessen i et landskap kan skje lokalt, men kan også sterkt påvirkes eller organiseres av eksterne krefter (Gansum et al. 1997: 18, 22). Det arkeologiske materialet tyder på at lokalsamfunn i romertid og folkevandringstid var stratifiserte og underlagt en høvding med makt over utnyttelse av ressurser, økonomi og religiøse aktiviteter (Solberg 2006: 87). Det er med andre ord sannsynlig at gravminner og naust ble anlagt i regi av en makthaver som kontrollerte et større område. Arkitekt og byplanlegger Kevin Lynch hevder at vår forståelse av omgivelsene er basert på tre elementer.

Identifiseringen av et element i landskapet tillater observatøren å skille ut elementer fra omgivelsene. *Struktur* er forståelsen av relasjoner mellom objekter i landskapet. *Meningsinnhold* er forståelsen av et objekt i omgivelsene (1992: 8). Gansum mener sistnevnte begrep impliserer at vår oppfatning av virkeligheten påvirker oss i tolkningen av kulturminner i et landskap.

Et kulturminne – som meningsbærende objekt – skilles ut som et eget objekt i landskapet gjennom det meningsinnholdet det tilskrives. Det er ikke mengden av spor fra fortiden som bestemmer et kulturminne, men vår forestilling om kulturminnet som eget objekt (Gansum et al. 1997: 17).

Visuell landskapsanalyse gir muligheten til å trekke egne konklusjoner, og være mindre påvirket av eksterne verktøy som bilder og kart. Slike midler gir et helhetlig men overfladisk bilde av områder, og fratrar muligheten for personlig å erfare de utvalgte områdene. Landskapsanalysen tillater observatøren å være tilstede i landskapsrommene, og trekke konklusjoner om hvordan de naturlige elementer i landskapet samspiller med naust, gravhauger og bosetninger. De første og mest åpenbare konklusjonene man kan dra ut av denne prosessen er hvorfor mennesker valgte å bosette seg i et

spesifikt område (Tilley 2010: 25). Et av hovedproblemene er muligheten for at vi ikke har kjennskap til noen viktige elementer i landskapet, som kan være fullstendig borte eller ikke oppdaget. I tillegg gjør mangel på skriftlige kilder fra både romertiden og folkevandringstiden rekonstruksjonen av landskap fra periodene vanskelig. Dette krever at analysen støttes i stor grad av visuell tolkning og teorier rundt hvilken rolle gravminner og naust spilte da de ble anlagt (Brink 1999: 423-424). Analysen vil ikke begrense seg til en persepsjon av ”det synlige” og relasjoner mellom naust og gravminner, men også hvordan aktøren tolker omgivelsene gjennom et kulturelt og personlig oppfatning av landskapet. Oppfatningen vil dermed være avhengig av hvilke elementer i landskapet observatøren legger hovedfokus på, og hvilke verdi man tillegger dem (Gansum et al. 1997: 11). Landskap i arkeologisk kontekst er påvirket, skapt og omformet av mennesker, avhengig av kultur og økonomisk strategi. Landskapet vil dermed inneholde elementer som defineres som en del av den lokale økonomiske strategien, men også kulturminner som kan sees i sammenheng med religiøse aspekter (Tilley 2010: 35). På samme måte vil analysen være preget av observatørens bakgrunn, og kunnskaper, og er dermed ikke en nøytral prosess (Bender 1993: 1- 2).

Under landskapsanalysen er det vanlig å dele landskapsrommet i tre hovedelementer: gulv, vegger og tak. Himmelen representerer taket, og bakken representerer gulvet. Veggene består av de naturlige elementene som avgrensner gulvet (Gansum et al. 1997: 13). I oppgaven, der henvendelse til kulturminner mot havområder står i fokus, blir kystlinjen og eventuelle fjell eller åsrygg logiske avgrensningselementer. Det er fordelaktig å utforske det overordnede landskapet gjennom bruk av bevegelseslinjer, og se om relasjonen mellom kulturminner og landskapselementer endrer seg (Tilley 2010: 30). Landskapet oppfattes som tredimensjonalt, men har i tillegg en fjerde dimensjon, som representerer endringer i landskapet over tid (Gansum et al. 1997: 11). Man må ta i betraktning endringer i både naturelementer og menneskeskapt struktur. Landskapet i undersøkelsesområdene har utvilsomt gått gjennom forandringer siden eldre jernalder. De aller fleste forhistoriske strukturene vil kun være tilstede som ruiner, samtidig som vegetasjonen og strandlinjen har endret seg. Det er i tillegg sannsynlig at tilstedeværelse av nyere bygninger preger landskapet (Gansum et al. 1997: 19). Kulturminner har ofte en bestemt relasjon med områder i landskapet. Nausttuftenes plassering kan i stor grad sees i sammenheng med de funksjonelle aspektene av bruk av skip og behovet for

skipslandingsanlegg ved gunstige steder. Det samme kan ikke sies om gravminner, som ofte ligger der de er godt synlige i landskapet (Gansum et al. 1997: 19-20).

3.6 Landskapsanalysens begreper

Gansum (1997) viser til en rekke begreper som har blitt vanlige i beskrivelsen av landskapsrom, og han beskriver hvordan kulturminner samspiller med hverandre og med landskapselementer.

Kulturminner kan ha *funksjonelle relasjoner* til landskapet. Nausttufter har en relasjon til strandlinjen fra perioden de var i bruk. Gravminner følger derimot andre regler, og ligger ofte med utsyn mot kommunikasjonslinjer. Man kan dermed fastslå at det finnes en relasjon mellom kulturminnetype og landskapsformasjonen de er anlagt i. Dette kalles *landskapsrelasjon* (Gansum et al. 1997: 20).

Kulturminner kan ha *sammenhenger* med hverandre:

Sammenheng mellom kulturminner beskriver hvordan kulturminnene i et landskap forholder seg til hverandre (Gansum et al. 1997: 20, 21).

Vurderingen av gravminnenes egenskaper i landskapet baseres også på noen uttrykk som beskriver hvordan de henvender seg til landskapsrommet (Gansum et al. 1997: 15, 23-24, 43).

- Innadvent/utadvent (I/U) brukes til å beskrive hvorvidt gravminner kan defineres å ha nærvirkning eller fjernvirkning.
- Offentlig/privat (O/P) brukes til å vurdere om innsynet til gravminnene fra overordnet eller underordnet landskapsrom er godt.
- Ekskluderende/inkluderende (E/Ink.) beskriver hvorvidt et kulturminne ligger på en plass der det ikke er plass til flere kulturminner.
- Fattbarhet brukes til å vurdere hvorvidt elementene i landskapet og relasjoner mellom dem er enkelte å avdekke

Naust, gravminner og bosetning fra samme periode har for eksempel en åpenbar sammenheng med hverandre. En steinalderlokalitet funnet i samme området har derimot ikke en sammenheng med de

overnevnte kulturminnetypene, ettersom den ble anlagt i en tidligere periode, og ikke er del av samme sosialt system (Gansum et al. 1997: 20-21).

Begrepet *henvendelse* står sentralt i landskapsanalysen. *Utsynet* fra kulturminner er definert som henvendelse, ettersom et kulturminne (for eksempel et gravminne) kan henvende seg til et *nærområde* eller et *fjernområde*, og har derfor en *nærvirkning* og en *fjernvirkning*. De kan henvende seg til et nærliggende område, eller til et fjerntliggende område, som for eksempel åpnet hav. På samme måte er det mulig å se et kulturminne fra de samme områdene som dette henvender seg til. Dette kalles *innsyn*. I tillegg kan man ved hjelp av landskapsanalyse avgjøre om kulturminner skal ha utsyn mot nærliggende eller fjerntliggende områder. Dette defineres som nærvirkning og fjernvirkning. Den menneskelige påvirkningen av landskapet gjennom anleggelse av forskjellige typer strukturer blir definert *innredning*. Dette er et resultat av både økonomiske og kulturelle behov som gjenspeiler gjeldende sosiale og politiske forhold hos lokalsamfunnet, og regulert av samfunnets teknologiske utvikling (Gansum et al. 1997: 14-17). Det blir aktuelt å erfare både innsyn mot kulturminnene fra havet, og utsynet fra kulturminnene mot havet. Målet er å vurdere hvorvidt naust og gravminner var synlige fra avstand, eller bare fra et nærområde. Det er i tillegg relevant å kunne observere hvor stort sjøareal man kunne se fra kysten. Hensikten er dermed å se hvor stor innvirkning de enkelte kulturminnene hadde i forhold til skipstrafikken. Avgrensningen av et område er dermed basert på observatørens subjektive erfaringer av landskapet. *Synsfeltet* er arealet som observatøren er i stand til å se fra et punkt, og som blir avgrenset av naturlige elementer (Gansum et al. 1997: 14). Vegetasjon blir ikke tatt i betraktning, ettersom vi ikke vet hvordan den så ut i fortiden. Avgrensning av rom er også avhengig av punktet observatøren velger til å avgjøre grensene. I arkeologisk perspektiv er det naturlig å velge kulturminner som observasjonspunkt (Jerpåsen 2009: 127). I mitt tilfelle blir dette som sagt annerledes, ettersom observasjonspunktet er sjøen.

3.7 Drøfting av teori og metode

Metoden utviklet i *Landskapsanalyse med visuelle metoder* er av *fenomenologisk* karakter. Gansums metode for utføring av landskapsanalyse er basert på observatørens evne til å tolke relasjoner mellom elementene i landskapet. Fordelen med metoden er akkurat det at den tillater observatøren å videreføre landskapselementene til analysen gjennom å følge noen enkle prinsipper, som for eksempel hvilke

landskapsområder kulturminnene henvender seg til, og hvordan innsynet mot kulturminnene ofte avhenger av deres plassering i landskapet. Metoden har ikke vært immun mot kritikk. Arkeologen Britt Solli har kritisert Gansums arbeid for å være basert på en rekke antagelser som kan føre observatøren til å gjøre feilvurderinger i analysen. Hovedutfordringen Solli påpeker er vår antatte evne til å kunne se landskapet slik mennesker i fortiden oppfattet det. Hun mener at den personlige oppfatningen av landskapet varierer sterkt over tid, og at en moderne observatør ikke er i stand til å forstå strukturering av landskapet slik mennesker i eldre jernalder gjorde (Solli 2010: 63). Mye av Gansum sitt arbeid er basert på relasjoner mellom gravminnene og deres rolle som eiendomsmarkører i landskapet. Frode Iversen mener at gravminners rolle som symboler for lokal høvdingmakt bør begrenses til de virkelig store gravhaugene, noe som gjør de aller fleste uskikket til å kunne utfylle denne funksjonen (Iversen 1999: 19). Jeg mener at størrelsen ikke nødvendigvis er et avgjørende kriterie, dersom gravminnene gjør seg synlige ved å være plassert på steder med tilknytning til kommunikasjonslinjer, som de ankommende eller forbipasserende ikke kan ha unngått. Det er et faktum at svært mange gravminner er plassert i forbindelse med veier. Elsabeth Rubeck påpeker at dette gjelder monumentale gravhauger, mindre gravhauger og til og med flatmarksgraver. Dette innebærer at de gjenspeiler både visuelle og sosiale forestillinger som angår plasseringen av gravminner. Kommunikasjonslinjer har gitt lokalbefolkningen muligheten til å eksponere deres verdier for de ankommende. Denne formen for forfedrekult kan ha skapt en forbindelse mellom levende og døde, og informert de reisende om at en viss holdning, med grensemarkering i fokus, var krevd av dem (Rudebeck 2002: 187-192). Vårt grunnlag for tolkning er basert på de observerbare restene av kulturminner. Vår forståelse av eldre jernalder er i forhold til dette svært begrenset, ettersom graver for eksempel kunne bli gjort mer synlige i landskapet ved bruk av enkle markeringsgjenstander som i dag er gått tapt og ikke har etterlatt seg noen spor.

Solli sin andre kritiske bemerkning er derimot mer problematisk. Hun mener at metoden i for stor grad er avhengig av antagelsen om at vi er i stand til å tilføre elementene i landskapet verdier som kan sammenlignes med de som var aktuelle i eldre jernalder. Gansum hevder selv at *persepsjon* av landskapet er en subjektiv handling:

Persepsjon vil dermed være både individuelt og kulturelt betinget. I arkeologisk sammenheng er dette viktig, fordi vi ikke kan forutsette at vår måte å "se" et landskap på i dag er et fenomen med gyldighet til alle tider og for alle kulturer (Gansum et al. 1997: 11).

Videre påpeker Gansum at det finnes en betydelig forskjell mellom *persepsjon* og *landskapsoppfatning*, i den forstand at det siste begrepet også innebærer en tolkning av det observerte landskapet (Gansum et al. 1997: 11). Også andre forskere mener at en fenomenologisk tilnærming kan bidra positivt til studier av landskap. Renfrew og Bahn hevder at det kognitive aspektet ved en slik analyse i større grad frigjør observatøren fra en materialistisk og ervervfokusert analyse av et område (Renfrew og Bahn 2000: 398-399). Antropologen Tim Ingold er også kritisk til oppfatningen om at fenomenologisk arkeologi er uegnet til å kunne avdekke fortidens sosiale forhold. Han vurderer påstanden om at arkeologi kun er i stand til å rekonstruere deler av fortiden gjennom studier av gjenstander, og at fortidens kulturelle forestillinger døde sammen med menneskene som var en del av dem. Han er uenig i denne påstanden. Arkeologer kan være i stand til å avdekke aspekter ved avdøde kulturer, gjennom nettopp observasjon og landskapstolkning:

For both the archaeologist and the native dweller, the landscape tells - or rather is - a story. It enfolds the lives and times of predecessors who, over the generations, have moved around in it and played their part in its formation (Ingold 1993: 152).

Videre påpeker Solli det kronologiske aspektet som kan påvirke analysen negativt. Når vi studerer et område i dag, ser vi alle de bevarte kulturminnene på stedet, men det er umulig å avgjøre når disse ble oppført. Hun mener også at det kronologiske aspektet ved analysen påvirkes negativt av vegetasjon. Vi har ikke kjennskap til hvordan vegetasjon preget et område i perioden som vi forsøker å rekonstruere, men vi bør likevel ikke tillate oss bare å se bort fra det (Solli 2010: 64). I dag kan vi for eksempel observere ti gravminner og et naust i et område, og anta at disse ble oppført i samme periode, mens i virkeligheten ble tre av disse og naustet anlagt i yngre romertid, og de resterende syv i sen folkevandringstid. Denne kritikken er i utgangspunktet velbegrunnet, fordi datering av gravminnene i de fleste tilfeller er upresis. I forhold til de utvalgte analyseområdene er det dermed nødvendig å gå i detalj, og se de angitte dateringene for naustene. Dette vil bli utdypt i Kapittel 4.

Det er likevel flere andre aspekter ved Gansum sin metode som bør revurderes. Metoden legger for mye vekt på systematiske inndelinger og beskrivelser av landskapsrom i mindre landskapsrom. Metoden fokuserer lite på virksomhetene og aktivitetene som kunne utfoldes på en lokalitet, og menneskers persepsjon av landskapet. Relasjoner mellom landskap, mennesker og kulturminner kan dermed forklares gjennom det landskapspsykologen Maarten Jacobs viser til som oppfatning av den helhetelige virkeligheten, som han mener består av den materielle verden, sosiale relasjoner, og individets personlige persepsjon. Han ser disse tre elementene i lys av hvordan landskapet oppfattes og erfares, og betegnelsene han bruker for beskrivelsen av dem er *matterscape*, *powerscape* og *mindscape* (Jacobs 2006: 8-9):

- *Matterscape* beskriver et landskap i dets fysiske form, bestående av de observerbare landskapselementene.
- *Powerscape* beskriver de kulturelle og sosiale aspektene av landskap, og de reglene (både implisitte og eksplisitte) som gjelder for en gruppe mennesker som befinner seg i det.
- *Mindscape* beskriver individets personlige oppfatning av landskapet, bestående av subjektive assosiasjoner og tolkninger, personlige opplevelser, minner, og alle erfaringene individet har eller har hatt i forbindelse med et landskap.

I denne oppgaven er hensikten å rekonstruere både *matterscape* og *powerscape*. *Mindscape*, hvordan mennesker i eldre jernalder oppfattet og opplevde landskapet, har vært av personlig karakter for alle individer. Dette har likevel blitt påvirket av hvordan de har oppfattet gravminner, naust og gårder i landskapet, som i dag er det som ligger igjen for oss å tolke. Gravminnene kan ha vært med å definere det lokale *powerscape*, med klare budskap om eierskap, muligens rettet fra makthaveren mot det lokale samfunnet, og fra lokalsamfunnet (inkludert makthaveren) mot eksterne samfunn (se Fig. 3.1).

Gansums metode for landskapsanalyse, og forståelsen av hvordan kulturminner kommuniserer til et individ eller en gruppe, kan sies å være sammensatt av disse tre elementene som Jacobs skisserer. Gjennom persepsjon (*mindscape*), er det mulig å observere det fysiske landskapet (*matterscape*), og tolke det i lys av regler som gjaldt for eldre jernalder (*powerscape*). Gansum sine metoder gir en fungerende tilnærming til analyse av landskapsorganisering, selv om de er preget av mulige feilmarginer. Det er likevel flere aspekter ved den visuelle forskningen som han burde ha presisert

bedre. Dette har kommet tydelig frem under feltarbeidet, da observasjon fra et statisk ståsted ikke var tilstrekkelig. Det er med andre ord viktig å danne seg et bilde av omgivelsene før man begynner på

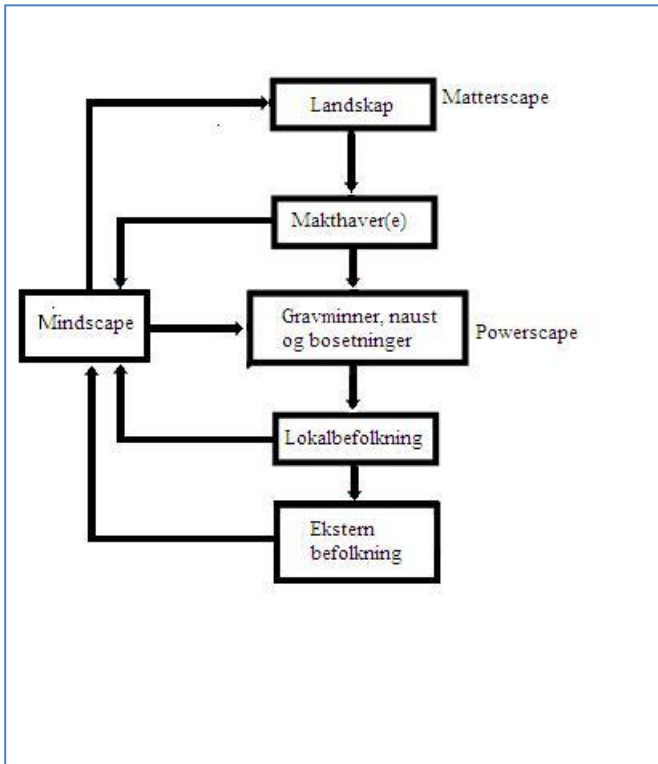


Fig. 3.1 Powerscape, matterscape, mindscape

analysen, men den endelige, visuelle landskapsanalysen skal foregå fra kommunikasjonslinjene, og i bevegelse. Gansum sin metode bør i større grad utføres ved å innlemme en tydeligere fenomenologisk tilnærming. I denne oppgaven, der utsynet fra naust og gravminner mot sjøen står i fokus, er det dermed naturlig å foreta den siste, avgjørende vurderingsdelen ved å gå gjennom den samme ruten som ankommende skip måtte ta da de nærmet seg naustet.

På denne måten er vurderingen av landskapet en gjenfortelling av hvordan de ankommende eller forbigasserenede fartøyene opplevde

omgivelsene. Med hensyn til dette er Tilley's oppfatning av landskapsvurdering velformulert. Han mener at gjennom bevegelse i et landskap dukker nye elementer opp, mens andre forsvinner, og observatøren akkumulerer hele tiden nye opplysninger og inntrykk. For at et landskap skal kunne grundig vurderes, må den altså oppleves gjennom bevegelse, slik at plasseringen av elementene i det kan forstås bedre (Tilley 1994: 31).

3.8 Oppsummering

Målet med landskapsanalyse er å rekonstruere tapte arkeologiske strukturer. For å kunne gjennomføre dette, og forstå hvordan de arkeologiske elementene har påvirket omgivelsene, er det nødvendig først å demontere landskapsbildet. Gansum sin metode benytter seg av visuell observasjon, som tillater en inndeling av landskapet i mindre landskapsrom. Dette tillater observatøren å lettere forstå hvilke områder og bevegelseslinjer kulturminnene henvender seg til. I denne oppgaven er det hensiktsmessig å

utføre landskapsanalysen i bevegelse, for å forstå hvordan gravminner, nausttuffer og gårdstuffer som henvender seg mot sjøen har blitt oppfattet av ankommende eller forbigående skip i eldre jernalder. Relasjoner mellom kulturminner og strategier bak organiseringen av landskapet må i tillegg drøftes i lys av hvordan et landskap har en innvirkning i menneskene som eksisterer i det. Maarten Jacobs mener at et landskap kan inndeles i *matterscape* (et landskap i sin fysiske form), *powerscape* (implisitte og eksplisitte normer og regler som landskapet forutsetter), og *mindscape* (individets oppfatning av et landskap). Gjennom visuell landskapsanalyse, er det hovedsaklig *powerscape* og makt i landskapet som forsøkes rekonstruert i denne oppgaven.

3.9 Forkunnskaper, vurderinger og forberedelser

Før man setter i gang med landskapsanalyse er det viktig å ha kjennskap til hvordan området man skal observere ser ut. Ikke alle kulturminner er synlige i landskapet. Analysen krever dermed forkunnskaper om strukturene, både synlige og usynlige. Naust og bosetninger er som regel usynlige, eller i beste fall begrenset til noen få ruiner. Gravhauger er oftere synlige, men kan ha blitt skadet i nyere tid, eller være dekket av vegetasjon. Det er derfor nødvendig å ha oversikt over hvilke strukturer som preget landskapet i samme periode, i dette tilfellet er det romertid og folkevandringstid. Kulturminnene skal vurderes i arkeologisk kontekst sammen med hele landskapet. Dette innebærer at de skal sees i sammenheng med hverandre, og med trekk i landskapsrommet. Ett av målene bør være å kunne danne seg et bilde av hvordan landskapet kan ha sett ut i forhistorisk tid (Gansum et al. 1997: 23). Det er viktig å påpeke at hovedgården kan i noen tilfeller være fraværende, eller ligge flere kilometer fra nausttuffene. Dette er noe som skal spesifiseres for hvert område i Kapittel 4, der det skal redegjøres for lokalitetene som er valgt ut til analysen. Ikke alle gravminner som er underordnet samme hovedgård kommer til å være relevante i landskapsanalysen. Årsaken til dette er at oppgaven sikter til en analyse av kulturminner langs kysten slik de framstod fra sjøsiden. Gravminner som ligger skjult fra havet, bak naturlige elementer i landskapet vil dermed ikke være i hovedfokus, ettersom de ikke kan direkte knyttes til naust. Forholdene som preger de tre lokalitetene (Lokalitet 1, 2 og 3) der landskapsanalysen skal utføres ved observasjon, vil avgjøre hvor stort det overordnede landskapsrommet er. I områder der kystområdene skråner bratt opp kan naturlige elementer skjule innsynet til innlandet, og gjøre kulturminner usynlige for skip. Dette er noe som varierer avhengig av terrengets utforming, og som

kommer til å påvirke analysen i den grad at avstanden mellom kyst og kulturminne ikke nødvendigvis er avgjørende for å stadfeste relasjon mellom naust og gravminne. Problemet tilknyttet vegetasjon og behovet for å utelukke det fra analysen kan heller ikke unnlates. Det er likevel fullt mulig å anta at lokale makthavere som valgte å plassere gravminner slik at de kunne henvende seg til kommunikasjonslinjene, ville unngå at disse ble skjult bak vegetasjon. I forhold til denne oppgaven, er dette uansett mindre problematisk, ettersom kulturminnene skal observeres fra sjøen, og tilstedeværelse av tett vegetasjon som skjuler kulturminnene langs kystlinjen er mindre sannsynlig enn i innlandsområder.

Kapittel 4: Presentasjon av lokalitetene

I dette kapittelet skal det først gis et helhetelig bilde av naustene datert til eldre jernalder som er registrert i Hordaland og Rogaland. Deretter skal jeg presentere de tre lokalitetene hvor jeg har utført landskapsanalysen: Stend i Bergen kommune (Lokalitet 1), Nord Kolnes i Sola kommune (Lokalitet 2) og Mosterøy i Rennesøy kommune (Lokalitet 3). Det skal redegjøres for naustenes struktur, funn og virksomheter, og nevne hvilke gårder og gravminner som ligger på lokalitetene. Der det har vært mulig å hente bilder av funnene, har jeg også brukt Asbjørn Engeviks *Bucket-shaped pots. Style, Chronology and Regional Diversity in Norway in the Late Roman and Migration Period* (2007b), der dekorasjonsstiler har blitt gruppert og datert. Til slutt presenteres de tre lokalitetene der analysen skal gjennomføres ved bruk av kart: Flesland i Bergen kommune (Lokalitet 4), Halsnøy Kloster i Kvinnherad kommune (Lokalitet 5) og Obrestad i Hå kommune (Lokalitet 6).

4.1 Registrerte og utgravde nausttuffer i Hordaland

4.1.1 Hordaland

I Hordaland er det registrert et betydelig antall nausttuffer. Av disse kun to er fullstendig utgravde (Fig. 4.1). Flesteparten av nausttuffene er anlagt på ytterkysten, men noen er registrert i Hardangerfjorden. Nord i fylket har ingen nausttuffer blitt registrert. Ved å se på den geografiske plasseringen kan man se to konsentrasjoner av nausttuffer langs ytterkysten og en i indre kyststrøk. Sør for Bergen, hvor også det utgravde nauset på Stend ligger, har det blitt funnet fire

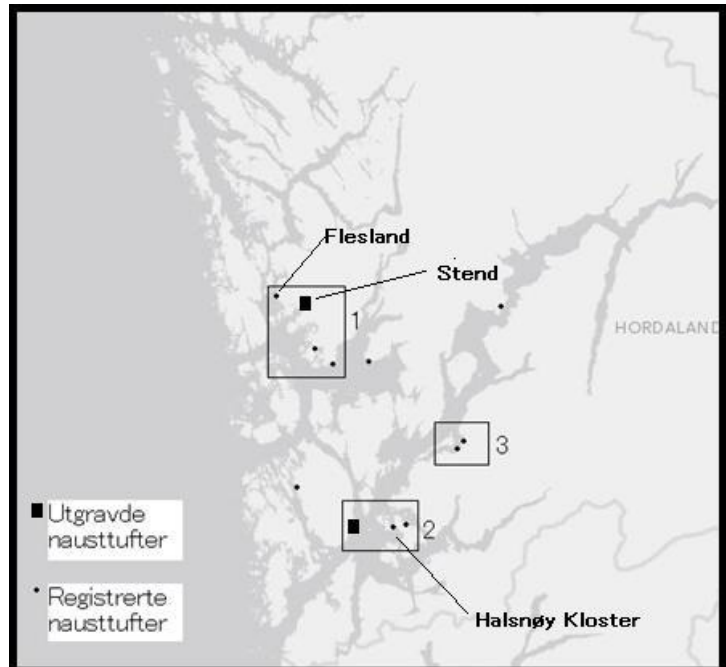


Fig. 4.1 Oversikt over nausttuffer i Hordaland

nausttuffer (Fig. 4.1: kvadrant 1), alle av betydelige dimensjoner (se Appendiks II: XLVIII-XLIX). I

sin hovedfagsoppgave foreslår Terje Hovland at det har vært en endring i maktbalansen fra yngre romertid til folkevandringstiden (1996). I den eldste perioden lå tyngdepunktet for makt i regionen i området ved Osterøy, men dette endret seg i senere tid, da høvdinger i Fana gradvis inntok en dominerende posisjon i Nordhordaland. Våpengravene og nausttuftene som er funnet i disse områdene er gode indikatorer på lokal maktbesittelse på Flesland, Skjold, Hatlestad og Hjellestad (Reiersen 2012: 32-33). Den andre naustuftkonsentrasjonen ligger lenger sør, i Sunnhordaland (Fig. 4.1: kvadrant 2). Kun naustet på Stord er fullstendig utgravd. De to andre naustene er også av betydelig dimensjoner, og ligger på øyen Halsnøy (Appendiks II: XLVIII). Det største er 30 meter langt og 6 meter bredt (Grimm 2006: 414). Dersom de tre anleggene var underlagt én maktallianse, er det tydelig at de lå strategisk til, og hadde god kontroll over vannveien mellom Stord og Halsnøy. Den siste naustuftkonsentrasjonen består av fem naust, som ligger ved munningen av Hardangerfjorden (Fig.4.1: kvadrant 3). Disse ser ikke ut til å ha vært plassert i like gunstig strategisk posisjon som de andre naustene i området, men har derimot hatt god kontroll over sjøtrafikken i fjorden. Også dette komplekset kan ha dratt nytte av varetransporten fra innlandet til ytterkysten.

4.1.2 Rogaland

Rogaland er, som tidligere nevnt, det fylket med høyest antall registrerte nausttufter datert til eldre jernalder. Det er naturlig å se dette i sammenheng med utviklingen av rike sentre i området fra sen romertid, som kan lett spores i gravmaterialet. I flere områder er det registrert konsentrasjoner av nausttufter (Fig. 4.2). Graven på Avaldsnes på Karmøy er datert til yngre romertid, og vitner om en mektig høvding, som var i stand til å dra nytte av en gunstig geografisk beliggenhet. Det er sannsynlig at det smale Karmsundet tillot

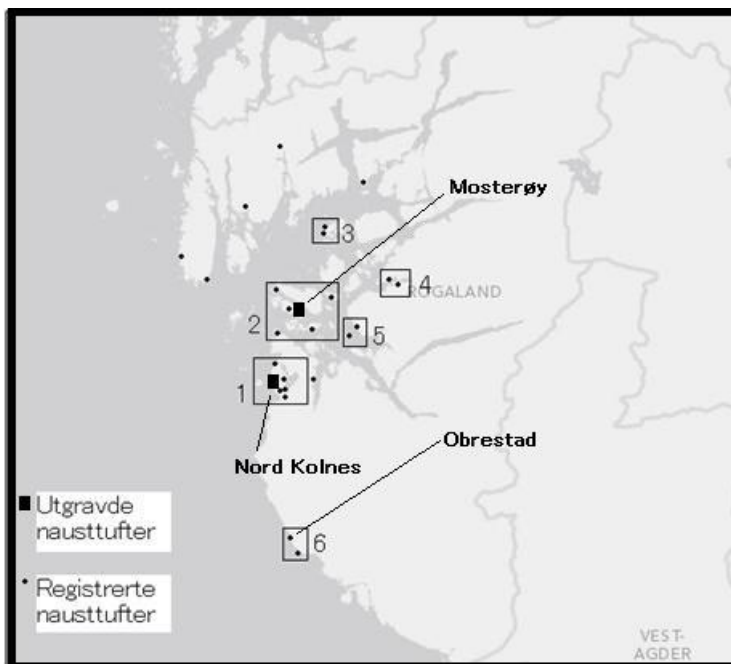


Fig. 4.2 Oversikt over nausttufter i Rogaland

ham å kreve tributter fra forbigående skip (Solberg 2006: 121). Det er dermed overraskende at kun to nausttuffer registrert på Karmøy, hvor det største naustet som er registrert måler 20 meter i lengde og 6 meter i bredde (Grimm 2006: 412; se Appendiks II: L).

Lenger sør finnes det mer tettpakkede konsentrasjoner av nausttuffer, særlig i områdene nord og sør for Stavanger. I Sola-området, der blant annet naust 1, 2 og 3 på Nord Kolnes (Lokalitet 2) befinner seg, er ni nausttuffkomplekser datert til eldre jernalder. Av disse er det største funnet på Sømme, og måler hele 37,5 meter i lengde og 5,7 meter i bredde (Fig. 4.2: kvadrant 1; Appendiks II: LI). Disse nausttuffene ser ut til å være del av et maktsenter i Hafrsfjordområdet (Grimm 2006: 411). Nord for Stavanger finnes det også flere nausttuffer, som ser ut til å bestå av øyene i Rennesøy kommune (Fig. 4.2: kvadrant 2). Blant disse finnes også naustet på Mosterøy (Lokalitet 3), som også er fullstendig utgravd. Det har blitt foreslått flere mulige hovedseter for området. Andre, mindre nausttuffkonsentrasjoner fremkommer parvis i indre kyststrøk (Fig. 4.2: kvadrant 3, 4, 5), og lenger sør, i området ved Hå, der naustet på Obrestad er anlagt (Lokalitet 6). Helhetelig kan en konkludere med at makthavere bosatt langs ytterkysten har stått bak anleggelse av flere store naust, og at de fleste ligger i den nordlige delen av fylket. Dette samsvarer med oppfatningen om at leia har vært en særdeles viktig rute mot slutten av eldre jernalder. Det er likevel viktig å påpeke at også langs indre kyststrøk har det vært behov for anleggelse av naust. Bergljot Solberg mener at overskuddsproduksjonen og eksport fra innlandet i Sør-Vest Norge kan ha begynt allerede i eldre romertid (2006: 109).

4.2 Lokaltet 1: Stend i Fana, Bergen kommune, Hordaland

Stend i Fana ligger innerst i Fanafjorden, sør for Bergen. Området er i dag del av Hordamuseet, og kulturminnene er velbevart. Beliggenheten har vært gunstig i forbindelse med skipstrafikk langs leia, selv om nausttuften ligger 25 km fra åpent hav. Nausttuften og nærområdet ble først utgravd i 1966 av Jakob Kvalvaag, Egil Bakka, og i 1971 av Bjørn Myhre (Bakka 1968; Myhre 1971; se også: Grimm 2006: 352; Rofsen 1974: 27).

4.2.1 Naustet på Stend

Naustet måler hele 34,5x5 m og er et av de største fra eldre jernalder. Konstruksjonen peker seg ut på grunn av de gode bevaringsforholdene, som er uvanlige for området. Strukturen ble funnet delvis nedgravd i leirholdig jord, der deler av den originale treveggen er bevart (Grimm 1999: 47; Grimm 2006: 352). Den er orientert nord-sør, med krumme langvegger der midtpartiet er 8,5 meter og endene er 7 meter brede (Fig. 4.4). Den ble bygd inn i leirskrånningen, og deler av leirmassene ser ut til å ha blitt brukt til både utfylling av sør-enden og en forstøtningsvoll på utsiden av østveggen. Særlig nord-enden av tuften er godt bevart, ettersom den har i større grad vært beskyttet av leirholdig sand enn sør-enden (Rofsen 1974: 27).

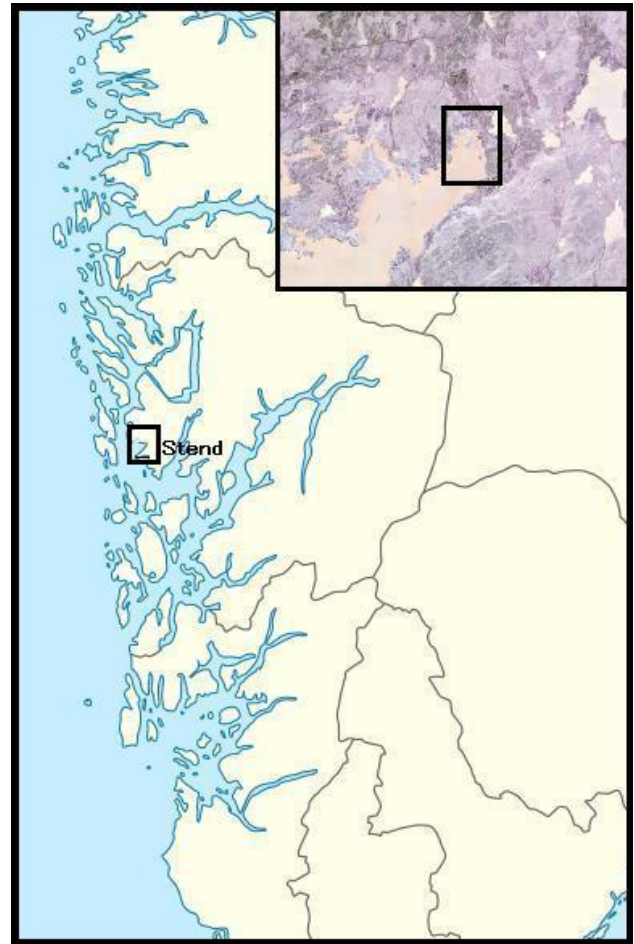


Fig. 4.3 Lokaltet 1: Stend. Modifisert etter maps.google.no

Veggene ble bygd av flere typer materialer.

Grunnmuren består av steinvoller fylt med jord og sand, som lå på utsiden av treveggene. Veggene har hvilt i en vegg-grøft, gravd i undergrunnen, og fylt med steiner. Deler av treveggene har blitt bevart, og har gitt viktige opplysninger om brukte trematerialer og deres størrelse. Veggene bestod av

furuplanker, 6-8 tommer brede og 2-3 tommer tykke. ved utgravningen ble det beregnet at veggene måtte være over 2 meter høye. Taket, som det ikke har blitt funnet spor av, var sannsynligvis bygd av tre, dekket av torv og never. Veggvollene ble trolig ikke bygd til isolasjon, men heller til å ta imot trykket taket påførte veggene mot utsiden. Egil Bakka antar at nausetet kunne romme et skip som var hele 30 meter langt (Bakka 1968: 1-3). Øvredelen av både langveggen i vest og den øvre gavlvegg var innsunket i jorden, uten støtte av steinvoller, og har hvilt på en steinpakning som har vært omtrent 40 cm bred (Myhre 1971: 1).

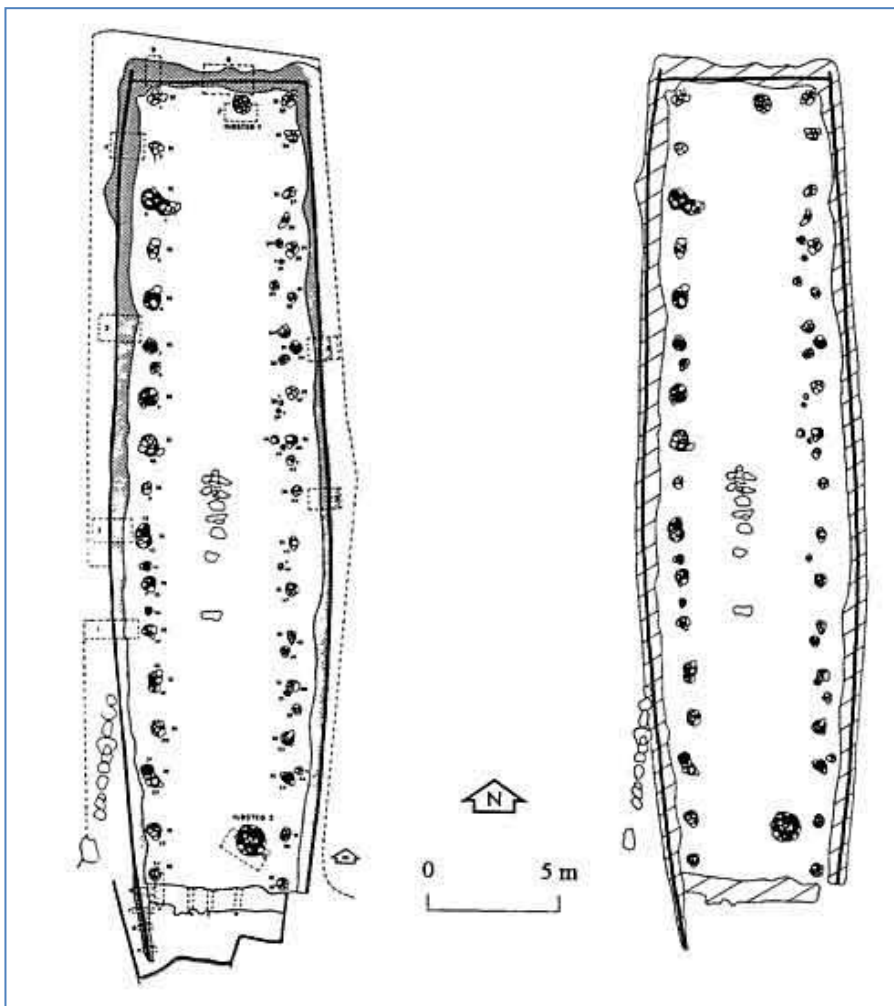


Fig. 4.4 Skisse av nausetet på Stend. Kilde: www.arkikon.no

Oliver Grimm viser til at anlegget er tofaset, og at deler av vestvegg-grøften etter hvert ble erstattet. Vegg-grøftene som tilhører langveggene og nord-enden er noe dypere enn den i sør, som er 30 cm dyp. Myhre har hevdet at sør-enden, som var selve utgangen til sjøen, var utstyrt med sviller, som skulle

støtte en enkel treport (Grimm 1999: 47-48). Det har blitt påvist stolpehull i to nivåer, som tyder på at naustet ble ombygd. Stolpehullene har vært fylt med steiner. De to takbærende stolpesystemene har stått omtrent 1 meter fra langveggene, med 1,5 til 2 meters innbyrdes avstand mellom stolperekkene. Naustet ser ut til å ha vært anlagt i samme periode som naustet på Bjelland, Stord. På innsiden av sistnevnte har det ikke blitt funnet stolpehull, og det antas at naustet på Stend ikke hadde behov for det heller. Det antas at stolpesystemet kan ha blitt reist for å begrense spennet i sperrene. Det er viktig å påpeke at det ikke har blitt funnet spor av sperrene, men de var trolig omtrent fem meter lange (Bakka 1968: 1-2).

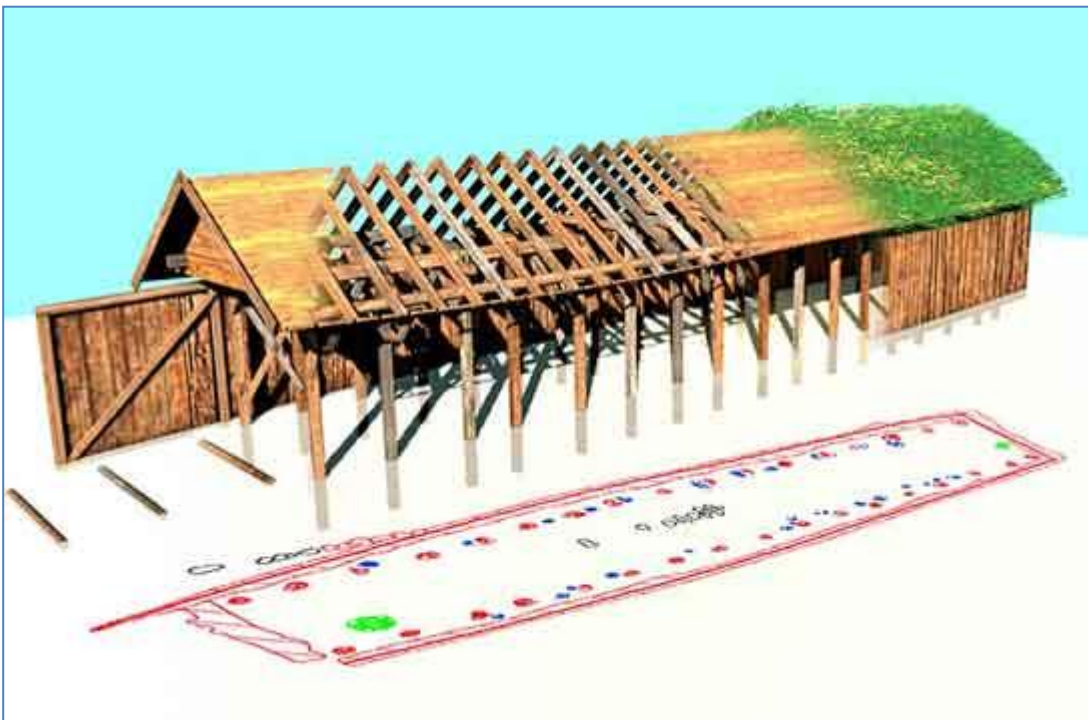


Fig. 4.5 Rekonstruksjon av naustet. Kilde: www.arkikon.no

Det er i tillegg funnet interne strukturer, som ser ut til å tilhøre flere faser (A til D). Det har blitt tatt ut trekullprøver av fasene B og C. Grimm ser strukturene i forbindelse med anleggelsen av tre naust på lokaliteten. I tillegg til vegg-grøfter og stolpehull har det blitt avdekket ildsteder i to forskjellige nivåer. Den eldste fasen består av en eldre struktur der vegg-grøfter og mulige stolpehull kan være en del av det eldste naustet (fase A) (Grimm 1999: 48). Over denne strukturen har det blitt avdekket to ildsteder, og et stolpehullsystem bestående av 57 strukturer (Myhre 1971; se Appendiks I: I og IV Fig. 8.1, 8.2). Dette kan knyttes til fase B. Over denne fasen ligger fyllmassen, som ser ut til å samsvare med en

periode der lokaliteten ikke ble brukt eller utbygd. Over denne ubrukte fasen har det blitt funnet et yngre stolpehullsystem (Bakka 1968: 1; se Appendiks I: I og IV Fig. 8.3). Sammenhengen mellom stratigrafien og de forskjellige strukturene er noe usikker, men med forbehold kan man anta at det dreier seg om et nytt anlegg, som utgjør fase C. Øverst ved sør-enden har det blitt funnet noen steinkonsentrasjoner som kun er fotografisk dokumentert (fase D). Det er uklart hva disse kan ha vært, men ser ut til å stamme fra et yngre bruk av stedet. Sammenhengen mellom stratigrafien og de forskjellige strukturene er noe usikker, men med forbehold kan man anta at det dreier seg om et nytt anlegg, som utgjør fase C (Grimm 1999: 48).

4.2.2 Funnene

I tillegg til fragmenter av spannformete leirkar, har det blitt funnet nagler og spikrer av jern, brynesteiner av kvartsitt og skifer, fiskesøkke, og jernslag (Grimm 1999: 49; Rolfsen 1974: 28; se Appendiks I: II-III). Leirkarskårene ser ut til å tilhøre minst 19 leirkar, hvorav flere av disse er spannformete. Grimm påpeker at flere kar (katalognummer 7, 8, 10, 12, se i Appendiks I: II-III og V Fig. 8.4) er ornert med rundtløpende, vannrette, parallelle riller ved munningen, og derunder grupper av loddrette, parallelle linjer, og at de fleste ser ut til å tilhører ett av ildstedene avdekket av Myhre (Grimm 1999: 49).

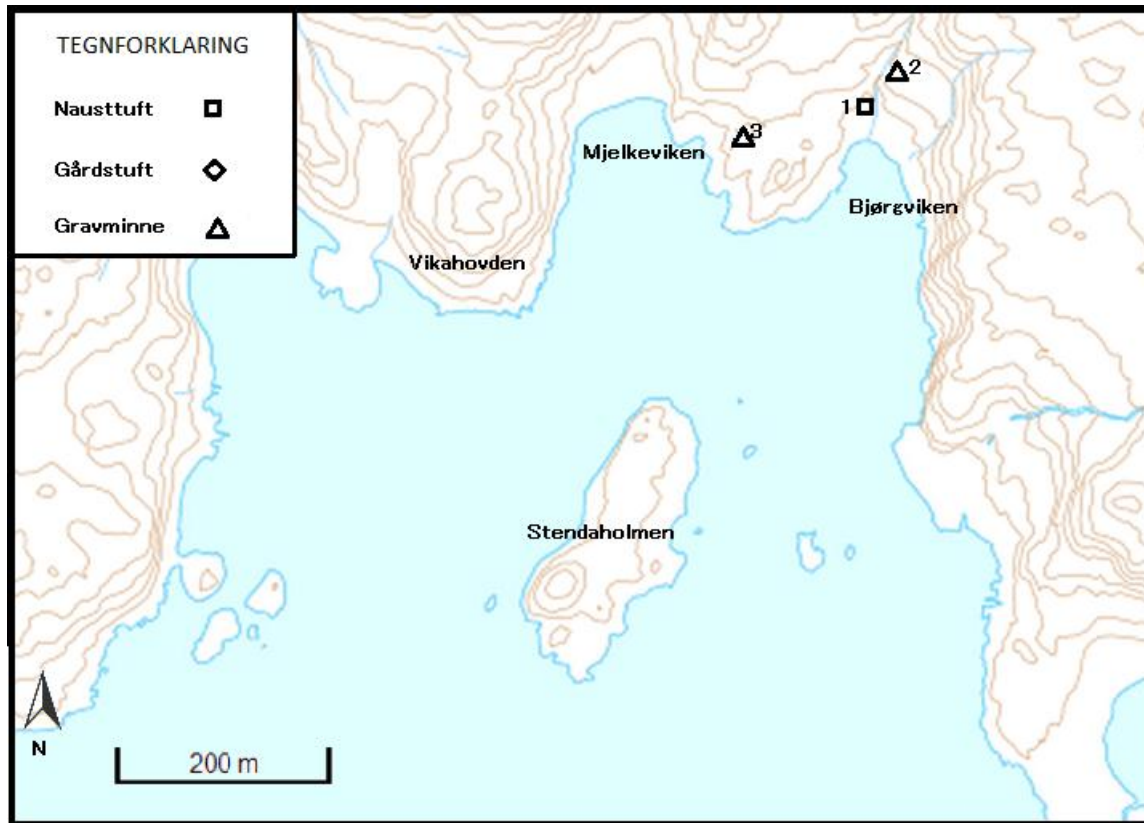
4.2.3 Datering

Undersøkelsen viser at naustet var i bruk over lenger tid. Grimm (1999: 49) skiller mellom fire byggefaser (A-D), hvorav kun fase B bekrefter at strukturen var et naust. Det har dessverre vært problematisk å knytte funnene til bestemte stratigrafiske lag. Grimm mener likevel at de fleste leirkarskårene ser ut til å tilhøre ett av ildstedene avdekket av Myhre, som kan knyttes til fase B (Grimm 1999: 49; se Appendiks I: II-III og V Fig. 8.4). Sett i forhold til Asbjørn Engeviks inndeling og datering av spannformete kar med hensyn til dekor, kan fragmentene tilhøre leirkar produsert mellom 350-ca.520 e. Kr. De kan dermed knyttes typologisk til sen romertid eller folkevandringstid (Engevik 2007b: 42, 81). Karbondateringer av nausttuften tyder på en bruksperiode mellom det 3. og det 6. århundre e. Kr. Naustet kan med andre ord ha blitt anlagt i sen romertid og blitt brukt utover i folkevandringstiden (Grimm 2006: 352; Grimm 1999: 48). Seks trekullprøver viste seg å ikke kunne

brukes i forbindelse med dendrokronologisk datering, men karbondateringen av fem av disse har vist at et naust var i bruk mellom år 253-387 e. Kr. Den siste prøven kunne ikke knyttes til middelverdien, ettersom den stammer fra en yngre tidsperiode (Grimm 1999: 50).

4.2.4 Gravminnene på Stend

I området rundt naustet er det registrert flere kulturminner. I tillegg til to gravminner, har det også blitt funnet en steinring anlagt nord for naustet. Gravminne 3, på Eikevollen, ligger vest for naustet. Gravminne 2 er anlagt ytterst på en ravinekant, nordøst for nausttuften (Fig. 4.6). I forbindelse med gravminnet har også et kokegropfelt blitt avdekket (Reiersen 2012: 3, 4, 31). Gravminne 2 og naustet ser ut til å stamme fra samme tidsperiode. De er i tillegg anlagt i umiddelbar nærhet i forhold til



4.6 Kulturminner på Stend. Se Appendiks: 8.1. Modifisert etter www.kartiskolen.no

hverandre (Reiersen 2012: 31). Gravminnet 2 på Bjorvollen har blitt arkeologisk undersøkt i perioden 2010-2012 i forbindelse med et feltkurs for masterstudenter ved Universitetet i Bergen. Deler av graven har rast nedover ravinen. Rundt kammeret ble det funnet en steinring. Under utgravingen ble det funnet

to dekkhellere, hvorav én av de *in situ*, mens den andre er utrast. Graven i sin originale størrelse har målt omtrent 6 meter i diameter. (Reiersen 2012: 3). I forbindelse med forslag til skilt i området rundt Hordamuseet, skriver Bjørn Myhre (1985a) at Gravminne 3 kan dateres til perioden mellom 300 og 550 e. Kr., og at den måler 20 meter i diameter og er 2 meter høy. Senere målinger bekrefter dette (Reiersen 2012: 36-37).

Tabell 4.1: Lokaltet 1, Stend; se også Appendiks I: I-VII

Art	Betegnelse	Id	Form	Mål
Nausttuft	1	55451	-	34,5x5 m
Gravminne	2	108528	Flatmarksgrav	D. ca. 6 m
Gravminne	3	35697	Rundhaug	D. 20 m, H. 2 m

4.2.5 Området i eldre jernalder

Naustet og gravene vitner om at området har vært et viktig maktsenter i romertid. Bare en høvding kunne ha midler til å anlegge et så stort og ressurskrevende naust. Bergsvik foreslår at denne makthaveren kan ha vært en viktig politisk aktør i dette området, og at området har fungert som boplass (Bergsvik 2005: 12). Etter undersøkelsen av Bjorvollen som ble foretatt i 2004 skriver Bergsvik:

Bjorvollen har etter alt å dømme vært brukt som boplass. Det viser funnene av keramikkskår, jern, sliperedskaper og slagg, men også tilstedeværelsen av store stolpehull og kulturlag. En nærliggende tanke er at Bjorvollen har tjent som bosted for folk som passet på naustet, eller for sjøfolkene/soldatene mens de hadde landlov. Dette kan passe godt i forhold til alle kokegropene, for tradisjonelt har kokegroper vært sett på som steder hvor man lagde mat i forbindelse med ordinære husholdssystemer (Bergsvik 2005: 12).

Grimm foreslår at naustet og området kan ha vært underlagt et eksternt maktapparat, muligens med sete i Nord-Hordaland. I regionen er det registrert fem store naust fra eldre jernalder: på Stend, Flesland, Os, Fusa og på Stord (se Appendiks II: XLVIII-XLIX). I Fana er flere våpengraver registrert. Grimm mener at dette tyder på at naustet på Stend har vært av militær karakter (Grimm 1999: 54).

4.3 Lokalitet 2: Nord Kolnes i Sola kommune, Rogaland

Nord-Kolnes i Sola ligger sør-vest for Stavanger, i Rogaland, langs Jærkysten. Området er kjent for de mange nausttuftene. På Sola og Madla er omtrent 40 nausttufter registrert, men mange av dem er borte i dag (Myhre 1980: 139). Området ligger også langs leia, i et område som ser ut til å ha utviklet seg til å være av stor strategisk betydning i yngre romertid og folkevandringstid. De tre nausttuftene som inngår i analysen er anlagt innerst i Brunnaviken, som henvender seg mot åpent hav i vest, hvor utsynet mot horisonten begrenses delvis av noen mindre holmer. Rolfsen har gitt naustene betegnelsen 13, 14 og 15 (Rolfsen 1974). Landområdene i øst og sør for viken er flate, og blir i dag benyttet til jordbruk. Landområdene i nord er mer ujevne. Særlig nordkysten av Brunnaviken består av mindre klipper og store steiner. Under den andre verdenskrig anla tyskerne flere forsvarsstillinger, som i dag er bevart, på denne kyststrekningen. På bakketoppen i øst for denne skrånende kysten ligger flere industrianlegg. Flere kulturminner har blitt ødelagt eller skadet som følge av moderne aktiviteter. Også naustene er

fjernet.



Fig. 4.7 Lokalitet 2: Nord Kolnes. Modifisert etter maps.google.no

4.3.1 Undersøkte nausttufter

Det er registrert flere nausttufter på Nord Kolnes. Kun fire av dem er utgravd. Tre av disse er datert til eldre jernalder, og inngår i oppgavens analyse. Alle de tre tuftene lå omtrent 3 meter over havet, 50-60 meter fra strandlinjen, før de ble fjernet i nyere tid. Under bruksperioden i eldre jernalder, da havnivået var noe høyere, har landområdet som i dag ligger foran naustenes åpning vært en myraktig grunn vik.

Under utgravingen, lå det rundt tomtene flere flyttblokker som tyder på at tuftene ble ryddet før strukturene ble reist. Femten meter fra åpningen, nedsunket i jorden, har det blitt funnet store steiner som etter all sannsynlighet hadde en funksjon i forbindelse med opptrekking av båtene (Myhre 1980: 139; Rolfsen 1974: 44).

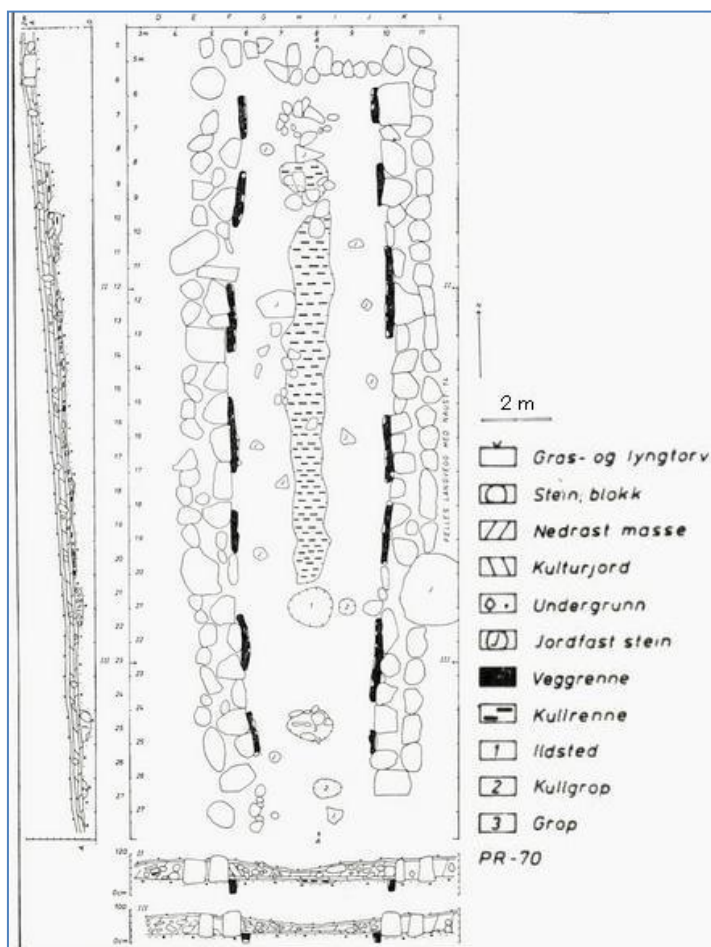
4.3.2 Naust 1

Naust 1 på Nord Kolnes har fått betegnelsen Naust 13 av Rolfsen (1974). Tuften ligger ytterst mot øst i naustkomplekset, 65 meter fra strandlinjen, 3,05 meter over havet, og har fellesvegg med Naust 2. Før

utgravingen startet var nausttuften synlig på grunn av jordvollene som tydelig markerte hvor veggene en gang hadde stått. Steiner som opprinnelig tilhørte strukturen har i nyere tid blitt fjernet og brukt som fundament i den nærliggende veien.

Undergrunnen heller jevnt nedover mot sjøen, og utgjør en høydeforskjellen mellom kortveggene på 1,28 meter (Rolfsen 1974: 35, 44). Naustet var 22,1 meter langt og 3,18 meter bredt ved åpningen (Fig. 4.8). Det var noen bredere ved bakveggen (3,56 meter) og bredest ved midtpartiet, som målte 4,4 meter. Under utgravingen, ble det funnet nedraste veggsteiner rett under under torven, både på utsiden og innsiden av tuften, samt noen kullbiter. Veggmassene var tykke ved langveggene, og steinene ligger også i lavere lag. Kulturlaget under steinene var 6-12 cm tykk, også dette tykke ved langveggene. Midtpartiet, som Rolfsen beskriver som ”meget fett”, peker

seg derimot ut på grunn av den mørke fargen, bestående av store konsentrasjoner kullbiter og spredte



4.8 Skisse av Naust 1. Modifisert etter Rolfsen 1974: 45

barkbiter. Det forekommer også noen spredte rødlige jordlag som ikke ligger rett over undergrunnen, og en kullrenne. Området ved åpningen består derimot hovedsaklig av silt og sand (Rolfesen 1974: 44; Grimm 2006: 330). Blant de indre strukturene ble flere ildsteder avdekket i området ved åpningspartiet (Rolfesen 1974: 46).

I motsetning til naustene på Stend og Bjelland, bestod ikke ytterveggene av trestokker. Bakveggen ble dannet av en steinrekke. Nederst i langveggene ble det anlagt skallmurer som var opptil 1,5 meter i bredde og 0,5 til 1 meter høy. De ble laget av store steiner, og forsterket med småsteiner og jord som fyllmasse. Den øvre deler av veggen var derimot lettere, og bestod av kun jord og mindre steiner. På innsiden av tuftene, langs langveggene, ble det funnet flere, usammenhengende steinsatte grøfter som i noen tilfeller ble skåret tvers over hverandre. Rolfesen mener de kan ha fungert som renner for en indre trevegg, som det ikke har blitt funnet spor av. Det ble heller ikke funnet spor etter indre stolpesystemer. Taket må dermed ha hvilt direkte på veggene (Myhre 1980: 139; Rolfesen 1974: 46).

4.3.3 Funnene

Det ble funnet flere gjenstander, og i forskjellige stratigrafiske lag, på innsiden av nausttuften. I tillegg til keramikkskår (S9460 a-ai), som ofte er viktige i dateringsprosessen, er nevneverdige funn nagler (S9460 an), spikre (S9460 an), deler av smeltedigler (S9460 ak og al), en høveltann av jern (S9460 ar) og fiskekroker av jern (S9460 ao, ap, aq). Funnmengden i naustet viste seg å være omfattende (se Appendiks I: IX-XII). Gjenstandene har blitt funnet spredt utover hele nausttuften. Funnspredningen er ikke begrenset til enkelte områder i tuften, men de forekommer hyppigere i det nederste laget. Keramikken ligger hovedsaklig langs langveggene (Rolfesen 1974: 48-53).

4.3.4 Datering

Dateringsgrunnlaget for Naust 1 er ifølge det innsamlede materialet noe motstridende. Flere av gjenstandene kan brukes til å datere strukturen, og det har i tillegg blitt tatt flere radiokarbondateringer. Høveltenner er sjeldne funn, men de fleste av dem er datert til vikingtiden. Smeltediglene kan derimot dateres til eldre jernalder. I naustet er det funnet store mengder og ulike typer keramikk, som i alt dekker perioden mellom det 4. og det 6. århundre e. Kr. Orneringen på leirkar S9460 o er vanlig fra slutten av det 4. til det 6. århundre. Andre kar (S9460 a) kan dateres til det 5. århundre, mens dekoren

på skårene av S9460 y ser ut til å kunne stadfestes til det 6. århundre. Leirkar 9460 bør sees i sammenheng med arbeidet til Asbjørn Engevik. Dekoren på karet (Se Appendiks I: X, og XII Fig. 8.5) har fellestrekk med en gruppe leirkar dekorert med grupper av ujevne vertikale områder, adskilt av parallelle linjegrupper som strekker seg i ulike retninger (Engevik 2007b: 47). Disse mener Engevik ble produsert fra 350 e. Kr. til de første tiårene i det 5. århundre e. Kr.. Rolfsen mener bruksperioden kan begrenses til omtrent 350-500 e. Kr (Engevik 2007b: 81). Radiokarbondateringene viser andre tall. Ett av ildstedene har blitt datert til 240 e.Kr., mens kullrennen til 330 e.Kr. En tredje datering har stadfestet en kullprøve fra kullrennen til 20 e.Kr. Etter beregning av feilmarginer kan man fastslå at bruksperioden ligger mellom 90 og 250 e. Kr. Rolfsen ser ut til å gi den typologiske dateringen større tiltro, men påpeker samtidig at veden som ble brent i kullrennen sannsynligvis var trelunner laget av fersk tremateriale (Rolfsen 1974: 54, 55).

4.3.5 Naust 2

Naust 2 på Nord Kolnes fikk betegnelsen Nausttuft 14 av Rolfsen (1974). Nausttuften ligger 65 meter fra strandlinjen, 3,12 meter over havet. Også denne tuften var synlig før utgravningen startet. I likhet med andre nausttufter fra perioden, hadde Naust 2 krumme vegger (Fig. 4.9). Også dette naustet ble bygd bredere ved midtpartiet enn ved endeveggene. Det målte 3 meter ved åpningen og 2,9 ved bakveggen, mens midtpartiet var 3,46 meter bred (Rolfsen 1974: 35, 57; Grimm 2006: 332). Naustet delte som nevnt ovenfor en langvegg med Naust 1, og ble bygd på samme måte. Heller ikke i denne strukturen ble det avdekket stolpehull, og det er rimelig å anta at taket til både Naust 1 og Naust 2 hvilte direkte på langveggene. Stratigrafien var derimot noe annerledes, og det ble ikke funnet groper i undergrunnen. Laget under torven viser likheter med Naust 2; det er tjukkere langs veggene, og tynt langs midtpartiet. Det ble i tillegg funnet steinhellere og barkbiter. Den nedre stratigrafien er derimot noe mer komplisert. I østsiden av tuften ble det avdekket et kullag som også lå delvis under veggstrukturen, mens vestsiden besto av et kulturlag som gikk helt ned til undergrunnen. Under kullaget ble et nytt kulturlag, delvis bestående av rødlig jordflekker, avdekket. Nedraste steiner lå spredt gjennom flere lag. Rolfsen viser til at de nedraste steinene var årsak til at noe av massen fra det øvre kulturlaget blandet seg med det nedre. Undergrunnen helte svakt nedover mot åpningen, med en

høydeforskjell mellom endene på 0,48 meter. Den er også todelt: sandholdig ved åpningen og grus- og steinholdig i den bakre delen (Rolfsen 1974: 57).

4.3.6 Funnene

I tuften har det blitt funnet store mengder keramikkskår (S9461 a-aw), som er i stor grad av samme type keramikk funnene fra Naust 1 (Se Appendiks I: XIV-XVIII). De nedraste steinene presset skårene mot undergrunnen og de nedre lagene. Andre nevneverdige funn er deler av nagler av jern (S9461 a-aæ), fiskekrok 9461 aø) og krumkniv av jern (S9461 aå), tetningsskitt av harpiks (S9461 ax), slag (S9461 bb) og rester av tekstiler (S9461 az). Keramikk har gitt god innsikt i dateringsprosessen (Rolfsen 1974: 64-67).

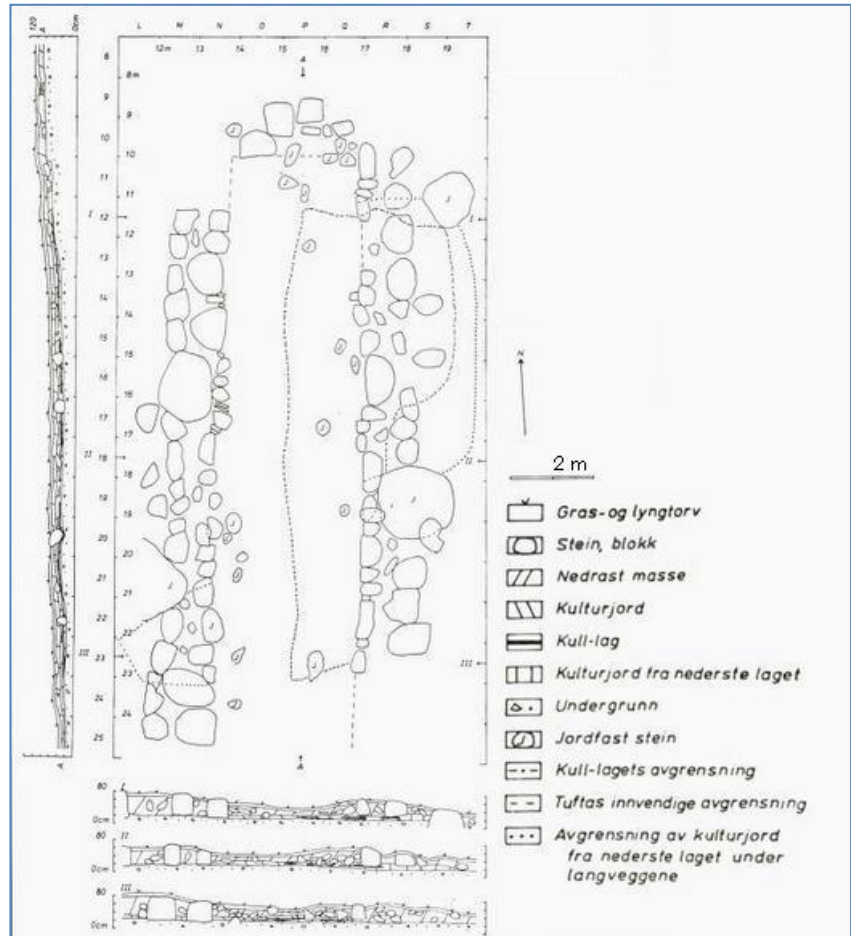


Fig. 4.9 Skisse av Naust 2. Modifisert etter Rolfsen 1974:56

4.3.7 Datering

Keramikken kan i stor grad dateres til mellom det 4. og det 6. århundre e. Kr. (Grimm 2006: 332; Rolfsen 1974: 67). Krumkniven kan dateres til eldre jernalder. Bruk av bark og tetningsskitt av harpiks er vanlige på Vestlandet i eldre jernalder, særlig i folkevandringstiden (Rolfsen 1974: 66). Funn knyttet til det nederste laget daterer det til begynnelsen av det 3. århundre e. Kr., mens karbondateringer har knyttet stedet til begynnelsen av det 2. århundre e. Kr. Også her finnes det noen uoverensstemmelser

mellom karbondateringen og den typologiske dateringen. Keramikkfunnene ser likevel ut til å bekrefte at denne strukturen er noe yngre enn hva karbondateringen viser. Leirkaret S9461 b er daterbar til den andre halvdel av det 4. århundre. Leirkar av denne typen har blitt funnet flere steder på Jæren. Karet S9461 ab har blitt datert til samme periode. Leirkaret S9461 ac, ae, og ai har blitt stadfestet til det 5. århundre. Andre gjenstander kan dateres til tidligere perioder. S9461 h har blitt datert til det 3. århundre. Skårene fra leirkar S9461 ab er dekorert med parallelle, horisontale linjer ved randen, og vertikale, parallelle linjegrupper som går fra randen til bunnen. Disse mener Engevik kan dateres til perioden mellom 350 e. Kr. og ca. 520 e. Kr. (Engevik 2007b: 42, 81; Se Appendix I: XVI og XXIII Fig. 8.6). Naust 1 og Naust 2 ble sannsynligvis oppført i samme periode (Rolfen 1974: 67).

4.3.8 Naust 3

Naust 3 ble funnet separat fra de to tidligere nevnte nausttuftene, omtrent 25 meter i retning vest-nordvest fra Naust 2. Langveggene er orientert i retning nordøst-sørvest. Tuften ligger 3,2 meter over havoverflaten, 42 meter fra sjøen. Det har ikke blitt funnet steiner i opptreksområdet foran åpningen. I nausttuften ble det også avdekket en 10,85 meter lang hustuft som har blitt anlagt langs naustets langvegger. To tverrvegger funnet mellom nedraste steiner i nausttuften (Fig. 4.10), henholdsvis 4,1 meter fra naustets åpning og 2 meter fra naustets bakende, markerer hustuftens kortvegger (Rolfen 1974: 73).

I likhet med de Naust 2 og Naust 3, har denne avkrummete struktur. Midtpunktet mellom langveggene er 4,12 meter bredt, og langveggene er 19 meter lange. Kortveggene er av forskjellig størrelse. Åpningsveggen måler 3,35 meter, mens bakveggen er 2,18 meter (Rolfen 1974: 75). I umiddelbar nærhet til tuften, utenfor åpningen og ved den vestlige langveggen, ble det registrert en steinforhøyning. Kortveggen som vendte mot sjøen var anlagt med gavlvegg. Tuftens struktur er veldefinert, og var allerede synlig før utgravningen (Rolfen 1974: 73). Kortveggene hvilte på kulturjord og er omtrent 1,5 tykke og 30-40 cm høye. I bakveggen har det blitt funnet kanteiste steiner som dannet en 70 cm bred åpning. Langveggene hvilte på undergrunnen og var 1,6 m brede og 0,6-1 meter høye. Det ble ikke observert spor av indre stolpesystemer. Opptrekket var 2-3 meter bredt og frilagt for steiner, men det ble ikke funnet spor av steinhellere eller trelunner. Undergrunnen i tuften består av sand og grus, og skråner jevnt mot sjøen. Stratigrafien i tuften viser en klar skille mellom

huset og naustet. Under torven ble et stein- og jordlag avdekket. Deretter ble hustuftens kulturlag avdekket. Det bestod av en kullholdig, fet masse. Under dette kulturlaget lå det et 20 cm tykt humuslag, bestående av nedraste steiner og jord. Nausttuftens kultur ble funnet derunder, 10 cm tykt og bestående av fet masse med innslag av kull og barkbiter. I undergrunnen ble det også funnet steiner og omtrent 20 cm dype groper som inneholdt kulturjord (Rolfsen 1974: 73, 75).

4.3.9 Funnene

Det ble gjort funn i flere av lagene i både hus- og nausttuften. Flere av disse har gjennomboret lagene, og befant seg i humuslagene. Tilhørighet til naust eller til hustuften var derfor under utgravningen vanskelig å stadfeste. Funnkonsentrasjoner framkom hyppigst i nær forbindelse med

langveggene, men er ellers spredt over hele planet i tuften (Rolfsen 1974: 75). I hustuften ble det gjort flere funn av keramikkgenstander (S9462 A). Noen av disse ser ut til å delvis være nyttige til å stadfeste tuftens datering (se Appendiks I: XXV-XXIX). Det ble også funnet perler (S9462 B og D) og et klebestykke (S9462 E). Inne i nausttuften ble det funnet stykker av rav (S9462 al), perler (S9462 an), fiskekroker (S9462 as og at), et skiferbryne (S9462 aq) og et kleberstykke (S9462 ao), tetningsskitt av harpiks (S9462 aj), smeltingler (S9462 ak) og kvartsittbryner (S9462 ap) samt en stor mengde keramikk (S9462 a-ai) spredt over hele nausttuften (Rolfsen 1974: 82).

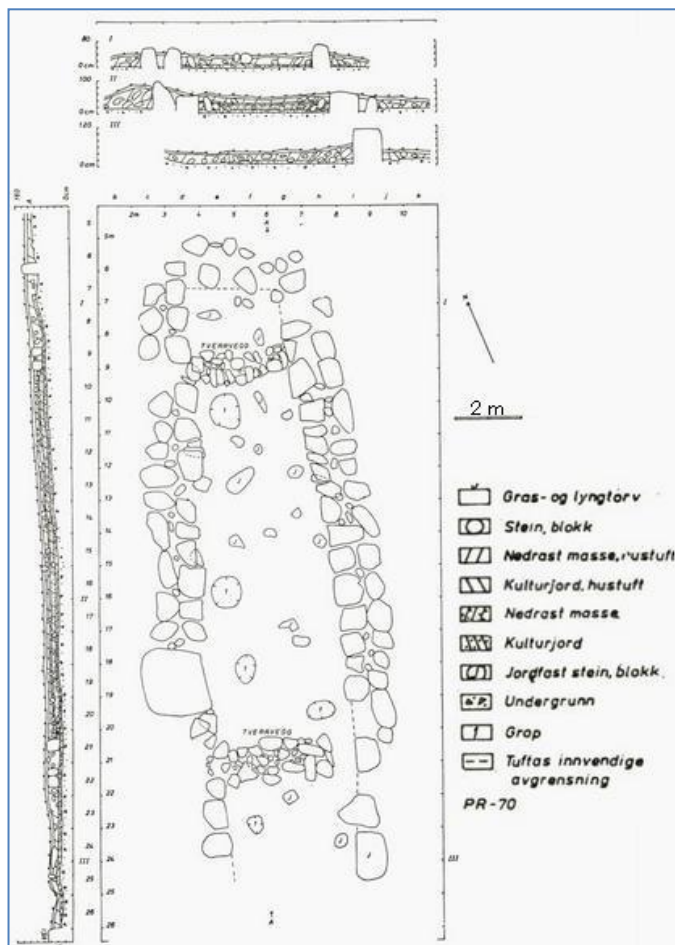


Fig. 4.10 Skisse av Naust 3. Kilde: Rolfsen 1974: 74

5,

4.3.10 Datering

Lagfølgen tyder på at hustufta er yngre enn naustet. Blant keramikkmaterialet er skårene fra S9462 A del av et kar som ikke er kjent fra eldre jernalder, men kan muligens dateres til vikingtiden. Også kleberstykkene og perlene ser ut til å være fra yngre jernalder. I nausttufta er flere av gjenstandene daterbare til både eldre og yngre jernalder (blant annet fiskekrokene og perlen). Andre gjenstander som kan knyttes til naustet gir en mer spesifikk datering til eldre jernalder (smeltingsskitt av harpiks og kvartsittbrynene). Keramikken gir bedre innsikt i datering. Fragmentene fra S9462 b og skårene fra S9462 t kan dateres til det 4. århundre. S9462 l stammer sannsynligvis fra overgangen mellom det 4. og det 5. århundre, og skårene fra S9462 v og y er datert til det 4. og 5. århundre. Noen keramikkgjenstander kan også være fra det 6. århundre, men dette har ikke blitt stadfestet. Dette gir en dateringsgrunnlag som strekker seg fra det 4. til det 6. århundre (Rolfsen 1974: 82, 83; se Appendiks I: XXV-XXIX).

4.3.11 Gravminnene og gården

For å kunne kartlegge gravminner og gårdsenheter i området har det vært nødvendig å hente opplysninger fra Askeladden, Bjørn Myhre (1980) og Tor Hellesen (1905). Flere av kulturminnene nevnt av Hellesen er ikke dokumentert i Askeladden. Flere av disse kulturminnene var opprinnelig



Fig. 4.11 Kulturminner på Nord Kolnes. Se Appendiks: 8.2. Modifisert etter www.kartiskolen.no

plassert på industriområdet øst for Brunnaviken, og har dermed blitt fjernet. Grimm hevder at naustene skal sees i sammenheng med et maktsenter i Harfsfjordsområdet (Grimm 2006: 65-68). Andre naust har vært i bruk i området, de fleste av dem i Brunnaviken, der de overnevnte, arkeologisk granskete nausttuftene også ligger (Myhre 1980: 140, 141). Én gård lå i nær forbindelse til Brunnaviken (se Fig. 4.11), men er i dag fjernet. Opplysninger rundt både gården og gravminnene er derfor sparsomme.

Tabell 4.2: Lokalitet 2, Nord Kolnes; se også Appendiks I: VIII-XXXIII

Art	Betegnelse	Id	Form	Mål
Nausttufter	1	44533-1	-	22x3 m
	2	44533-2	-	15x3 m
	3	44533-3	-	19x3 m
Gård	4	-	-	-
Gravminne	5	72333	Rundhaug	D. 8 m, H. 0,7 m
Gravfelt	6	24 (Helliesen)	Gravhaug	D.7,5 m
			Gravhaug	D. 5,8 m
			Gravhaug	D. 5 m
Gravminne	25	25 (Helliesen)	Gravhaug	D. 7 m
Gravminne	26	26 (Helliesen)	Langhaug	L. 11,5 m, B. 3,5 m
Gravminne (?)	29	29 (Helliesen)	Liten forøyning	-

4.3.12 Området i eldre jernalder

I Rogaland er flere store gårder fra eldre jernalder, mange av dem med 3 eller 4 gårdstun, og langhus som måler opptil 100 meter i lengde. Det vanlige bildet i fylket er store gårdsanlegg som ligger et stykke fra hverandre, og mindre gårder og boplasser som ligger mellom disse. Samfunnet var etter all sannsynlighet organisert i høvdingdømmer, hvor høvdingene trolig kontrollerte mellomstore områder og bodde på en sentral gård, omringet av mindre, underlagte gårdsenheter. De fleste tuftene i området er datert til romertid eller folkevandringstid. I Hafsfjordsområdet har det blitt registrert flere gårder og

ødegårder, hvorav én ligger i umiddelbar nærhet til naustanleggene. Bjørn Myhre påpeker at det finnes rom for feilvurderinger med hensyn til å knytte naust til bestemte gårdsanlegg, men hevder at eiendomsbesittelse ofte er grunnlagt på eldgamle tradisjoner som varte over lenger tid. Han mener at naustene i Brunnaviken trolig ikke tilhørte den nærmeste bosetningen, men storgården Tjora, som ligger omtrent en kilometer sørøst for naustene, og hadde kontroll over et større område. Det er i alt registrert åtte gårdsanlegg i området som kan ha vært kontrollert av storgården på Tjora. De underlagte gårdene har sannsynligvis vært beskyttet av høvdingen. Til gjengjeld har de mindre gårdene trolig hatt som plikt å blant annet sende mannskap til skipene i forbindelse med handlingstokter eller krig (Myhre 1980: 138-145; se Appendiks I: XXXII).

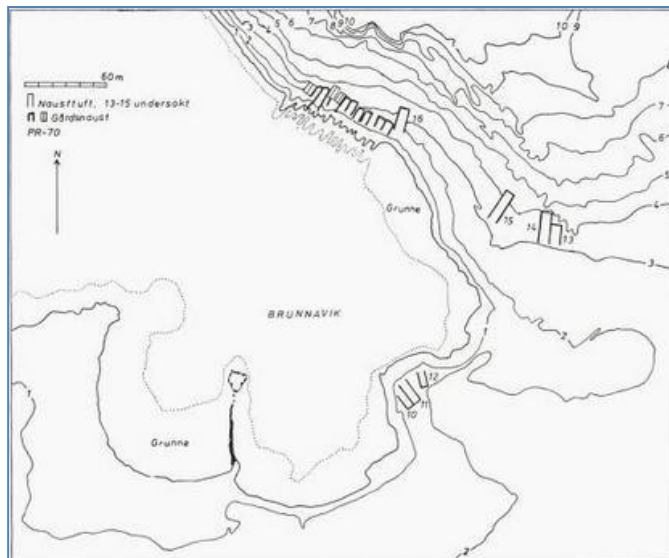


Fig. 4.12 Kart over Brunnaviken. Kilde: Rolfsen 1974: 37

Store mengder funn av keramikkskår i naustene ser ut til å være en indikator på at bygningene ble brukt til å romme skip og varer som skulle videresendes langs den norske vestkysten. Naustene har med andre ord vært et ledd i varetransporten langs leia. Dette stemmer godt overens med tidligere funn som tyder på at områder langs den sørvestnorske kysten har produsert store mengder keramikkmateriale med eksport som hensikt. Begrunnelsen for dette er oppfatningen om at storparten av de spannformete karene funnet langs store deler av den norske kysten, ble produsert i Agder- og Jærområdene, og spredt nordover gjennom handel (Rolfsen 1974: 96). Materialet i naustene 1, 2 og 3 består i stor grad av keramikkmateriale, hvorav store deler av dette er skår av spannformete kar. Rolfsen presiserer at handelsrutene er vanskelige å kartlegge, og at kun svært grundig arbeid og analyse gjennom mikroskop kan hjelpe å kartlegge fellestrekk blant forskjellige kar, og dermed kunne avgjøre felles opprinnelsessted. Ettersom dekor og form av karene for perioden ikke viser nok likhetstrekk blant funnene, er det umulig å assosiere ornamenter med produksjonssted. (Rolfsen 1974: 95-97). Rolfsen konkluderer med følgende avsnitt:

Da det i det norske keramikkmateriale fra eldre jernalder er det vanskelig å finne 2 kar som i form eller dekor er helt identiske, gir keramikken fra naustene ved Brunnavik ingen direkte opplysninger om hvilke handelsruter som har vært fulgt (Rolfesen 1974: 97).

Rolfesen påpeker også at kulturlagenes tykkelse tyder på at virksomhetene rundt naustene ikke var begrenset til oppbevaring av båter. Fiskekrokene og rester av jernslag kan indikere at menneskene som arbeidet i forbindelse med naustene, kan ha bodd her i kortere perioder. I tillegg mener Rolfesen at slaggestene funnet i naustene kan sees i sammenheng med jernutvinning, muligens brukt til å lage nagler, spikre og verktøy. Dette er ikke utenkelig, med tanke på at båtene trengte vedlikehold (Rolfesen 1974: 94, 95).

4.4 Lokaltet 3: Mosterøy i Rennesøy kommune, Rogaland

Naustet på Mosterøy ligger innerst i Dysjalandsvågen, på øyen Mosterøy, som er en del av Rennesøy kommune. Kommunen består av åtte øyer, i tillegg til mindre holmer og skjær (Høgestøl 1995: 9).

Mesteparten av landområdene på Mosterøy er i dag brukt til jordbruk. De indre delene av den dype vågen ligger omtrent én kilometer fra åpent hav.

Dysjalandsvågen fremstår som et perfekt sted for å anlegge et naust. Den ligger i gunstig geografisk posisjon i forhold til leia, men de indre områdene i vågen er likevel godt beskyttet mot uvær. I hele Rennesøy kommune er det registrert mellom 600 og 700 gravhauger, men de færreste er undersøkt. De få eksempler vi har fra området vitner likevel om at de fleste kan dateres til perioden 300-600 e. Kr., noe som plasserer dem i samme periode som naustet og gårdsanleggene. Det er i alt registrert 21 nausttufter i øygruppen, men kun den overnevnte kan med sikkerhet dateres til eldre jernalder. Naustet som omhandles i denne oppgaven ligger innerst i Dysjalandsvågen. (Høgestøl 1990: 45-49).



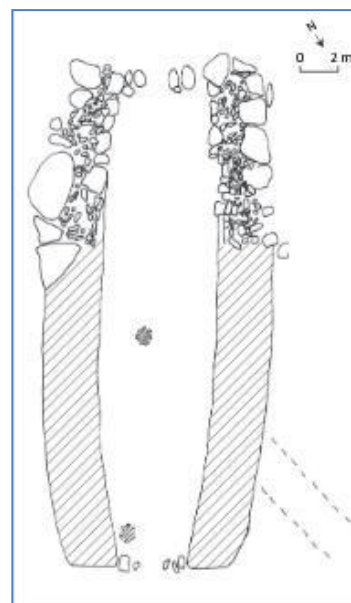
Fig. 4.13 Lokaltet: Mosterøy. Modifisert etter maps.google.no

4.4.1 Naustet på Mosterøy

Nausttuften ble utgravd av Jan Petersen i 1945 og Oddmund Møllerop i 1954-55. Strukturen er godt synlig i terrenget, og har krumme vegger. Langsidene måler 18 meter. Midtpartiet er 4,5 meter bredt, inngangssiden 2,4 og bakveggen 2,8 meter. Tuften er orientert i retning nordøst-sørvest, med åpning i

den sørlige kortveggen, og ligger 17 meter fra sjøen. Inne i tuften ble det også funnet spor av en yngre konstruksjon. Dette har i ettertid skapt forvirring i forbindelse med dateringen av tuften. Etter den første utgravningen konkluderte Petersen med at det dreide seg om en nausttuft. Ved et senere tidspunkt endret han mening, og hevdet at dette var en vanlig våningshus. I nyere tid har det blitt slått fast at tuften er tofaset, og at det dreide seg om en nausttuft, senere ombygget og brukt som bolig.

Nausttuften ble først anlagt i eldre jernalder, og etter hvert forlatt. I vikingtid ble deler av de nausttuften steinvegger brukt til anleggelse en hustuft (Rolfesen 1974: 19). Oddmund Møllerop hevder at tuften funnet i nausttuften, som har blitt datert til yngre jernalder, har blitt brukt som menneskebolig. Dette ser ut til å bekreftes av et ildsted datert til vikingtiden (Møllerop 1990: 69-70). Veggene har vært støttet av grunnmurer av stein, som ved et senere tidspunkt har rast sammen. Treveggene har stått på innsiden av grunnmuren, og har muligens vært nedsunket i vegg-grøfter. Spor av dette er funnet i indre deler av tuften, langs den sørøstlige langveggen, hvor et lite brannlag er registrert. Den sørlige kortveggen har vært inngangspartiet for skip og har bestått av en gavlvegg (Grimm 2006: 338). Endre Elvestad mener at havner som vi har kjennskap til fra middelalder og nyere tid gjennom skriftlige kilder, var sannsynligvis også i bruk i jernalder. Blant disse nevner han at havnen og gården på Vaula lå ved allfarvei, der besetningen fra middelalderens skip kunne stoppe for mat og losji (Elvestad 2005: 13,14). Om også dette bygger på eldre tradisjoner, kan havnen ha hatt en lignende funksjon også i eldre jernalder.



av

Fig. 4.14 Skisse av nausttuften på Møsterøy (top. ark. AmS)

4.4.2 Funnene

Funnene ser ut til å stamme fra både eldre og yngre jernalder. I tuften har det blitt funnet deler skår av leirkar, nagler og spikrer (Rolfesen 1974: 58). De mange leirkarskårene tilhører hovedsaklig spanformete kar, som etter all sannynlighet kan dateres til folkevandringstiden (S8082 a-b. Se Appendiks I: XXXIV). Det er tillegg funnet fragmenterte skår av kleberkar (S8082e-g), nagler (S8082 d), fiskesøkk (S8082 i) og slaggstykker (S8082 l).

4.4.3 Datering

Møllerop hevder at bruksrekkefølgen av hus og naust er usikker, men hevder samtidig at ildstedet kan dateres til vikingtid. Selve nausttuften er av flere andre datert til eldre jernalder. Rolfsen (1974) og andre kilder, blant annet Grimm (2006: 338) daterer naustet til sen romertid og folkevandringstid. Oppbyggingen av tuften til bolig har, som nevnt ovenfor blitt stadfestet til vikingtid, ved hjelp av ildsted og et kleberkar (Grimm 2006: 338).

4.4.4 Gravminnene og gårdsanleggene

I nærheten av nausttuften lå det to gårdsanlegg, samt rester av en langhaug. De er omtalt av Oddmund Møllerop (1990: 67-70). Gårdsanleggene ligger henholdsvis nord og nordvest for naustet, ved den smale jordstripen som forbinder Askje til resten av øyen, i et område som tilhører gården Vaula. Undersøkelsene av gårdene ble foretatt i løpet av 40- og 50-tallet av Jan Petersen. Området rundt den østre tuften er avgrenset av en gammel steingard. Felles for begge gårdene er at de består av ett langhus og ett mindre uthus, som ligger vinkelrett mot hovedbygget, hvor det også har blitt avdekket flere ildsteder (Møllerop 1990: 67-70). I forbindelse med utgravingen ble også rester av en langhaug avdekket i området mellom tuftene og naustet. Gravkammeret var omrotet, men funnene, blant annet en relieffspenne av bronse, gjorde det mulig å datere gravminnet til folkevandringstiden (Møllerop 1990: 70).

Gårdstuftene som er lokalisert i nærheten av nausttuften ligger omtrent 100 meter fra hverandre. Den østre hovedtuften er 33 meter lang, og skiller seg ikke betraktelig ut fra andre gårder fra perioden. Her ble det blant annet blitt funnet utstyr for tekstilarbeid i den sørlige delen av boligen. I den nordre delen, adskilt av en steinvegg fra resten av huset, har et rom blitt tolket til å være fjøset. Det lille uthuset er 13 meter langt, med svakt krumme vegger. Møllerop sammenligner denne strukturen med andre lignende strukturer funnet i store tunanlegg på Jæren. Her på Vaula var det funnet keramikkskår som stadfester at tuften var i bruk samtidig som langhuset. I tillegg ble det funnet rester av jernslag og brent leire, både inn i tuften og mellom sistnevnte og langhuset, samt rester av en ovn til jernproduksjon (Møllerop 1990: 67-69). Den vestre gården viser noen likheter med overnevnte gård i planløsningen. Også her er den nordlige delen av langhuset brukt som fjøs (Møllerop 1990: 69). Også i disse to tuftene var det

keramikk datert til folkevandringstiden. Det ble også gjort et funn som vakte oppsikt, og som er svært uvanlig i slike hustuffer. Under en stein, i den sørlige delen av langhuset, ble det funnet en gullperle. Møllerop har ingen konkret forklaring på hvordan den kan ha havnet dit (Møllerop 1990: 69). I landområdene rundt Dysjalandsvågen er det også registrert flere gravminner som kan ha relasjon til naustet: flere enkeltstående gravminner som ligger på nesene ytterst i vest og sørvest, på begge sider av viken; to gravfelt, hvorav ett er plassert med utsikt over indre deler av vågen, mens det andre henvender seg mot åpent hav (se fig. 4.15).

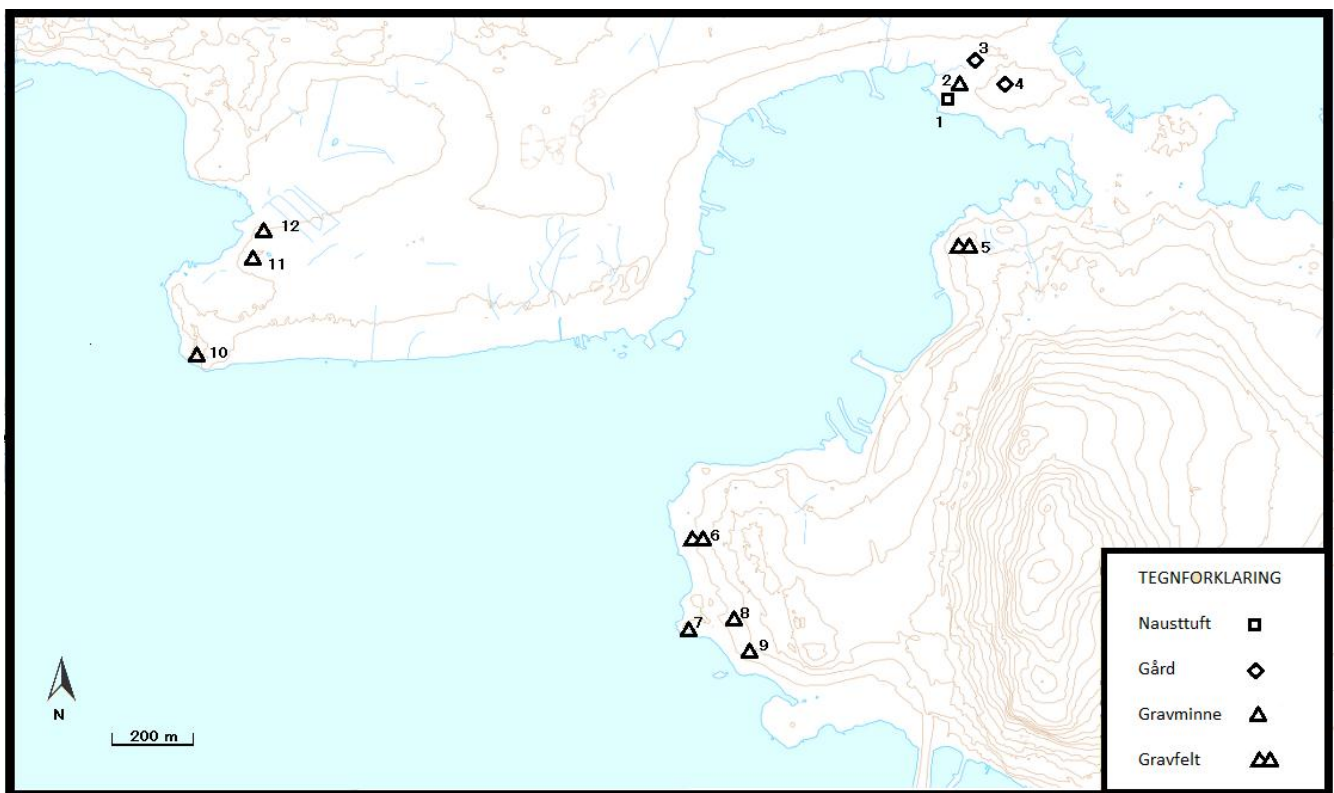


Fig.4.15 Kulturminner på Mosterøy. Modifisert etter www.kartiskolen.no.

Tabell 4.3: Lokaltet 3, Mosterøy; se også Appendiks I: XXXIII-XLI

Art	Betegnelse	Id	Form	Mål
Nausttuft	1	34660-14		
Gravminne	2	34660-12	Langhaug	
Gård	3	34660-1		
Gård	4	34660-4	-	-
Gravfelt	5	44691-1 44691-2		D. 6 m, H. 1 m D. 4 m, H. 0,5 m
Gravfelt	6	34659-1 34659-2 34659-3 34659-4	Rundrøys Langrøys Rundrøys Rundrøys	D. 14, H. 2 m D. L. 17 m, B. 3-4 m H. 0,1-0,5 m D. 5 m, H. 0,2 m D. 5 m, H. 0,2 m
Gravminne	7	44687	Rundrøys	D. 6 m, H. 0,6 m
Gravminne	8	5182	Rundrøys	D. 9 m, H. 1 m
Gravminne	9	64553	Langrøys	L. 10 m, B. 3 m, H. 0,1-03 m
Gravminne	10	5186	Rundrøys	D. 5 m, H 0,5 m
Gravminne	11	15010	Rundrøys	D. 6 m, H. 0,6 m
Gravminne	12	60900	Rund steinlegging	D. 4-5 m, H. 0,2 m

4.4.5 Området i eldre jernalder

Det hersker motstridende meninger om perioden nausttuften bør dateres til, men de fleste kilder peker mot folkevandringstiden. Grimm daterer naustet til perioden 300-550 e. Kr (2006: 338). Dette gjør det dermed sannsynlig å tro at naustet, gårdene og langhaugen kan ha blitt anlagt i samme periode. I løpet av utgravingen av den østre gården, har man i tillegg fastslått at huset har vært ombygd gjentatte ganger

(Møllerop 1990: 67). Dette kan gjenspeile en kontinuitet som vitner om tilstedeværelse av bosetning over flere generasjoner.

I dette tilfellet blir det sannsynligvis også hensiktsmessig å se naustet i et videre perspektiv. De to overnevnte gårdene skiller seg ut fra de fleste andre på øyen fordi det er lite avstand mellom dem. De fleste gårdstuftene i øygruppen ser ut til å ha vært ødegårder (Høgestøl 1995: 173). Det er imidlertid ingenting som tyder på at de var storgårder, eller at de hadde en sentral rolle når man ser på øygruppen. Det er heller ikke blitt funnet storgårder som skiller seg nevneverdig ut på øyen Rennesøy. Maktsenteret har muligens vært på øyen Åmøy, sørøst i øygruppen. Det arkeologiske materialet ser ut til å vitne om at Åmøy har vært et maktsenter i noen perioder i eldre og yngre jernalder. Det er funnet spor etter et høvdingesete nordøst på øyen. Anlegget består av 10 tufter som danner en halvsirkel. Mulighetene for datering av tuftene er begrensede, og har hovedsaklig blitt utført ved å datere noen få gjenstander. Resultatet viser at komplekset har gått gjennom flere faser. Funnet av fragmenter av et glassbeger i en av tuftene daterer den til den seneste fasen til merovingertiden. Et spannformet kar funnet i nedre lag tyder på at området også har vært i bruk mot slutten av eldre jernalder. Muligheten for at stedet var et politisk senter mot slutten av eldre jernalder er forsterket av en nærliggende, rikt utstyrt kvinnegrav. Gravminne 2 (se Fig. 4.16) er datert til overgangen mellom romertid og folkevandringstid, og den avdøde ble gravlagt med glassgjenstander og andre luksusvarer (Grimm 2010: 45-47, 144-145). Det kan se ut som om naustet ble anlagt i et desentralisert område i forhold til et mulig maktsenter, og at de nærliggende gravhaugene ikke er knyttet til en storgård. Dette bildet samsvarer godt med situasjonen i resten av kommunen Rennesøy. I hele området er det svært få gravminner som har en direkte sammenheng med gårdstun fra jernalder. De fleste av dem bør derimot kobles til havner, der de sannsynligvis har fungert som eiendomsmarkører i forhold til naust og havneområder (Elvestad 2005: 15, 16). Keramikkmengden i nausttuften er ikke like omfattende som på Nord Kolnes, men det er likevel ikke utenkelig at naustet hadde en kommersiell funksjon. Antagelsen om at området kan ha vært brukt til midlertidig oppholdssted for reisende skip er ikke usannsynlig. Øygruppen Mosterøy er et bindeledd mellom Karmøy og Stavanger, på en strekning langs leia der man ikke har anledning til å reise langs kysten. Fiskesøkket knytter naustene til fiskevirksomhet, men omfanget av dette er ukjent. Det kan ha vært brukt av beboerne på de nærliggende gårdene, men også av andre mennesker som oppholdt seg her i kortere perioder.

4.5 Presentasjon av Lokalitetene 4, 5 og 6

På de tre lokalitetene nevnt ovenfor er naustene utgravde. I områdene der analysen skal utføres ved hjelp av kart, er naustene derimot ikke utgravde, men de er datert til eldre jernalder. Gravminnene som

er tatt med i analysen er plassert i forbindelse med naustene, langs kysten. Analysen skal omfatte tre ytterlige lokaliteter: Flesland i Bergen kommune (Lokalitet 4; se Appendiks I: XLII), Halsnøy Kloster i Kvinnherad kommune (Lokalitet 5; se Appendiks I: XLIII-XLV) og Obrestad i Hå kommune (Lokalitet 6; se Appendiks I: XLVI-XLVII). Flesland ligger sørvest for Bergen. Naustet på denne lokaliteten er blant de største som kan knyttes til eldre jernalder. Naustet på Halsnøy har blitt valgt til kartanalyse fordi den ligger helt sør i Hordaland, nærmt fylkesgrensen med Rogaland. Obrestad ligger på kysten sør for Sola, med henvendelse mot åpent hav i vest. Eventuelle boplasser skal utelukkes, ettersom denne analysen er siktet mot forståelsen av relasjoner mellom naust

og gravminner. Beskrivelser av naustene og gravminnene skal omfatte naustenes og gravminnenes størrelse og form.

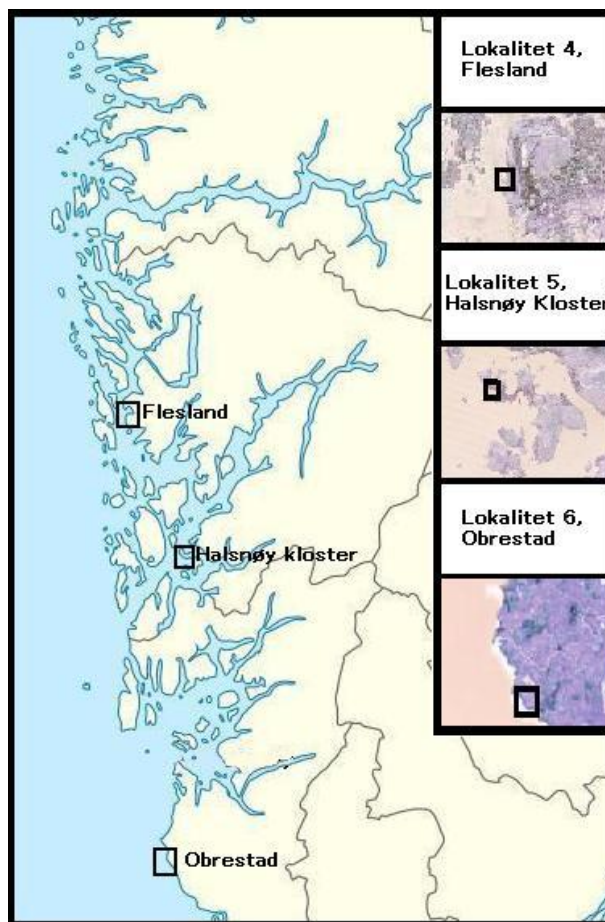


Fig.4.16 Oversikt over Lokalitetene 4, 5 og 6

Lokalitet 4

Tabell 4.4: Flesland (Lokalitet 4); se Appendiks I: XLII

Art	Betegnelse	Id	Form	Mål
Nausttuft	1	25776-1	-	40x8-10 m
Gravminne	2	25776-2	Rundhaug	D. 10-12 m

Lokalitet 5

Tabell 4.5: Halsnøy Kloster (Lokalitet 5); se også Appendiks I: XLIII-XLV				
Art	Betegnelse	Id	Form	Mål
Nausttuft	1	94613	-	25x5 m
Gravfelt	2	45428	Gravrøys 45428-1	D. 8 m, H. 1 m
			Gravhaug 45428-2	D. 13 m, H. 1 m
			Flatmarksgrav 45428-3	D. 12 m
			Flatmarksgrav 45428-4	D.12 m
			Flatmarksgrav 45428-5	D. 7 m
			Gravrøys 45428-6	D. 20 m, H. 1,5 m
			Gravrøys 45428-7	D. 7 m
			Gravrøys 45428-8	D. 8 m H. 0,5 m
			Gravhaug 45428-9	D. 9 m
Gravfelt	3	94614	Gravrøys 94614-1	D. 5m, H. 1 m
			Gravrøys 94614-2	D. 5 m, H. 1 m

Lokalitet 6

Tabell 4.6: Obrestad (Lokalitet 6); se også Appendiks I: XLVI-XLVIII				
Art	Betegnelse	Id	Form	Mål
Nausttuft	1	60963	-	40x4-6 m
Gravfelt	2	5019	9 rundrøyser	D. mellom 5 og 9m, H. opptil 1,2 m
			4 langrøyser	L. mellom 5 og 8 m, H. opptil 0,5 m
			1 ikke spesifisert	-

4.6 Oppsummering

Antallet gravminner, samt størrelsen på disse, varierer sterkt på de forskjellige lokalitetene. De aller fleste gravminnene er kun registrert, men det er likevel rimelig å anta at de ble oppført i slutten av eldre jernalder. Allerede i merovingertid er antallet gravminner betraktelig mindre enn i eldre jernalder (Solberg 2006: 186). Det er derfor mulig å anta at gravminnene i undersøkelsesområdene sannsynligvis ble anlagt i romertid eller folkevandringstid. Det er i tillegg slik at plasseringen av disse samsvarer med det som oppfattes vanlig for eldre jernalder, med henvendelse mot kommunikasjonslinjer. På Stend i Fana er to gravminner registrert, og begge henvender seg mot sjøen, som er den naturlige ankomstruten til naustet. Gravminnet Bjorvollen på Stend ser ut til å ha blitt oppført samtidig som naustet (Reiersen 2012: 31). Keramikkfunnene i naustene på Nord Kolnes i Sola kan tyde på at de ble anlagt i folkevandringstiden, i tillegg til at bruksperioden for naustene, slik de store keramikkmengdene tilsier, kan ha vært relativt lang. Med hensyn til dette, er det rimelig å anta at de fleste gravminner ble anlagt tidligere eller samtidig som naustene var i bruk. Flere makthavere og forskjellige ætter kan ha stått bak oppføringen av gravminner som er eldre enn naustet, men disse kan ha inngått i nyere strategier bak landskapsorganiseringen. En slik gjenbruk av monumenter er nevnt også i Kapittel 3. Kronologien for kulturminnene på Mosterøy er derimot mer usikker, men også her er gravminnene plassert ved sjøen (ved kommunikasjonslinjer), eller i nær forbindelse med naustet. En direkte tilknytning mellom gårder, nausttufter og gravminner ser ut til å være tydelig på både Mosterøy og Nord Kolnes. Det er likevel viktig å igjen påpeke at mennesker som bodde i gårdene sannsynligvis var involvert i virksomhetene tilknyttet naustene, men kunne likevel arbeide under en ekstern makthaver. Forholdet mellom gravminner, naust og gårder ser likevel ut til å vise variasjoner på de forskjellige lokalitetene. Dette vil bli utdypet i det neste kapittelet, der resultater for både landskapsanalyse og kartanalyse skal redegjøres.

Kapittel 5: Landskapsanalyse

I dette kapittelet skal det redegjøres for landskapsanalysen, og resultatene som har kommet frem. Metoden er, som tidligere nevnt, basert på en visuell analyse av lokalitetene på Stend (Lokalitet 1), Nord Kolnes (Lokalitet 2) og Mosterøy (Lokalitet 3), der de utgravde nausttuftene ligger. Den visuelle analysen for disse tre lokalitetene er todelt. Den første delen er siktet mot lokalisering av kulturminnene i landskapet for å kunne avgjøre relasjoner mellom gravminnene, nausttuftene og boplassene, og hvilke underordnete landskapsrom disse henvender seg til. Den andre delen er utført ved bruk av båt, der ferden mot naustet er forsøkt rekonstruert. I denne delen står persepsjon av landskapselementene og innsynet mot de underordnete landskapsrommene i fokus. Observasjon fra sjøen er også avgjørende for avgrensning av det overordnete landskapsrommet. Ettersom innsynet mot landområder sett fra sjøen står i fokus, fungerer landskapselementer som høydedrag og bakketopper som avgrensende elementer. Jeg skal også utføre en kartanalyse av Flesland (Lokalitet 4), Halsnøy Kloster (Lokalitet 5) og Obrestad (Lokalitet 6). Denne typen analyse kan ikke brukes til å inndele det overordnete landskapsrommet i mindre landskapsrom, vurdere grad av synlighet for kulturminnene eller hvilke områder de henvender seg til, men tillater en vurdering av plasseringen av kulturminnene i forhold til hverandre.

Under utføringen av den visuelle landskapsanalysen er det hensiktsmessig først å gjøre rede for inndeling av underordnete landskapsrom og utsyn fra kulturminner, og deretter gjennomføre den visuelle landskapsanalysen fra båten.

I det følgende brukes en del betegnelser som tidligere er gjort rede for i Kapittel 3:

- Innadvent/utadvent brukes til å beskrive hvorvidt gravminner kan defineres å ha nærvirkning eller fjernvirkning. Kulturminner med nærvirkning henvender seg til nærliggende områder, mens de med fjernvirkning henvender seg mot større områder, andre landskapsrom eller horisonten.
- Offentlig/privat brukes til å vurdere om innsynet til gravminnene fra overordnet eller underordnet landskapsrom er godt. Kulturminner som er godt synlige fra avstand kan sies å

være av offentlig karakter, mens de som er dårlig markert, små eller usynlig betegnes som private.

- Ekskluderende/inkluderende beskriver hvorvidt et kulturminne ligger på en plass der det ikke er plass til flere kulturminner. Gravminner anlagt på toppen av et nes, der det ikke har vært plass til å anlegge andre graver, er ekskluderende. Andre kulturminner som ligger i åpne områder betegnes som inkluderende.
- Fattbarhet er et begrep som beskriver hvorvidt relasjoner mellom elementene i landskapet er enkelte å avdekke.

Inndelingen i landskapsrom er definert av naturlige elementer som åsrygg og fremtredende nes, og av utsynet fra kulturminnene. Beliggenhet i forbindelse til naustet og viken har vært avgjørende for avgrensningen av det overordnede landskapsrommet, og for hvilke gravminner som ser ut til å ha inngått i bosetning-naust-gravminnesystemet. Det overordnede landskapsrommet består av områdene som er synlige ved observasjon fra sjøen, langs adkomstveien til naustet. Selve inndelingen av det overordnede landskapsrommet i mindre, underordnede rom er viktig for å kunne avgjøre hvilke områder kulturminnene henvender seg til.

5.1 Lokaltet 1: Stend i Fana

Det overordnede landskapsrommet i dette området omfatter de indre delene av Fanafjorden. Her er det ett naust og to gravminner som ligger relativt nærmt hverandre (Fig. 4.6). Vi har ikke sikre spor for beliggenhet av jernaldergården på Stend, og den må dessverre bli utelatt fra analysen. Under analysen har vegetasjon vist seg å være et hinder da det begrenser innsynet mot enkelte kulturminner. Det er likevel er fullt mulig å anta at områder rundt gravminner som henvender seg mot sjøen ble ryddet for trær og busker, og at de ikke bare ble oppført og forlatt bak tett vegetasjon.



Fig. 5.1 Innsynet mot nausttuften og Gravminne 2, tatt fra Bjørgviken (retning nord)

Det mest synlige landemerket i området, særlig med tanke på utsyn fra gravminnene, er Stendaholmen, som ligger sør for Mjelkeviken. I området der kulturminnene ligger finnes det flere landemerker som preger landskapet. På fastlandet, fra vest, står Vikahovden nord for Stendaholmen. På neset øst for Mjelkeviken ligger gravhaugen på Eikevollen (Gravminne 3) som dessverre er delvis ødelagt av senere aktiviteter. Dette neset utgjør et skille mellom Mjelkeviken og Bjørgviken (som ligger øst for neset). Naustet og Gravminne 2 er plasser rett nord for Bjørgviken. På østsiden av denne viken skrånner kystlandskapet brått i sjøen. Landskapsrommet er avgrenset av tett vegetasjon i nord. Som tidligere

nevnt er det umulig å vite hvordan vegetasjonen så ut i eldre jernalder. Det er likevel slik at synsfeltet mot kysten fra Vikahovden til Bjørgviken avgrenses av åskammer i nord, som sperrer utsynet mot områdene som ligger nord for dem.

5.1.1 Bevegelseslinjer

Fanafjorden strekker seg fra de indre områdene der naustet er anlagt til åpent hav i retning nordøst-sørvest. Bjørgviken, der nausttuften ligger, henvender seg mot sør. Et lite stykke fra land, sørvest for naustområdet, ligger Stendaholmen. Ankommende skip kunne dermed velge mellom to ruter, en vest og en øst for holmen. Vestruten framstår som det mest åpenbare valget, ettersom østruten tvinger reisende skip til å ta en omvei rundt Stendaholmen (se Fig. 5.3).

5.1.2 Moderne forstyrrelser

Området i dag ser utvilsomt annerledes ut enn det det gjorde i eldre jernalder. Langs kysten ligger det flere moderne naust, hus og bygninger som man må se bort fra idag. Sør for naustet, på østsiden av Bjørgvika, øst for Stendaholmen, ligger det en kai som delvis begrenser innsynet mot kulturminnene fra sør. Under landskapsanalysen har ikke moderne bygninger skapt store problemer, ettersom de har i liten grad påvirket innsynet mot landområdene der kulturminnene ligger.

5.1.3 Strukturering av underordnete landskapsrom og utsyn fra kulturminner

Kystlandskapet i den indre delen av Fanafjorden kan defineres som et overordnet landskap. Den ujevne kysten og holmene som ligger spredt i nærheten av fastlandet begrenser innsynet mot kulturminnene, og gjør det mulig å inndele området i mindre rom. Det overordnede landskapsrommet er inndelt i to underordnede landskapsrom (Fig. 5.2).

Underordnet landskapsrom 1: Dette rommet består av landområdene der naustet og Gravminne 2 er anlagt, og Bjørgviken. Landskapsrommet er avgrenset i nord av skrånende terreng, i vest av et nes og en ravinekant, og i øst av en klippe. Lokalitet A henveder mot havområder i sør, men utsynet begrenses delvis av Stendaholmen. Gravminne 2 ligger ved kanten av ravinen, og har utsyn i flere retninger.

Relasjonen mellom gravminnet og nausttuften er tydelig, ettersom de ligger i umiddelbar nærhet, har god visuell kontakt og er sannsynligvis oppført i samme periode. Naustet ligger lavere i terrenget enn graven. I forhold til Gravminne 2, er dermed utsynet fra nausttuften begrenset. Utsynet mot vest og sørvest er begrenset av henholdsvis neset der Gravminne 3 er plassert og Stendaholmen. Mot øst og sørøst utgjør skråningen det totale synsfeltet, avgrenset av åskammen som utgjør østkysten i Bjørgviken. Lokaliteten henvender seg i svært liten grad mot underordnet landskapsrom 2.

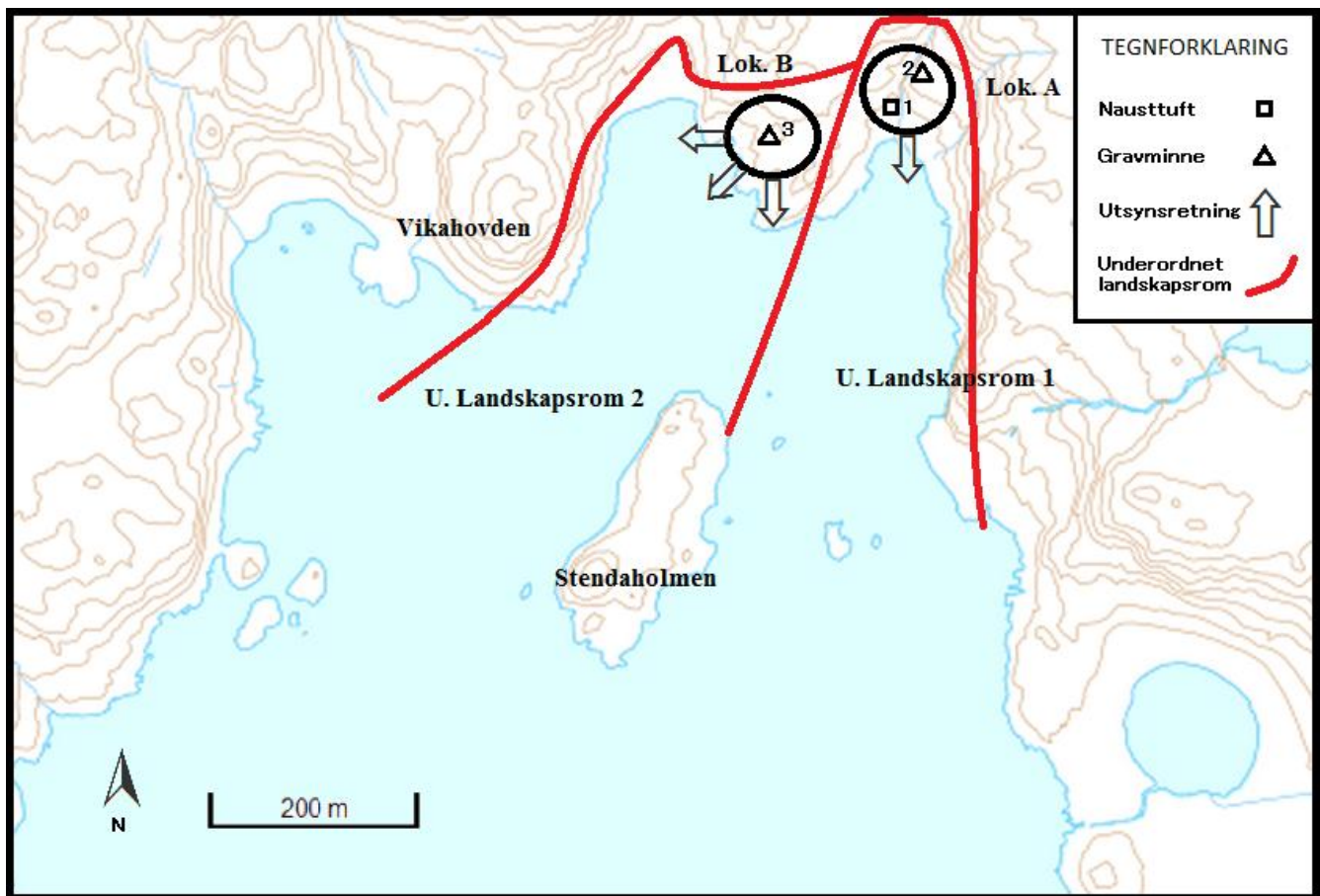


Fig. 5.2 Kart over utsyn fra kulturminnene på Stend. Modifisert etter www.kartiskolen.no.

Underordnet landskapsrom 2: Dette rommet består av neset der Gravminne 3 er anlagt (lokalitet B, Fig. 5.2), landområdene nord for Mjelkeviken, og havet i sør og sørvest for lokalitet B. Utsynet fra lokalitet B henvender seg til større områder enn lokalitet A, og har hatt bedre kontroll på ankomstruten. Mot vest har man bredt synsfelt mot Mjelkeviken. Utsynet mot nord begrenses av skrånende terreng som skjuler innlandsområdene. Mot øst er den visuelle kontakten med nausttuften minimal. Det er viktig å

påpeke at den opprinnelige, intakte bygningen var flere meter høy, og trolig delvis synlig fra graven. Videre mot øst er skråningen nokså skjult bak ravinekanten, men det finnes visuell kontakt mellom de to gravminnene. Utsynet mot øst møter en endelig barriere ved den østlige åskammen. Med hensyn til utsyn mot sjøen, er plasseringen av Gravminne 3 svært gunstig i forhold til de andre kulturminnene i området. Herfra er havet synlig mot både øst og vest, og kun sjøområdet sør for Stendaholmen forblir usynlig.

Tabell 5.1

Lokalitet	Utsyn	Henvendelse
A	Fjernvirkning: Bjørgviken, horisont (sør)	U. Landskapsrom 1
B	Fjernvirkning: horisont (sørvest)	U. Landskapsrom 2

5.1.4 Innsyn mot kulturminnene: ferden mot naustet

Innsynet mot kulturminnene varierer sterkt, avhengig av hvilken side av Stendaholmen man passerer. Nausttuften og Gravminne 1 er best synlige fra området i øst, nordøst og sørøst for Stendaholmen. Det er likevel ikke lett å få øye på gravminnet, selv om plasseringen er gunstig i forbindelse med den østlige sjøruten (Fig. 5.3). Årsaken til dette er at graven er flat og vanskelig å se i terrenget, og dermed

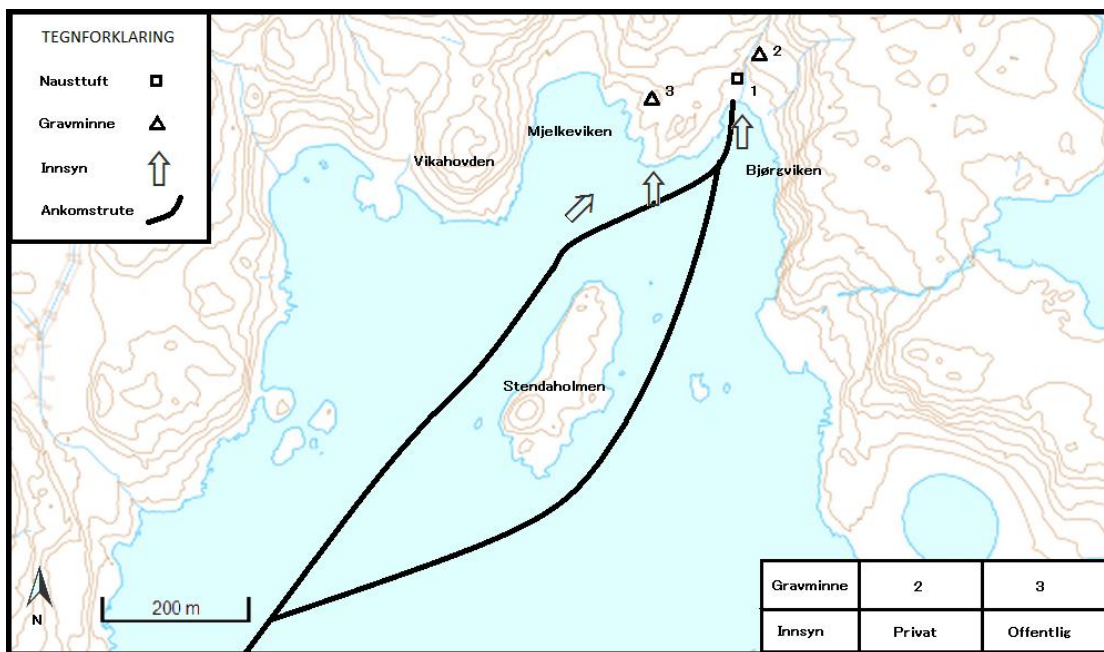


Fig. 5.3 Kart over innsyn mot kulturminnene på Stend. Modifisert etter www.kartiskolen.no

nærmest umulig å se fra avstand. Innsynet mot kulturminnene ble vurdert i to omganger. Den naturlige starten for analysen har vært områdene i sørvest for Stendaholmen, hvor alle skip har kommet fra. I første omgang ble ankomstruten rekonstruert ved å passere mellom Stendaholmen og Vikahovden. I andre omgang ble ferden gjennomført ved å passere sør og øst for Stendaholmen.

Naustet var i sin opprinnelige form utvilsomt lettere å se fra avstand, men kun i området øst for Stendaholmen. Her har nok gunstige landsettingsforhold vært avgjørende for valg av anleggelsessted. Gravminne 3 var også delvis synlig fra havområdene i øst for Stendaholmen, men ikke fra stor avstand. Fra sjøruten som passerer vest for Stendaholmen, er det et sterkt redusert innsyn mot naustområdet. Ankommende skip fra vest ville først fått øye på Stendaholmen og Vikahovden. Det er ikke mulige å se verken Bjørvollen eller naustet før man har kommet til selve Bjørgviken. Gravminne 3 er derimot stor, to meter i høyde, og plassert på et lite nes som er synlig både fra øst og fra vest. I dag er graven delvis skadet, og skjult bak trær. Dette har nok ikke vært tilfellet i eldre jernalder, og haugen ville vært synlig i det man passerte mellom Stendaholmen og Vikahovden.

5.1.5 Tolkning

Denne lokalitet har lav fattbarhet. Selv om kystlandskapet er i liten grad påvirket av moderne aktiviteter, er vegetasjon problematisk i forhold til innsyn mot kulturminnene. Dette påvirker ikke selve inndelingen av landskapsrommene. I forhold til naustet, er begge gravminnene anlagt på høytliggende områder. Bjørgviken er et gunstig sted å anlegge et naust, med tanke på at bygningen ville vært beskyttet mot uvær av neset i vest og åskammen i øst. Utsynet fremstår derimot som noe begrenset. Naustets funksjon tilsier en logisk henvendelse mot havet, men plasseringen har redusert innsynet mot det. Det er likevel ingenting som tyder på at det ble gjort et forsøk på å skjule naustet. Det har blitt hevdet at Gravminnet 3 på Eikevollen muligens ikke ble anlagt samtidig med de andre kulturminnene i området. Likevel fungerer den som en ypperlig eiendomsmarkør for skip som kom vest for Stendaholmen. Relasjonen mellom naustet og Gravminne 2 ser ut til å være tydelig. Dateringen for Gravminne 3 på Eikevollen i forhold til de andre kulturminnene er derimot preget av usikkerhet. Dersom sistnevnte gravminne ble anlagt tidligere enn naustet og Gravminne 2, er det mulig at den kan ha inngått i et nytt system, og brukt som markør av makthaveren som sto bak oppføring av naustet. Gravminnet 3 har et mye større synsfelt mot havet enn Bjørvollen og naustet, men den kan ha vært

anlagt før, etter eller samtidig som de andre kulturminnene i området. Gravminnet 2 ser ikke ut til å ha blitt oppført med den hensikt å være synlig fra avstand. Denne graven kunne dermed hatt en annerledes rolle, muligens i forbindelse med ritualer. I forhold til neset der Gravminne 3 er anlagt, er skråningen der Gravminnet 2 befinner seg i ideell til å samle et større antall mennesker. Også når det gjelder det estetiske aspektet virker skråningsområdet bedre tilpasset til å romme et ritual, med stemningsfullt utsyn for de oppmøtte. En alternativ forklaring må tas i betraktning dersom Gravminne 3 ble anlagt etter de andre kulturminnene i området. Dette vil i dette tilfellet vitne om en politisk situasjon der maktshaveren ikke hadde behov for å markere tilstedeværelse langs kysten.



Fig. 5.4 Utsyn fra Gravminne 2 (retning sør).

5.2 Lokaltet 2: Nord Kolnes

Nausttuftene ligger på østsiden av Brunnaviken, på Sola, sør for Stavanger. I dag er områdene nord for viken brukt til industriell bebyggelse, mens områdene i sør er brukt til jordbruk. Brunnaviken henvender seg mot åpent hav i nordvest, men utsynet begrenses av noen mindre holmer. Fastlandet i nordvest har opprinnelig bestått av flere mindre holmer, som i dag er forent med fastlandet og utbygd (se Appendiks I: XXXI Fig. 8.7). Som følge av utbyggingen i området har naustene og flere gravminner blitt fjernet (se Fig. 4.11). Viken ligger på ytterkysten, og ankomst har vært mulig fra både nord og sør. Kysten i nord er relativt jevn, og skråner relativt brått i sjøen, og består av store steiner og mindre klipper. De indre områdene i Brunnaviken er derimot grunne, og fremstår som et ypperlig sted til landsetting av båtmannskap. Områdene i sør og vest for viken er flate, og vegetasjonen er sparsom. Kulturminnene i området, sett i lys av Bjørn Myhres beskrivelse av området (1980: 138-142), ser ut til å vitne om et komplekst system. Gamletunet sør for Brunnaviken er nærmest naustene, men kan ha vært underlagt Tjora-gården. Det har ikke blitt registrert noen gravminner mellom de to gårdene. De tre naustene ligger i et relativt lite område, og kan derfor betraktes som én enhet i landskapsanalysen. Helliesen registrerte feilaktig naustene som langhauger (Helliesen 1905: 75). Det er flere gravminner som henvender seg mot havet i området rundt viken, men tilknytningen til naustene og bosetningen er usikker. Bortsett fra noen mindre nes, har ikke det relativt flate fastlandet i området mange særpregede elementer som skiller seg ut i landskapet. Unntaket er den avlange haugen som utgjør hele den nordøstlige kysten av Brunnaviken. Hagen er likevel vanskelig å analysere i historisk perspektiv, ettersom moderne bebyggelse dekker nesten hele området, og store mengder jordfyll anlagt i nyere tid har endret vikens utseende. Hestholmen, som ligger nordvest for nausttuftene, er synlig fra Brunnaviken

5.2.1 Bevegelseslinjer

Landskapet rundt Brunnaviken er flatt, med unntak av et mer skrånende terreng langs den østlige kysten. Ankomsten til naustene har dermed vært mulig fra både sør, vest og nordvest, uten store hindringer (se Fig. 5.7). Brunnaviken ligger vendt mot de åpne havområdene i vest, med unntak av noen få mindre øyer. Landområdene i øst og sør for Brunnaviken er flate, og har sannsynligvis fungert som naturlige kommunikasjonslinjer til viken.

5.2.2 Moderne forstyrrelser

Utbyggingen av noen områder rundt naustene har påvirket landskapsanalysen negativt, delvis på grunn av endret innsyn og utsyn til kysten, og delvis fordi noen av kulturminnene har blitt fjernet. Særlig kystområdene nord for naustene har blitt utbygd, og havområder mellom noen holmer ser ut til å ha blitt utfylt i nordøst-enden av Brunnaviken, hvor det også har blitt bygd flere industrier. Landskapet i sør og øst for naustene er derimot brukt til åkerbruk, og endringene har ikke vært like radikale som i de overnevnte områdene. Det er også viktig å påpeke at det har blitt anlagt to kaier i umiddelbar nærhet til naustene, som delvis sperrer innsyn og utsyn mot indre deler av viken (se Fig. 5.5), og skaper en følelse om at viken er mer lukket enn den opprinnelig ser ut til å ha vært.



Fig. 5.5 Utsikt fra indre deler av Brunnaviken(retning vest).

5.2.3 Strukturering av underordnete landskapsrom og utsyn fra kulturminner

Også i denne lokaliteten har innsynet fra sjøen blitt brukt til å definere det overordnete landskapsrommet. Et større område som ligger vest for naustet har blitt utelatt fra analysen fordi gravminnene inngår i relasjoner med en annen gård, og et annet naustuft anlagt lenger vest.

Underordnet landskapsrom 1: Dette rommet består av den indre delen av Brunnaviken, hvor naustene er anlagt (Lokalitet A: Fig. 5.6). Ytterst i nord i landskapsrommet er Gravminne 5 plassert (Lokalitet C: Fig. 5.6). Landskapsrommet avgrenses i sør av lett skrående terreng, som, sett fra sjøen, vil etter hvert vært usynlig. En rekke trær står sør for Brunnavken. Disse har angivelig ikke stått her i eldre jernalder, da viken strakk seg dypere i innlandet. I forbindelse med dette er det viktig å påpeke at nausttuftene og gården (Naust 1, 2, 3 og Gård 4: Fig. 5.6) i nyere tid ligget over 50 meter fra kystlinjen.

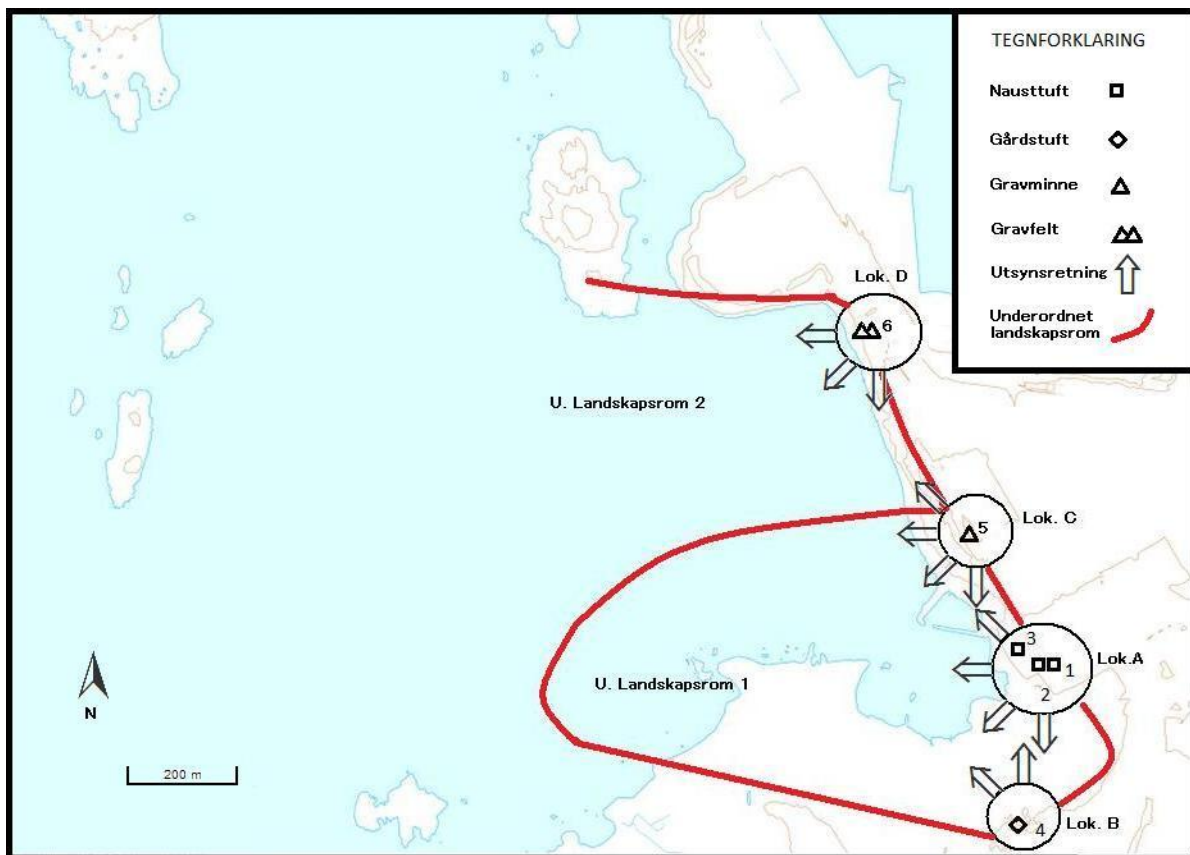


Fig. 5.6 Kart over utsyn fra kulturminnene på Nord Kolnes. Modifisert etter www.kartiskolen.no.

Både naustene og gården er i dag fjernet, men disse har sannsynligvis stått nærme kysten i eldre jernalder, og hatt visuell kontakt med hverandre. Naustene på Lokalitet A henvender seg tydelig mot vest og nordvest (mot åpent hav og underordnet landskapsrom 1 og 2), men utsynet har sannsynligvis vært godt mot sør også, på grunn av det flate, nærliggende landskapet. Mot nord sperres utsynet av åsryggen som danner den nordlige delen av kysten, og Hesteholmen. Sør for viken (Lokalitet B) har Myhre registrert en ødegård datert til eldre jernalder, men denne er ikke synlig idag. Denne garden ligger et lite stykke fra naustene, og har sannsynligvis vært underlagt storgården Tjora (Myhre 1980; se Appendiks I: XXXII Fig: 8.8). Her har det vært problematisk å utføre landskapsanalysen, på grunn av trekken som dekker utsynet mot nord. Området er flatt, og i eldre jernalder hadde man sannsynligvis utsyn mot underordnet landskapsrom 1 og 2 og åpent hav i nord og nordvest, og mot Lokalitet A. Lokalitet C, der Gravminne 4 er anlagt, ligger høyere i terrenget. Herfra har man panoramisk utsyn mot nordvest, vest, sørvest og sør. Henvendelsen mot åpent hav og bukten er tydelig. Høydedraget lokaliteten ligger på danner en liten ujevnhet, som også skaper en grense mellom de indre delene av Brunnaviken og kysten i nord.

Underordnet landskapsrom 2: Den bratte kystlinjen og havet i vest for denne, som ligger nord for Brunnaviken, utgjør underordnet landskapsrom 2. Her er det vanskelig å bevege seg i terrenget, som er svært ujevn på grunn av store steiner, og noen få mindre klipper. Langs kyststripen nord for naustet, ødelagt av moderne utbygging, lå det en rekke gravminner, registrert av Tor Helliesen. Under feltarbeidet har jeg kun klart å finne rester av gravminnene som Helliesen betegner som nummer 24 og som har fått betegnelsen Gravfelt 6 i denne oppgaven. Disse ligger langs kysten, og henvender seg mot vest og sør vest (Lokalitet D, se Fig. 5.6), men er svært skadet. De andre ser ut til å være fjernet eller kraftig skadet, og det er vanskelig å ta disse med i landskapsanalysen. Helliesen nevner ikke om de registrerte gravene er godt markert eller synlige i terrenget, men størrelsen på disse, også sammenlignet med de jeg har klart å identifisere, tilsier at de var av små dimensjoner og dårlig markert i terrenget (se gravminner 25, 26, 29: tabell 4.2).

Lokalitet	Utsyn	Henvisning
A	Fjernvirkning: Brunnaviken, åpent hav (vest)	Lokalitet B, C U. Landskapsrom 1
B	Fjernvirkning: Brunnaviken, åpent hav (vest)	Lokalitet A U. Landskapsrom 1
C	Fjernvirkning: Brunnaviken, åpent hav (vest)	Lokalitet A, B, D Underordnet landskapsrom 1, 2
D	Fjernvirkning: åpent hav (vest)	Underordnet landskapsrom 2

5.2.4 Innsyn mot kulturminnene: ferden mot naustene

For skip som ankom fra den nordlige ruten har gravminnene registrert av Tor Helliesen teoretisk sett vært synlige. Under landskapsanalysen var det vanskelig å lokalisere gravminnene på land. Fra sjøen var de nærmest usynlige (Fig. 5.7).

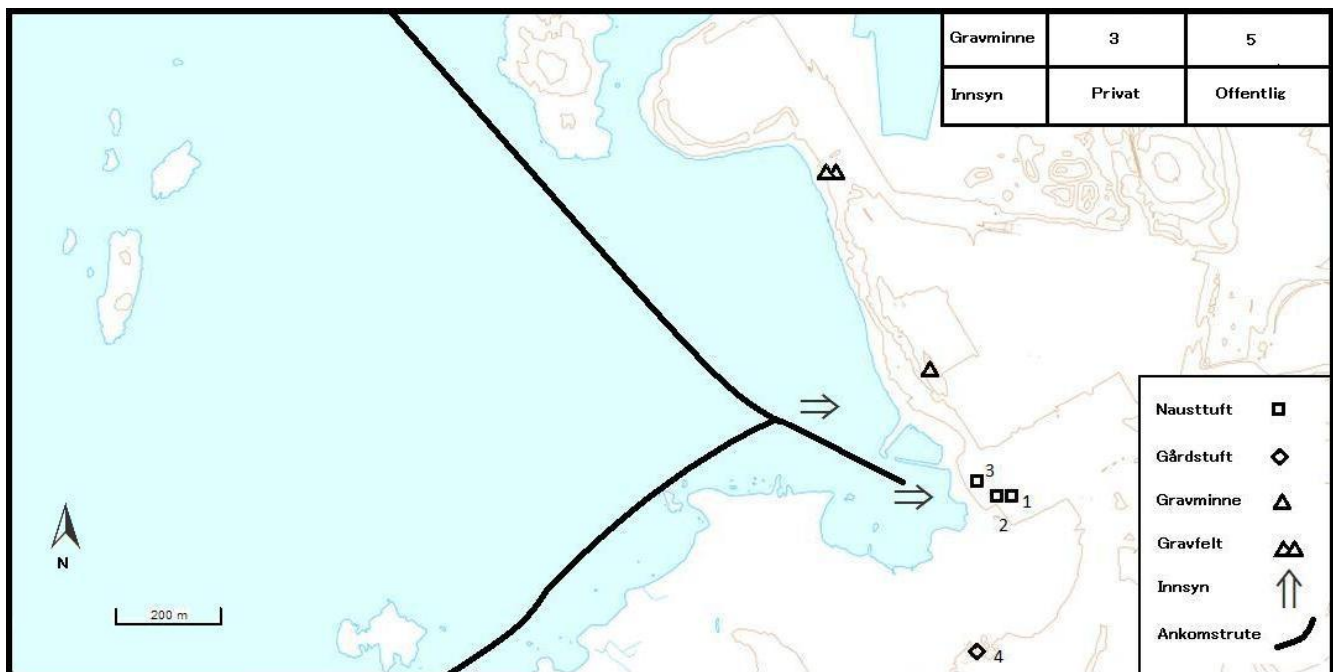


Fig. 5.7 Innsyn mot kulturminnene på Nord Kolnes. Modifisert etter www.kartiskolen.no.

Hvorvidt de i større grad var mulige å se i deres opprinnelige form er vanskelig å avgjøre, og Helliessen sine registreringer gir ingen indikasjoner angående gravminnenes høyde. Det ujevne terrenget gjør det likevel vanskelig å se detaljer i landskapet, og gravminnene ville sannsynligvis trenge en form for ytterligere markering (kanskje i form av flagg eller tilsvarende) for å kunne sees fra avstand. Fra den vestlige ruten er avstanden til disse kulturminnene for stor til å kunne sees. Rutene forenes ved inngangen til Brunnaviken. Herfra er Gravminne 5 lite synlig, men den kan muligens ha vært mulig å se i dens opprinnelige form. Graven ble under andre verdenskrig ødelagt av tyskerne, som bygde flere forsvarsstillinger i området, og brukte haugen til å lage brystvern. Å vurdere innsynet mot naustene og bosetningen er umulig, ettersom disse er fjernet.

5.2.5 Tolkning

Antall gravminner registrert med henvendelse mot Brunnaviken tilsier i utgangspunktet at den lokale makthaveren har hatt som hensyn å markere aktivitet i forbindelse med naustene. Størrelsen på gravminnene, og deres plassering i et terreng der detaljer og fargekontraster gjør det vanskelig å identifisere strukturer i landskapet. Særlig kysten nord for Brunnaviken har lav grad av fattbarhet. Selve havnen ser ut til å ha vært ideell til å anlegge naust, ettersom viken er dyp og grunn. Også i denne lokaliteten har naustene blitt anlagt der landsetting har vært ideell, men de har forblitt delvis skjult fra omgivelsene. Det er viktig å påpeke at flere naust har blitt registrert i indre deler av viken, men disse har ikke blitt utgravd. Opprinnelig kan området ha vært en imponerende havn, men innsynet mot naustene kan ha vært godt kun i indre deler av viken. De tykke kulturlagene og funnene (se Kapittel 4) tyder på at aktivitetene og skipstrafikken i området har vært omfattende. Med hensyn til dette, ser ikke den beskjedne markeringen av de omfattende virksomhetene som har utspilt seg i viken til å stemme overens. Det er mulig å anta at det ble benyttet en form for markering av både gravminnene og naustene, for å synliggjøre dem i landskapet.

5.3 Lokalitet 3: Mosterøy

På Lokalitet 3 består det overordnede landskapsrommet av kyststripen som strekker seg rundt Dysjalandsvågen, og deler av ytterkysten som strekker seg fra vågens munning i vest og øst. I området er det registrert ett naust, to gårdstuffer, flere enkeltstående gravminner og to gravfelt (se Fig. 4.16). Kysten rundt Dysjalandsvågen skråner svakt i noen områder, mens i andre er hellingen brattere, og har en tendens til å flate seg ut når man kommer lenger inn i innlandet. Ettersom observasjonsposten er havoverflaten, medfører dette at de observerbare landområdene for det meste er begrenset til relativt smale kystsoner. Gravminnene og nausttufte ser ut til å inngå i et landskapsmessig fellessystem som omfatter både indre deler av bukten og deler av kysten øst og vest for bukten, og som utgjør det overordnede landskapsrommet. Rommet er avgrenset til relativt smale landområder og større sjøområder, ettersom den skrånende kysten skjuler innsynet mot innlandet.



Fig. 5.8 Bildet tatt fra nausttufte. Utsikt over Dysjalandsvågen (retning vest).

Ankomsten til vågen med båt kan utføres fra nordvest eller sørøst. I nordvest består kysten utenfor vågen av en liten bukt, og Humleneset, som ligger høyere over havoverflaten enn de umiddelbare omgivelsene og sperrer innsynet mot innlandet. Videre mot øst er kysten relativt jevn, med unntak av et

lite nes og noen mindre holmer, som delvis sperrer innsynet mot indre deler av Dysjalandsvågen. Den nordvestlige kyststripen kan sies å være todelt: vest for holmene skråner den svakt, mens hellingen er noe brattere øst for holmene. På grunn av skrånende terreng, er det observerbare landområdet langs hele kyststrekningen relativt smalt. Den sørøstlige kysten av Dysjalandsvågen er derimot ujevn, og har mindre grad av fattbarhet. Skip som ankom fra denne retningen ville dermed først fått øye på Haraldshaugen, som blokkerer innsynet mot innlandet, og Giljeneset, som skjuler de indre delene av vågen. Landskapet rundt Haraldshaugen består av skrånende beiteområder, steinete kyststripe og noen mindre holmer og nes. Fortsettelsen av kyststripen strekker seg videre i de indre delene av Dysjalandsvågen, og består hovedsaklig av skrånende, ujevnt terreng, som i dag er brukt til beite. Også her utgjør det skrånende terrenget en naturlig avgrensning mot innlandet. Innerst i Dysjalandsvågen er kysten steinete, og skråner svakt. Innlandsområdene bak kyststripen er relativt flate. Naustet og gårdsanleggene er anlagt i dette området.

5.3.1 Bevegelseslinjer

Området bak naustet består av en smal jordstripe som fordbinder Askje med den vestlige delen av øyen. Her, mellom naustet og ødegårdene går det i dag en vei. Naustområdet blir dermed benyttet for landtrafikk som forbinder den østlige og vestlige delen av Mosterøy, og en tilsvarende bruk i eldre jernalder er ikke usannsynlig. Som tidligere nevnt, var øyen en del av skipstrafikkssystemet i middelalderen, muligens brukt av reisende mannskap til midlertidig opphold. Nøyaktig hvilken strategisk funksjon øyen kunne ha i eldre jernalder er uvisst, men en lignende bruk er ikke usannsynlig. Sjøfart til naustområdet var mulig både fra øst, vest og sørvest (Fig.5.11). Øyens beliggenhet setter den i nær forbindelse med både leia og områder i innlandet.

5.3.2 Moderne forstyrrelser

Landområdene på Mosterøy er hovedsaklig brukt til jordbruk og beiteområder. Moderne bebyggelser og infrastrukturer har dermed i liten grad påvirket landskapet. I området rundt Dysjalandsvågen er ytterkysten brukt til beiteområder, slik at de fleste gravhauger ser ikke ut til å ha blitt skadet av senere menneskelig aktivitet. I indre deler av bukten ligger det flere moderne naust, men de har i liten grad påvirket landskapsanalysen.

5.3.3 Strukturering av underordnete landskapsrom og utsyn fra kulturminner

Inndelingen av det overordnete landskapsrommet i underordnete landskapsrom blir utført ved å bruke de naturlige landemerkene. Ved Dysjalandsvågen er det flere høydedrag, nes og hauger som kan benyttes til inndelingen. Lokalitetens overordnete landskapsrom er inndelt i fire underordnete landskapsrom (Fig. 5.9).

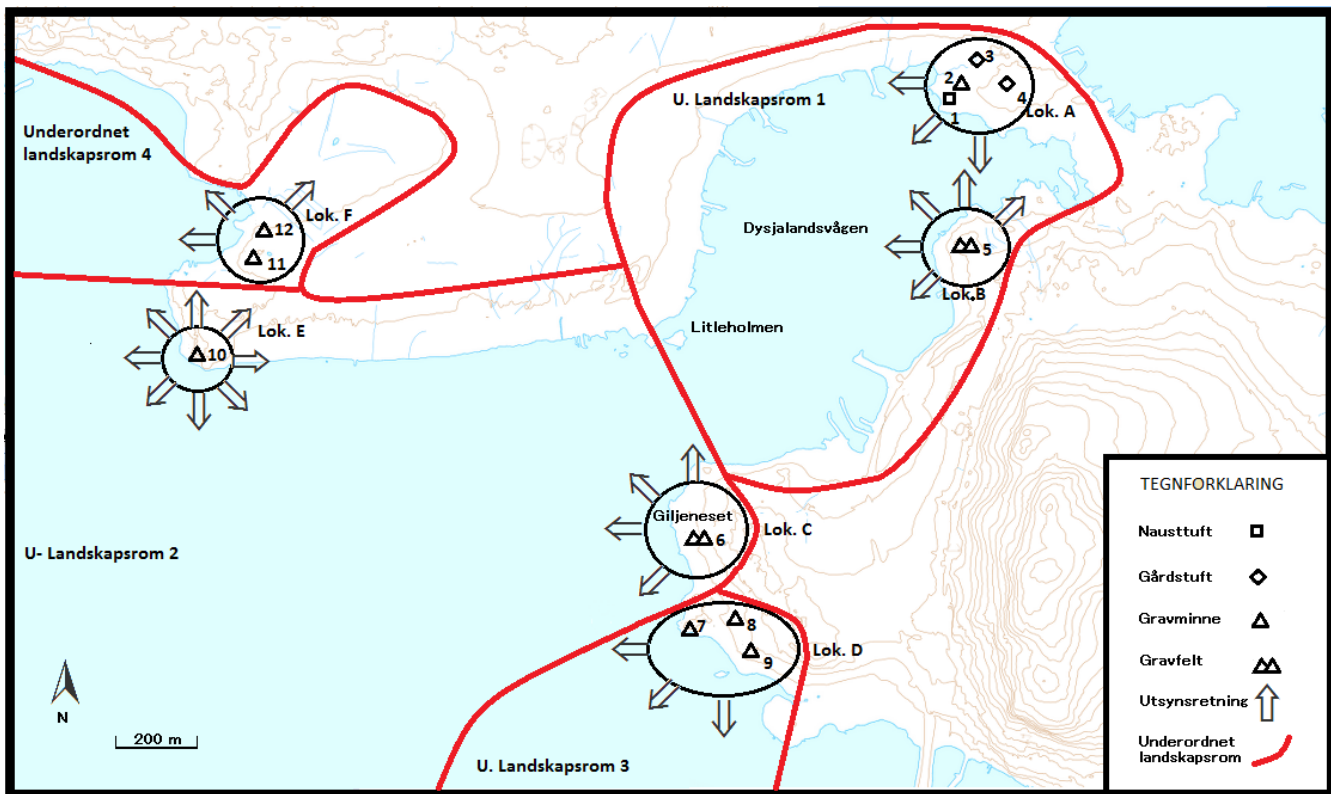


Fig. 5.9 Kart over utsyn fra kulturminnene på Mosterøy. Modifisert etter www.kartiskolen.no.

Underordnet landskapsrom 1: Dette rommet består av det indre området i Dysjalandsvågen og kyststripen rundt. Rommet er avgrenset av naturlige høydedrag eller lett skrånende terreng i nord, øst og sør. Den vestlige grensen er definert av det smale sjøområdet mellom Giljeneset og Littleholmen. Den korte avstanden mellom disse to landemerkene skaper en lukkende effekt (se Fig. 5.8), som begrenser utsynet fra dette landskapsrommet mot åpent hav. I dette rommet ligger naustet, gårdene og Gravminne 2 ytterst i øst (Fig 5.9: Lok. A), og Gravfelt 5 i det skrånende terrenget på den sørlige

kysten (Fig 5.9: Lok. B). Lokalitet A henvender seg mot vest, men utsynet mot åpent hav er noe begrenset. Lokalitet B består av et gravfelt anlagt langs en skråning, med god utsikt over de indre delene av Dysjalandsvågen. Gravfeltet ser ut til å tydeliggjøre en relasjon til naustet og gårdene i nord (Fig. 5.10), men den dominerende plasseringen gjør at det henvender seg, mot sørvest, nord og nordøst. Selve landskapsrommet henvender seg tydelig mot det åpne havet i vest.



Fig. 5.10 Bilde tatt fra Gravfelt 5. Nausttuften er synlig (retning nord).

Underordnet landskapsrom 2: Dette rommet består av de smale kyststripene der lokalitetene C og E ligger, og det åpne hav vest for Dysjalandsvågen som de henvender seg til (se fig. 5.9). Det er visuell kontakt mellom lokalitetene, men avstanden er relativt stor. Begge lokalitetene henvender seg mot åpent hav i flere retninger. Gravminnet på Lokalitet E har panoramisk utsyn i alle retninger. Gravfeltet på Lokalitet C har blitt plassert slik at det henvender seg vestover, men har også direkte utsyn mot den smale passasjen mellom Litleholmen og Giljeberget.

Underordnet landskapsrom 3: Dette landskapsrommet er definert av utsynsfeltet fra lokalitet D, som henvender seg mot vest, sørvest og sør. I denne lokaliteten er tre gravminner plassert (se fig. 5.9). Landskapsrom 3 har ingen direkte forbindelse til indre deler av Dysjalandsvågen, men har likevel henvendt seg mot den sørøstlige sjøruten. Det skrånende terrenget og den ujevne kysten gjør at dette landskapsrommet fremstår som smalt, men utsynet mot åpent hav er likevel panoramisk.

Underordnet landskapsrom 4: Dette landskapsrommet har heller ingen direkte tilknytning til Dysjalandsvågen. Rommet er smalt, og består av en bukt, og lett skrånende terreng, der lokalitet F ligger. Denne lokaliteten henvender seg tydelig mot åpent hav i vest.

Tabell 5.3

Lokalitet	Utsyn	Henvendelse
A	Fjernvirkning: Dysjalandsvågen	Lokalitet B U. Landskapsrom 1, 2
B	Fjernvirkning: Dysjalandsvågen	Lokalitet A U. Landskapsrom 1, 2
C	Fjernvirkning: Dysjalandsvågen, åpent hav	Lokalitet C U. Landskapsrom 1, 2
D	Fjernvirkning: åpent hav	U. Landskapsrom 2, 3
E	Fjernvirkning, åpent hav	Lokalitet C, F U. Landskapsrom 2, 3, 4
F	Fjernvirkning: åpent hav	U. Landskapsrom 4

5.3.4 Innsyn mot kulturminnene: ferden mot naustet

Det er tydelig at alle gravminnene henvender seg mot havet. Selve naustet har ikke vært synlig fra åpent hav. Ankommende skip hadde, som tidligere nevnt, to mulige fremkomstruter, en fra vest og en fra sørøst. Gravminnene 11 og 12, som ligger i indre deler av Bekkarvika (se fig. 5.11), er av beskjedne dimensjoner. Disse henvender seg mot åpent hav, men de er små og dårlig markert, og umulige å se fra sjøsiden. Fra vest eller nordvest går ruten til Dysjalandsvågen forbi Humelenset. Denne høyden har, som tidligere nevnt, dominerende utsyn over nærområdene. På toppen av haugen står gravminne 10 (se fig. 5.11). Gravminnet er ikke stort, og er i dag svært skadet, men plasseringen i landskapet gjør at den likevel ble sett av forbigående skip.

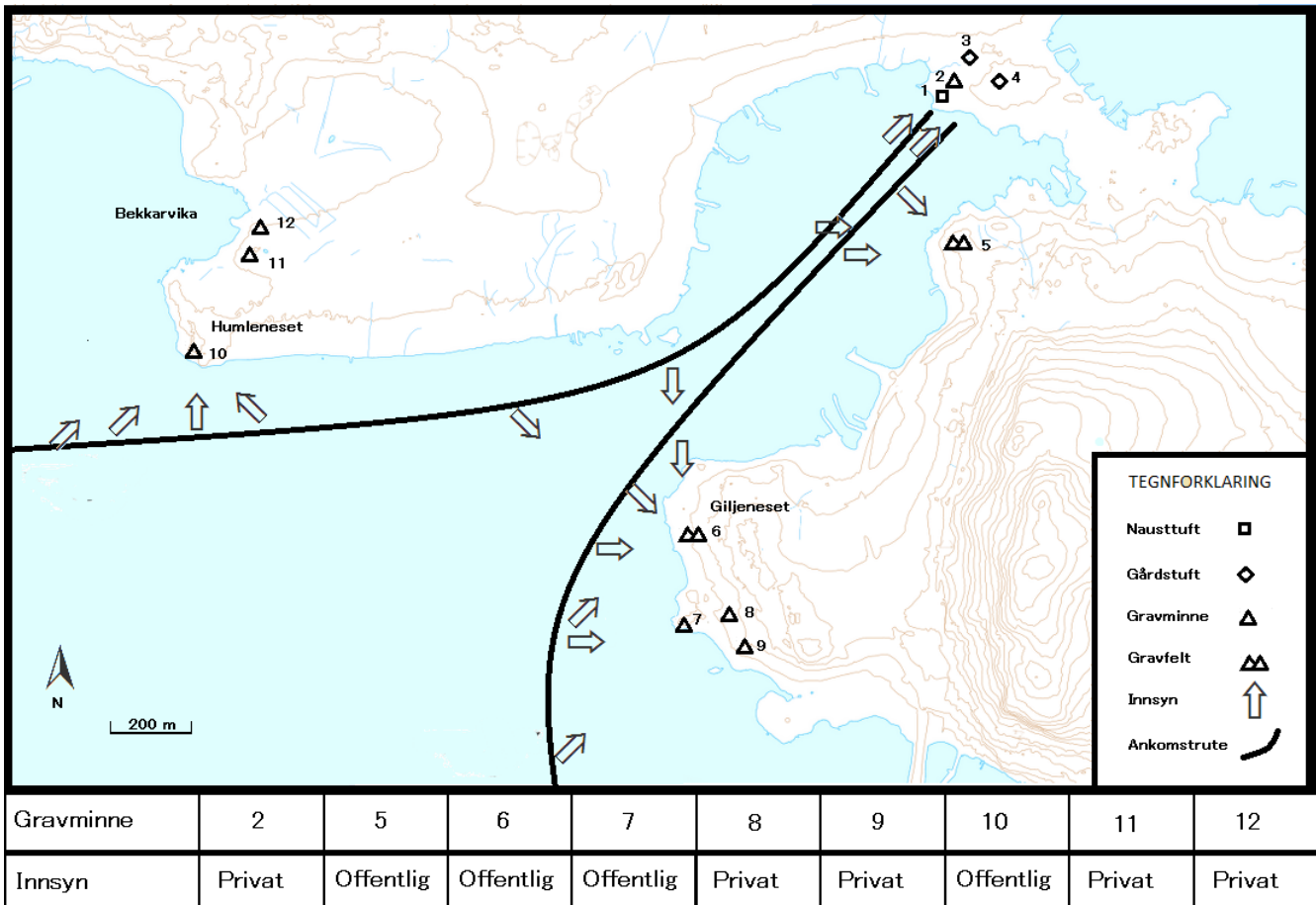


Fig. 5.11 Kart over innsyn mot kulturminnene på Mosterøy. Modifisert etter www.kartiskolen.no.

Den strategiske beliggenheten bekreftes også av at det i dag står en varde ved siden av graven. Videre mot øst er båtferden preget av gradvis økende innsyn mot indre områder i Dysjalandsvågen. Før man ankommer dette området vil man få øye på gravfeltet bestående av tre graver plasser på Giljeneset (se Gravfelt 6, Fig. 5.11). Én av gravene er en rundhaug som måler 14 meter i diameter og to meter i høyde, og er godt synlig fra havet.

Gravminnet 10 på Humleneset er ikke synlig dersom man ankommer Dysjalandsvågen fra sørøst, ettersom avstanden herfra er for stor. Gravminnene som er plassert sør for Giljeberget er derimot synlige (gravminner 7, 8, 9, se Fig. 5.11), selv om ingen av disse er av store dimensjoner. Ferden mot Dysjalandsvågen forutsetter passering av Giljeberget, hvor gravfelt 6 er plassert. I indre deler av Dysjalandsvågen forenes de to reiserutene. Etter passeringen av Giljeberget får man raskt øye på gravfelt 5, plassert på høytliggende, skrånende terreng (se fig. 5.11). Disse gravminnene er ikke store, men er synlige fra relativt stor avstand grunnet deres plassering. Selve naustet og gårdene ser ikke ut til å ha hatt stor grad av innsyn, ettersom de ligger kun få meter over havoverflaten. Gravminne 2 har stått mellom naustet og bosetningen (se fig. 5.11), og har ikke henvendt seg mot åpent hav. Det er dermed ingen gravminner plassert i umiddelbar nærhet til naustet som er godt synlige fra sjøsiden. Hvordan selve naustet så ut, og hvor godt synlig det var, er umulig å avgjøre i dag.

5.3.5 Tolkning

Det er tydelig at lokalsamfunnet på øyen har hatt som hensikt å markere kontroll over bukten. I eldre jernalder, da skip var det eneste framkomstmiddelet som kunne brukes til å nå øyen, fremstår bukten som et naturlig sted for å anlegge et naust. Plasseringen av gravminnene avviker ikke fra hva som er vanlig for perioden. Fattbarheten i området er god, ettersom kulturminnene er enkle å se i terrenget, og inndelingen av det overordnede landskapsrommet i underordnede rom ikke er problematisk. Alle gravminner har hatt som hensikt å markere eiendomsbesittelse, og kun to av dem, Gravminne 2 og Gravfelt 5, ser ut til å henvende seg, i tillegg til ankomstruten, til selve naustet og bosetningen. Bosetningen ligger delvis skjult i innlandet i forhold til naustet, og ser ut til å spille en mindre rolle i forhold til eiendomsmarkering. Tilstedeværelse av naust ble signalisert lenge før man var i stand til å se det. Selve ankomsten fra det åpne havet til naustet innebærer visuell kontakt med gravminnene, som avløser hverandre i det man passerer dem og nærmer seg de indre områdene i Dysjalandsvågen.

Gravfelt 5 stadfester dominanse over bukten, og relasjon til naustet. Den visuelle kontakten mellom kulturminnene er dermed uavbrutt gjennom hele ankomstferden til naustet. Gravminnet 10 og gravfelt 6, plassert ytterst på henholdsvis nesene i sørøst og nordvest, skaper effekten av at man passerer en port gjennom to søyler, i det man kommer inn i bukten. Budskapet ser ut til å tydeliggjøre at ankommende skip beveger seg i et privat område. Fig. 5.9 viser hvordan de mest dominerende gravminnene også henvender seg til flere underordnede landskapsrom enn de som ser ut til å ha hatt en mindre betydelig markeringsrolle. Varden som står på Humleneset er anlagt i nyere tid, og bekrefter hvordan denne høyden har vært ideell til å utnytte innsynet fra havet.

Det er som sagt usikkert om naustet kunne sees fra avstand. Under landskapsanalysen observerte jeg at flere moderne naust var malt i rødt, eller andre farger som stod i kontrast med terrenget. Disse fremstår som synlige flekker i landskapet. Dersom lokalsamfunnet hadde interesse i å synliggjøre naustet i eldre jernalder, ville det vært ideelt å markere ved å male det. Fra nausttuften har vi dessverre ingen spor som kan tyde på at dette ble gjort. Gårdene har sannsynligvis vært tilknyttet naustet, og beboerne kan ha hatt oppgaver i forbindelse med det. Det er likevel ingenting som tyder på at de har stått bak oppføringen av hverken naustet eller gravminnene, men heller arbeidet i regi av en ekstern makthaver, med sete på Mosterøy eller en nærliggende øy.

5.4 Kartanalyse av lokalitetene på Flesland, Halsnøy Kloster og Obrestad

For å kunne gi et mer helhetelig bilde av eventuelle lokale variasjoner i områdene, er det hensiktsmessig å utføre en kartanalyse av andre lokaliteter. Ulempen med denne typen analyse er at den kun er basert på en studie av kart. På denne måten er det umulig å kunne utarbeide en inndeling av det overordnede landskapsrommet og vurdere grad av synlighet til kulturminnene. Naustuftene er i tillegg ikke utgravd, og det er derfor umulig å vite hvilke aktiviteter som kunne være knyttet til dem. Det er likevel mulig å utarbeide nok opplysninger som tillater å trekke paralleller til de andre områdene med hensyn til antall gravminner, hvilke områder disse henvender seg til, og plasseringen av graver og gravfelt i forhold til naustet. Områdene er valgt ut i forhold til både beliggenhet og størrelse.

5.4.1 Lokalitet 4: Flesland, Bergen kommune

Naustet er anlagt vest for flyplassen på Flesland, i Fleslandvika i Bergen Kommune. Naustuftene er 40 meter lang og 8 til 10 meter bred, orientert i retning nord-sør. Kun ett gravminne er registrert i forbindelse med naustet (Fig. 5.2).



Fig. 5.12 Kart over kulturminnene på Flesland. Se Appendiks: 8.4. Modifisert etter www.kartiskolen.no og maps.google.no

Det fremkommer tydelig av kartet at plasseringen av gravminner i området har få fellestrekk med lokalitetene Mosterøy og Nord Kolnes. Kun ett gravminne, plassert innerst i viken ved siden av naustet, er registrert i området. En tilnærmet tilsvarende modell i de øvrige analyserte lokalitetene finner vi på Stend, der kun to gravminner er registrert i nærheten av naustet. På Stend er ett gravminne plassert ved naustet, mens det andre er plassert der det kan i større grad henvende seg mot havet. Gravminnet på Flesland har dermed en plassering som tilsvarer Gravminne 2 på Stend og gravminnet som ligger rett nord for naustene på Mosterøy, men har, i motsetning til disse områdene, ingen gravminner anlagt på nesene rundt viken. Landskapsorganiseringen på Flesland ser dermed ut til å ha markert eiendomsbesittelse ved å plassere étt gravminne med naustet, men ser ikke ut til å ha fokusert på henvendelse mot sjøen.

5.4.2 Lokalitet 5: Halsnøy Kloster, Kvinnherad kommune

Naustet er anlagt på den sørlige kysten i den nordvestlige delen av øyen Halsnøy, i Kvinnherad kommune i Hordaland, på en ujevn kyststrekning (Fig. 5.13). Området er avgrenset til å omfatte en

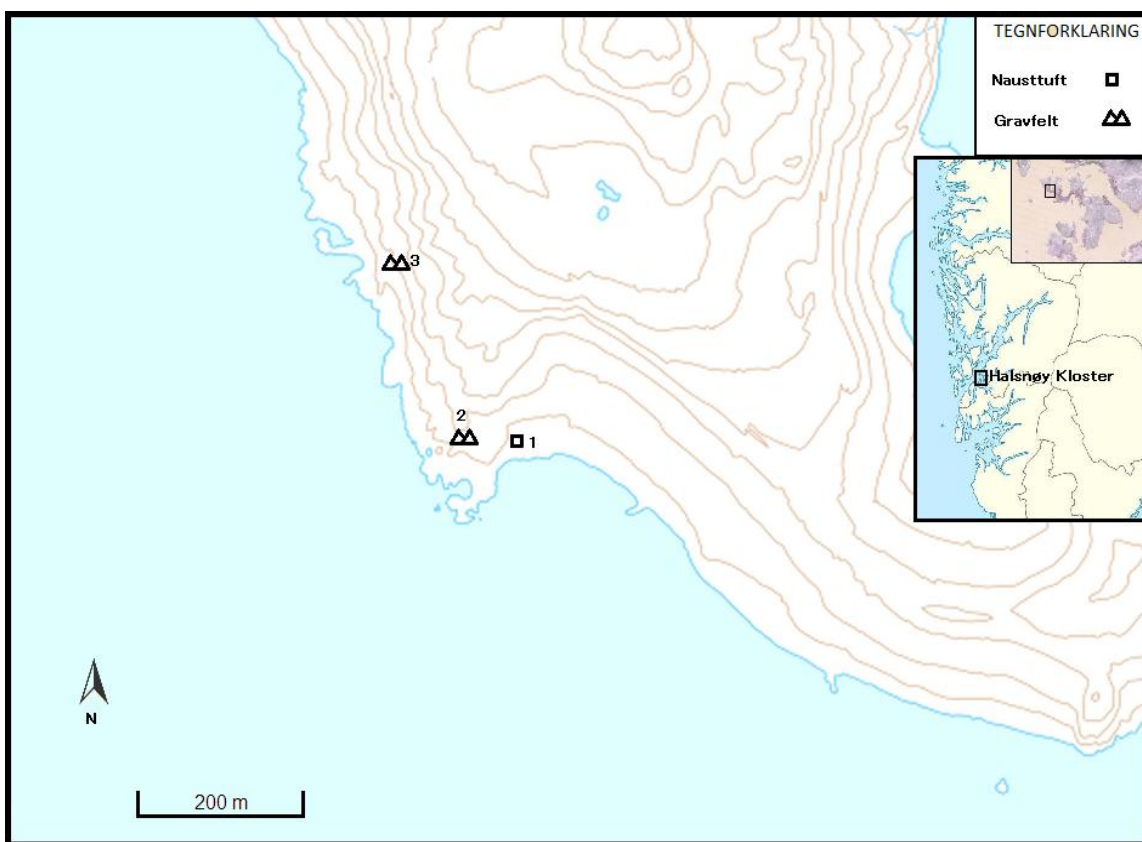


Fig. 5.13 Kart over kulturminnene på Halsnøy. Se Appendiks: 8.5. Modifisert etter www.kartiskolen.no og google.maps.no.

omtrent 500 meter lang kyststrekning. De registrerte kulturminnene i området er to gravfelt og ett naust. De landskapsmessige omgivelsene ser ut til å være annerledes enn i de andre analyseområdene, ettersom naustet ikke er anlagt innerst i en dyp bukt eller fjord. I dette området er gravminnene gruppert i to felt, hvorav det sørlige (Gravfelt 2) består av ni gravminner. Langs kyststrekningen sørøst for nausttuften er det ikke registrert gravminner som ser ut til å ha relasjoner med denne. Også gravfeltet i nord (Gravfelt 3) ser ikke ut til å ha en direkte relasjon til naustet. Gravfelt 2 er derimot plassert rett vest for naustet, og ser ut til å ha en tydelig sammenheng med det. Gravfeltet er i tillegg anlagt på et nes, og ser ut til å vise en tydelig henvendelse mot sjøen.

5.4.3 Lokalitet 6: Obrestad, Hå kommune

Nausttuften på Obrestad i Hå kommune i Rogaland er blant de største registrert i de to fylkene, 40 meter i lengde og 4 til 6 meter i bredde. Dette analyseområdet består, i likhet med Halsnøy Kloster, av en ujevn kystlinje, der bukten der naustet er anlagt ikke er dyp (Fig.5.14).

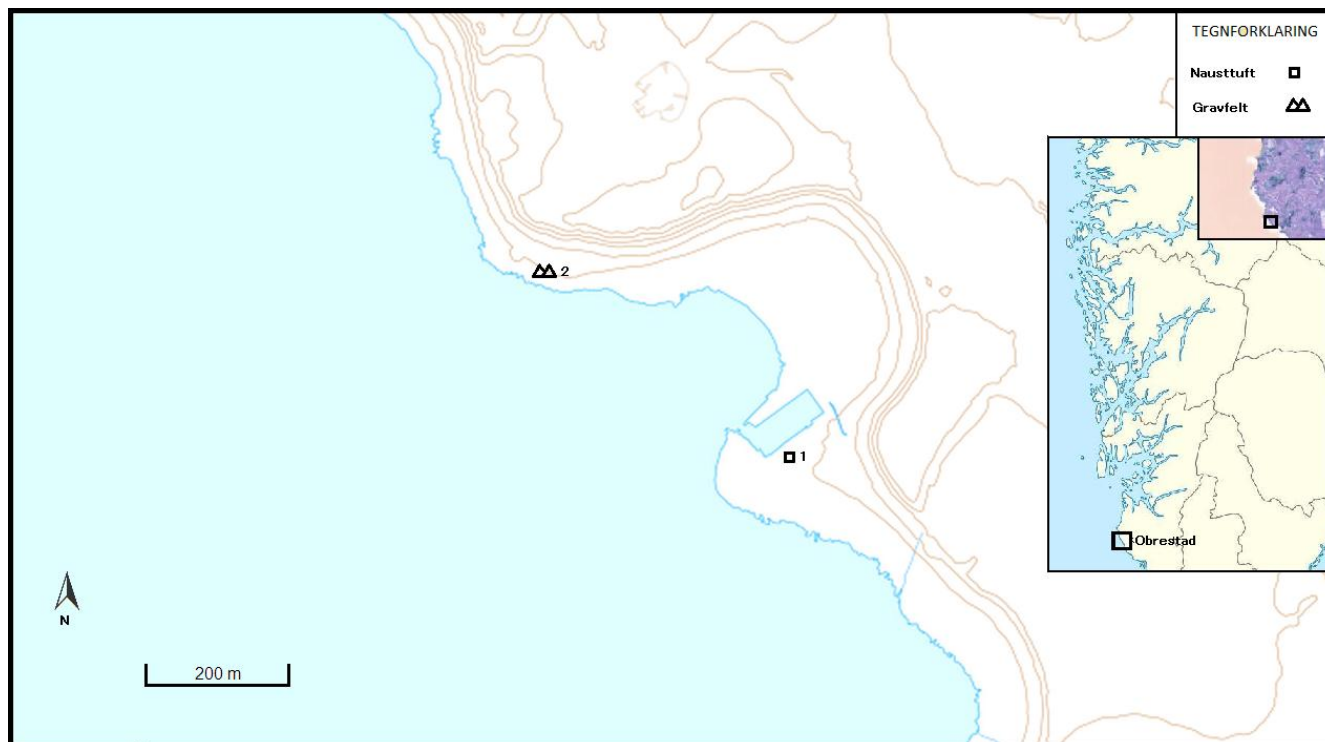


Fig. 5.14 Kart over kulturminnene på Obrestad. Se Appendiks: 8.6. Modifisert etter www.kartiskolen.no og google.maps.no

Kartet viser en tydelig relasjon mellom naustet og gravfeltet, som er plassert på et nes, med utsyn over naustet, bukten og havområdene i vest og i sør. I denne lokaliteten ser grensemarkeringen ut til å ha vært planlagt. Gravfeltet består av omtrent femten gravminner, og disse har sannsynligvis ikke blitt anlagt samtidig. Dette neset ser dermed ut til å ha vært egnet til grensemarkering, og de lokale makthaverne har, over flere generasjoner, utnyttet dette. Om naustet ble anlagt etter gravminnene, kan det likevel tyde på at bukten har vært en ideel landsettingssted, og eiendomsmarkering har dermed vært fordelaktig. Gravfeltet ser i dette tilfellet ut til å henvende seg mot bukten, slik Gravfelt 5 på Mosterøy gjør (Fig. 5.5). Det er ikke registrert gravminner i umiddelbar nærhet til naustet.

5.5 Oppsummering

På alle lokalitetene er naustene anlagt i områder der de kunne være beskyttet mot uvær. Plasseringen av gravminnene har derimot ikke vært i like stor grad tilknyttet én bestemt type område. Med hensyn til både innsyn og utsyn, har anleggelse av graver på utstikkende nes vært gunstig. Landskapsanalyse og kartanalysen viser at på flere lokaliteter har det vært anlagt et gravminne i umiddelbar nærhet til nausttuften (Stend, Mosterøy og Flesland). Slike gravminner har hatt et godt utsyn mot sjøen, mens innsynet mot dem har derimot vært begrenset. Fattbarheten i områdene har også hatt en innvirkning på landskapsanalysen. I områder der terrenget er ujevn, slik som Nord Kolnes, er innsynet mot kulturminnene redusert. Plasseringen av kulturminnene viser likevel noen fellestrekk, selv om markeringen av eiendomsbesittelse ikke ser ut til å ha vært det primære målet på alle lokalitetene.

Kapittel 6: Komparasjon, drøfting og konklusjon

Dette kapittelet består av besvarelse av problemstillingene, hovedsaklig gjennom komparasjon av lokalitetene, drøfting, konklusjon og oppsummering. Besvarelsen er gjennomført i lys av det utførte feltarbeidet, kartanalysene, og det teoretiske grunnlaget som er brukt i oppgaven. Før jeg går videre til drøfting av lokalitetene er det hensiktsmessig å igjen vise til de analyserte lokalitetene:

Landskapsanalyse utført ved visuelle metoder:

Lokalitet 1: Stend, Bergen kommune, Hordaland

Lokalitet 2: Nord Kolnes, Sola kommune, Rogaland

Lokalitet 3: Mosterøy, Rennesøy kommune, Rogaland

Landskapsanalyse utført ved bruk av kart:

Lokalitet 4: Flesland, Bergen kommune, Hordaland

Lokalitet 5: Halsnøy Kloster, Kvinnherad kommune, Hordaland

Lokalitet 6: Obrestad, Hå kommune, Rogaland

6.1 Plasseringen av kulturminnene på de ulike lokalitetene

Den første problemstillingen angår plasseringen av naust og gravminner i landskapet. Våre kunnskaper om eldre jernalders gravminner, sett i lys av Maarten Jacobs (2006: 8-9) definisjon av en tredelt landskapsvirkelighet, viser noen forskjeller mellom områdene. De fysiske omgivelsene (matterscape), består av naust som er funksjonelt bundet til grunne vikler; gravminner, som er tilstedeværende plassert i alle de undersøkte områdene; noen bosetninger med klar tilknytning til naustene; alle de naturlige elementene som landskapet består av. Maktmarkeringen i landskapet (powerscape) er aspektet som er vanskeligst å definere, fordi det bygger på vår tolkning av eldre jernalders implisitte og eksplisitte normer og regler. Gravminnene i undersøkelsesområdene er plassert med utsyn mot sjøen. Det er i forbindelse med dette legitimt å spørre seg om dette hadde en hensikt, selv for gravminner av mindre dimensjoner. Variasjoner mellom antall gravminner og plasseringen av disse i forhold til naust vil bli drøftet videre i besvarelsen av denne problemstillingen.

Fellestrekket for alle naustene er som sagt knyttet til deres funksjon. Et naust må bli anlagt i forbindelse med kysten, og i en bukt der skip enkelt kan landsettes. Det er tydelig at man har prioritert anleggelse av naust på steder som har vært mindre utsatt for vær og vind. Landsettingsforhold og beskyttelse mot uvær har dermed bundet naustene til mer eller mindre skjulte kystsoner. Dette har redusert innsynet mot dem. Dersom man ønsket å stadfeste en form for aktivitet i forbindelse med naustene, måtte man bruke andre former for visuell markering. Gravminner kan i forhold til dette ha vært gode kommunikasjonsmidler. Vår tolkning av datidens markering av makt i landskapet (powerscape) er dermed avgjørende. I eldre jernalder kan tilstedeværelse av gravminner anlagt langs kommunikasjonslinjer hatt budskap som ikke var til å misforstå. Plasseringen av gravminnene har ikke vært bundet til én type terreng, slik som naustene. Under feltarbeidet har jeg sett gravminner av svært ulike størrelser, form og grad av synlighet. Det er usannsynlig at disse bare ble oppført på tilfeldige steder og deretter forlatt. Dette tyder på at de kan ha blitt benyttet til flere formål. De kan ha fungert som samlingsplass til ritualer. De kan ha vært grensemarkører. Flere gravminner i undersøkelsesområdene er plassert med henvisning mot sjøen, men er av ekskluderende karakter. Det vil med andre ord si at de kan ha vært gode grensemarkører, men har ikke blitt anlagt på steder der man har hatt plass til å samle et større antall mennesker. Gravminner anlagt høyt oppe på skråninger eller på toppen av et nes, vil sannsynligvis være lettere å se fra avstand, med mindre gravminnet i seg selv er flatt eller dårlig markert.

Gjennom både visuell landskapsanalyse og studie av kart er det tydelig at plasseringen av gravminnene i områdene er preget av sterke lokale variasjoner. Landskapsorganiseringen er særlig annerledes i forhold til antall gravminner, mens plasseringen av disse i forhold til naustene viser flere likheter. Dersom vi sammenligner lokalitetene Stend, Mosterøy og Nord Kolnes, kan vi spore tre forskjellige strategier. På Stend (se Fig. 5.2) er kun to gravminner plassert i nærheten av naustet. Makthaveren på Stend, som sto bak oppføringen av et av de største naustene fra eldre jernalder som er funnet i Norge, ser ikke ut til å ha hatt markering av eiendomsbesittelse anvendt mot sjøen som primærmål. Gravminne 2 på Stend ser ikke ut til å ha blitt anlagt langs skråningen med et slikt formål, med tanke på det begrensede innsynet og utsynet det har. Gravminne 3 er bedre skikket, men forbindelsen med naustet er usikker. Dersom hensikten var å markere området, ville også anleggelse av et gravminne lenger vest, for eksempel på Vikahovden, vært ideelt. Vi kan ikke vite om makthaveren hadde kontroll over dette

neset, men her har det ikke blitt funnet noen gravminner. På Mosterøy (Fig. 5.7) og Nord Kolnes (Fig. 5.11) er det registrert et større antall gravminner, og plasseringen av disse viser noen fellestrekk, men størrelsen og innsynet mot enkelte gravminner tyder på ulike tankesett bak landskapsorganiseringen. På Mosterøy ser det ut som om gravminnene er anlagt for å signalisere aktivitet i Dysjalandsvågen, lenge før de indre områdene av vågen i det hele tatt er synlige. Også på Nord Kolnes, særlig dersom vi tar utgangspunkt i Helliesen sine registreringer, er kystlandskapet preget av tilstedeværelse av flere gravminner. Landskapsanalysen i denne lokaliteten har bydd på flere utfordringer grunnet moderne forstyrrelser. Innsynet mot gravminnene ser likevel ut til å ha vært svært begrenset, også sett i lys av Helliesen sine registreringer. Gravminnene er små, og er ikke godt markert i terrenget. De ser dermed ut til å ha vært uegnet til å fungere som eiendomsmarkører.

Strategien bak landskapsorganiseringen på Mosterøy og Nord Kolnes har dermed vært lignende med hensyn til antall gravminner, men ikke med hensyn til innsynet fra havet. Ettersom ingen av disse gravene er av monumental størrelse, har relasjoner med andre gravminner og fokus på innsyn fra sjøen spilt en viktig rolle i eiendomsmarkeringen. Slik det har blitt påpekt tidligere i oppgaven, muliggjør visuell kontakt mellom gravminner at ankommende skip hele tiden ville ha fått øye på noen av disse. Plasseringen av gravminnene har hatt en avløsende effekt, der forbipassering av enhver gravhaug eller gravfelt ville ført til visuell kontakt med nye gravminner, helt til man kom til de indre delene av bukten, der man kunne se naustet og et gravminne plassert ved siden av naustet. Dette mønsteret ser likevel ut til å kun ha blitt gjennomført på Mosterøy.

Lokalitetene 4, 5 og 6, som har blitt analysert ved hjelp av kart, kan brukes til å gi et bredere bilde av plasseringen av naust og gravminner i ulike områder. Uten visuell analyse er det derimot umulig å kunne avgjøre i hvor stor grad gravminnene var synlige fra kommunikasjonslinjene. På Flesland er kun ett gravminne registrert, og anlagt ved siden av naustet. Også på Halsnøy ligger gravfeltet i forbindelse med naustet, med klar henvendelse mot havet. Her er flere av gravminnene over 10 meter i diameter og over 1 meter høye. Nausttuften ser ut til å være usynlig fra vest, der gravfeltet er plassert, men synlig fra havområdene i sør.

På flere av lokalitetene er det ett gravminne eller gravfelt anlagt i umiddelbar nærhet til naustene: På Stend (Lokalitet 1) er Gravminne 2 plassert rett nordøst for naustet. På Flesland (Lokalitet 4) er en

gravrøys plassert rett ved siden av naustet. På Mosterøy (Lokalitet 3) var det ett gravminne, som i dag er fjernet, rett nord for nausttuften. På Halsnøy (Lokalitet 5) ligger det et gravfelt i forbindelse med naustet. Disse ser ut til å skape assosiasjoner mellom naustet og lokal makt. I flere av områdene er ikke slike gravminner godt synlige fra havet, på grunn av deres størrelse og plassering. I tillegg har naustene i deres opprinnelige form vært høyere enn gravminnene. Slike gravminner har dermed, kanskje med unntak av gravfeltet på Halsnøy, mindre grad av synlighet enn de fleste andre, ettersom de er plassert i indre deler av en vik. I forbindelse med dette, er det naturlig å spørre seg om slike graver hadde som hensikt å ha en nærvirkning, altså en markering av naustene og de umiddelbare omgivelsene, eller om de gjenspeiler andre kulturelle forestillinger, eller om de har inngått i eiendomsmarkering, tross størrelsen. Dette vil skal utdypes i besvarelsen av den fjerde problemstillingen, hvor det skal drøftes hvordan gravminner av mindre dimensjoner kunne inngå i eiendomsmarkeringen.

6.2 Komparasjon av lokalitetene med hensyn til naustenes størrelse og antall gravminner

Den andre problemstillingen som skal besvares angår antallet gravminner i forhold til naustenes størrelse. De seks analyseområdene har gitt flere interessante opplysninger angående dette. Selv om antallet undersøkte lokaliteter er lavt sett i forhold til det helhetelige bildet av naust og gravminner langs kysten, er det tydelig at naustenes størrelse ikke har vært avgjørende i landskapsorganiseringen. Det lave antallet gravminner anlagt i forbindelse med naustene på Stend (Lokalitet 1) og Flesland (Lokalitet 4), som er noen av de største fra eldre jernalder, viser at andre faktorer kan ha medspilt i organisering av landskapet. Disse to lokalitetene ligger ikke langt fra hverandre. Det lave antallet gravminner i begge områdene kan gjenspeile strategier som var gjeldende for områder i Fana. På Obrestad (Lokalitet 6) er det et gravfelt som har utsyn over den lille bukten der naustet er anlagt. Her er det derimot et stort antall gravminner, samlet på ett sted, med vidt utsyn mot bukten, naustet og åpne havområder i vest og sør. Naustet på Mosterøy (Lokalitet 3) er det best markerte i analysedataet, selv om det er mye mindre i størrelse enn de førstnevnte. Det er viktig å påpeke at det er registrert et stort antall gravminner på hele øyen, ikke bare i Dysjalandsvågen. Også rundt Brunnaviken, hvor naustgruppen på Nord Kolnes (Lokalitet 2) befinner seg, er flere gravminner plassert. Helligens registreringsarbeid viser at det kan ha vært langt flere enn de som er synlige i dag. Store mengder

keramikk viser at disse har etter all sannsynlighet vært ledd i et handelsnettverk. På Halsnøy er det et stort antall gravminner ved naustet, samlet i ett gravfelt. Det er dermed mulig å konkludere at det ikke finnes en direkte korrelasjon mellom naustenes størrelse og behovet for eiendomsmarkering langs kysten. Det er også viktig å ta i betraktning at gravminnene sannsynligvis ikke ble oppført samtidig. En mulig fremgangsmåte har vært anleggelse av naust, og ett eller flere gravminner i nærheten. I senere tid kan nye gravminner ha blitt plassert et stykke fra naustet, med henvendelse mot sjøen. Etter hvert kan det ha dannet seg nettverk bestående av gravminner som strakk seg fra naustet til mer fjerntliggende områder, med utsyn mot åpent hav.

6.3 Naust som markører i landskapet

Den tredje problemstillingen er siktet mot å forstå årsaker til bestemte mønstre i forhold til landskapsorganisering. Plasseringen av gravminner i naustområder kan gjenspeile forskjellige politiske forhold, eller flere virksomheter knyttet til naustene. Den politiske utviklingen i eldre jernalder var preget av ustabilitet, men i enkelte perioder kan lokale makthavere ha opplevd lengre fredstider. I slike perioder har man kanskje i større grad anlagt gravminner med utsyn og gravritualer i fokus, og ikke behovet for å markere eiendomsbesittelse. Regionale og lokale skikker som angikk plassering av naust i forhold til gravminner, og grad av politisk urolighet er ikke utenkelige. Et fullstendig svar på problemstillingene krever analyse av mange flere områder. Dersom det ikke er mulig å knytte en spesifikk gård til naustene, kan dette skyldes flere faktorer. Én av faktorene er at de rett og slett ikke har blitt funnet. Men det finnes også en mulighet for at naustet var en struktur brukt av flere lokalsamfunn. Hinsch (1961) tar opp problemstillingen rundt dette. Han hevder derfor at bruken av slike store naust, som har mange fellestrekk med vanlige langhus, ikke var en ”privat sak”. Han mener derfor at naust kan ha rommet skip brukt til leidang, men også ha vært sosiale samlingspunkt, og han trekker paralleller til samlingshall fra vikingtiden (1961: 23). Dersom dette viser seg å stemme, kan det tenkes at oppføringen av slike strukturer har hatt funksjoner som overgikk de praktiske. I en periode der den viktigste handelsruten i Norge lå langs vestkysten, kan naust ha fungert som både aktører og hatt en materiell bruksfunksjon i landskapet, men også vært markører og hatt en politisk maktfunksjon i landskapet. Gjennom sin plassering i landskapet kan de ha vitnet om lokale eiendomsforhold til forbigående skip. Samtidig er det viktig å påpeke at naust hadde som primær hensikt å beskytte

skip mot uvær, og må ha blitt anlagt ved steder som gjorde det enkelt å landsette. Lokaliseringen må i tillegg ha vært strategisk gunstig i forhold til handelsruter og sjøveier.

Det er dermed naturlig å spørre seg hvorfor makthaveren på Stend, hvor innsynet mot gravminner ser ut til å ha blitt nedprioritert, ikke har hatt behov for å markere naustet i større grad, hvorfor ferden mot naustene på Mosterøy er ”overvåket” av flere gravminner og gravfelt, og hvorfor de mange gravminnene på Nord Kolnes henvender seg mot kommunikasjonslinjene, men er dårlig egnet til å være eiendomsmarkører. Dette kan være et resultat av lokale, sosiopolitiske situasjoner som preget områdene da naustene var i bruk. Politisk stabilitet kan ha begrenset behovet for markering av eiendomsbesittelse, mens ufredsperioder kan ha økt behovet. Det er likevel viktig å påpeke at kontinuitet av maktbesittelse i samme område kan ha resultert i anleggelsen av gravminner over lengre tid, muligens etter naustets bruksperiode.

Ett av hovedmålene i denne oppgaven er å kunne utdype naustenes rolle som markør i landskapet i eldre jernalder. Det har blitt hevdet at naust kan ha fungert som sosiale samlingsplasser (Hinsch 1961: 22; Grimm 2006: 213). Dette kan opprinnelig ha blitt gjort på grunn av naustenes interne struktur, og ikke av ideologiske årsaker. Langhusene fra perioden ble bygd med takbærende stolper. Fordelen med naust var at mange av dem ble bygd slik at de ikke hadde interne stolperrekker, og hadde dermed friere gulvflate. Dette kunne gi store fordeler dersom man skulle huse en større forsamling eller bruke naustet som lagringsrom. Det hersker heller ingen tvil om at det finnes en korrelasjon mellom anleggelse av naust og maktsentre (Grimm 2006: 213; Nielssen og Wickler 2011: 58). Grimm viser til eksempler fra middelalderen, der naustanlegg ble brukt til sosiale begivenheter. Videre skriver han at konseptet *hall*, i skandinavisk sammenheng, kan med sikkerhet spores tilbake til det 4. århundre e. Kr. (2006: 222-224). I forbindelse med dette er det aktuelt å drøfte om naustet, som i utgangspunktet er en praktisk struktur, blir etter hvert tillagt ideologisk verdi.

Alle kulturminner er knyttet til landskapet de befinner seg i. De er komponenter i et kulturlandskap som kan være mer eller mindre preget av menneskelig aktivitet, men som alltid vitner om samhandling mellom mennesker og landskapet. Forskjellige typer kulturminner utfyller ulike roller innad i et samfunn. De som kan sies å representere lokale ideologiske verdier fungerer som *markører* i landskapet, mens de som har blitt bygd til mer funksjonelle hensikter kan sies å være *aktører* i

landskapet. Det er likevel tydelig at enhver bygning vil i mer eller mindre grad bære preg av symbolske aspekter. Naustets meningsbærende funksjon og kommunikative rolle i landskapet kan muligens sees i forbindelse med funksjonen den hadde. Som tidligere nevnt, ble naust bygd med mange av de samme prinsippene som vanlige langhus. De største registrerte nausttuftene i Hordaland og Rogaland er over 30 meter lange, men flertallet er langt mindre. Samtidige gårdshus fra samme periode kunne være mye større. På Ullandhaug i Rogaland er det registrert et gårdsanlegg bestående av tre hus, hvorav to av dem er henholdsvis 35 og 50 meter lange (Myhre 1980: 126). En ødegård på Ølberg-høyden i Sola kommune, omtrent 6 kilometer sør for Nord Kolnes (Lokalitet 2), er datert til folkevandringstiden, består av flere parallelle hus, som måler mellom 32 og 35 meter i lengde (Myhre 1980: 130). Verken naustenes ytre utseende eller størrelse ga dem en særstilling i forhold til vanlige hus. Det eneste som skilte dem fra gårdsanlegg var plasseringen i landskapet, som kommuniserte bygningens funksjon. Det ytre utseende har, i samspill med anleggelse ved kysten, formidlet at det indre rommet skulle romme fartøy. På denne måten kan naust ha fungert som en slags beholder med et klart budskap om at den lokale makthaveren eide skip. Dette i seg selv kan ha vært en viktig sosial markør, og en indikator på lokal rikdom. I moderne sammenheng finnes uttalelige komparative eksempler. En garasje, som har en lignende funksjon, kommuniserer at eieren har økonomiske midler til å kjøpe en bil. En gitarveske kan formidle at eieren er i stand til å spille et instrument. Slike beholdere framhever egenskaper og eiendeler som kan assosieres til eieren.

6.4 Bruken av mindre gravminner

Den fjerde problemstillingen i oppgaven omhandler hvorvidt alle gravminner, selv de av mindre dimensjoner, kan ha fungert som eiendomsmarkører. Frode Iversen hevder at *vanlige* gravhauger, som måler mellom 4 til 15 meter i diameter, ikke har vært store nok til å kunne representere noe høvdingmakt. Denne påstanden er jeg ikke helt enig i. Under mitt feltarbeid er flesteparten av de observerte gravminnene av "vanlig størrelse", og mange av dem er også delvis ødelagt eller fjernet. Da jeg observerte disse fra sjøsiden, var de likevel synlige. Flere av disse er plassert i områder der ankomsten ikke er enkel, og grad av synlighet har vært begrenset akkurat på grunn av gravminnets størrelse. Henvendelsen mot kommunikasjonslinjene er likevel tydelig, og ser ut til å være ment for dem som nærmet seg naustet, og kan slik sett ha vært viktige markører av makt i landskapet.

Mangel på monumentale gravminner på Mosterøy blir kompensert av deres beliggenhet, som skaper en veiviser til indre deler av bukten. I andre områder ser ikke dette ut til å ha vært hensikten, særlig med tanke på antall gravminner og deres plassering. På Nord Kolnes er gravminnene tallrike, men eiendomsmarkeringen ser ut til å ha vært lite effektiv. De aller fleste gravhaugene i området er lave og usynlige fra avstand. Flatmarksgraven på Bjorvollen (Gravminne 2) på Stend kan ikke ha vært synlig fra avstand, særlig ikke fra sjøen. Relasjonen mellom nausttuften og gravminnet ser likevel ut til å være tydelig. Vi kan stadfeste at gravminner i eldre jernalder kan ha fungert som markører og symbolisert en form for lokal maktbesittelse, men ikke alle har vært like egnet til å ha en fjernvirkning i landskapet. Slike graver kan ikke ha utfyllt en rolle som grensemarkører, ettersom de rett og slett ikke er store nok til å kunne sees fra avstand. I denne sammenhengen er det kanskje hensiktsmessig å søke et svar som ikke har grunnlag i eiendomsmarkering, men heller eiendomsbeskyttelse. Anleggelse av mange gravminner tyder på en utbredt forfedrekult, og vår tolkning av dette bør ikke begrenses til rent funksjonelle aspekter. Rudebeck påpeker at gravminner kan ha holdt levende og døde i samme nettverk, ved å henvende seg til kommunikasjonslinjene (Rudebeck 2002: 189). Tolkningen kan utvides til å omfatte en forfedrekult rettet mot beskyttelse av grensene. Avdøde slektninger kan ha ”levd” videre langs gårdens grenser i form av gravminner, som har fungert som beskyttende talismaner. I dette tilfellet kan gravminnene ikke ha blitt benyttet til visuell eksponering, men heller i troen om avdøde forfedre tilstedeværelse. På denne måten kan mennesker i eldre jernalder hatt en forestilling om at gravminnene beskyttet naust og virksomhetene i bukten. Markeringen av makt i landskapet (powerscape) er i så fall rettet mot lokalbefolkningen, og legitimert tilstedeværelse av makt ved å vise at makthaverens forfedre arbeider for samfunnets beste og beskytter det, selv etter døden. Et slikt budskap kan ha bidratt til å opprettholde lokal maktbalanse.

6.5 Komparasjon av naustenes beliggenhet i landskapet på de forskjellige lokalitetene

Denne problemstillingen angår naustenes synlighet i landskapet, og hvorvidt makthaverne anla dem på steder der de kunne skjules fra omgivelsene, eller om man ønsket å ha godt innsyn til dem. Besvarelsen krever et større analyseomfang enn de andre, ettersom et ønske fra makthaveren om å skjule eller fremvise naustene, kan ha variert, avhengig av naustets funksjon. Naustet på Stend, som er dårligst

markert på lokalitetene der visuell landskapsanalyse har blitt foretatt, er også det største. Naustet på Mosterøy er godt markert, og annonsert lenge før man kan se det. Det er i dette tilfellet tydelig at hensikten har vært å stadfeste aktivitet i bukten. De tykke kulturlagene funnet i de fleste naustene indikerer at aktiviteten har vært omfattende, ikke bare i områdene rundt naustene, men i selve bygningene. Grimm påpeker at det har blitt foreslått flere mulige funksjoner. Naustene kan ha vært benyttet til kommersiell bruk, militær bruk, havfiske eller samlingsplasser. (Grimm 1999: 53-55). Som tidligere nevnt, understreker Rolfsen at keramikkfunnene tyder på at naustene på Nord Kolnes ble brukt til oppbevaring og transport av varer. Grimm mener at knust keramikk også kan stamme fra ”turbulente fester” der keramikkar ble kastet mot veggene og knust, selv om dette ikke forklarer de store mengdene keramikk funnet i naustene (Grimm 1999: 53, 54). Naustene på Stend og Flesland ser ut til å ha vært brukt til å romme et krigsskip. Naustet på Mosterøy har kanskje vært av kommersiell karakter, og området kan ha blitt brukt som rasteplass for mannskap. Naustenes noenlunde skjulte plassering i flere av lokalitetene kan gjenspeile et ønske om å utnytte naustets primære funksjon, som er å beskytte skipene. Det er ellers liten grunn til å tro at man ønsket å skjule naustene, særlig med tanke på at det ble anlagt gravminner rundt dem. Markering og synliggjøring av naust ville derimot vært fordelaktig, ettersom de kunne vise frem lokal makt langt forbi grensene. Vår tolkning av kulturminner er begrenset til rester av bygninger, som ofte tvinger arkeologer til å tenke i svart-hvitt: det som ikke kan sees, kan heller ikke tas i betraktning. Jeg mener heller at naustenes multifunksjonelle karakter gjorde markering av dem og gravminnene rundt dem fordelaktig, og vi må vurdere muligheten for bruk av for eksempel flagg, vimpler eller andre gjenstander, farget slik at de sto i kontrast med terrenget. Dette ville signalisert tilstedeværelse av aktiviteter og lokal maktbesittelse, og gjort også gravminner av mindre dimensjoner synlige fra avstand.

6.6 Komparasjon av organiseringen av landskapsrommene på

Lokalitetene 1, 2 og 3

Det meste av komparasjonen mellom lokalitetene har blitt utført i de forrige avsnittene. Jeg skal nå kort komme med noen avsluttende bemerkninger. Besvarelsen på denne problemstillingen består av en komparasjon av hvordan landskapsrommene på de tre lokalitetene der det har blitt foretatt visuell landskapsanalyse er organisert. Det kommer tydelig frem at alle naustene er plassert innerst i vikene,

og at gravminnene har vært de elementene man har eksponert for omgivelsene. På Lokalitet 2 (Nord Kolnes) var det flere naust enn de jeg har inkludert i analysen, men alle ble anlagt i de indre områdene i Brunnaviken. Ideelt sett er det slik at gravminner er best synlige dersom de er plassert på et nes. Dette har blitt gjennomført på Lokalitet 3 (Mosterøy). Her har hele Dysjalandsvågen vært markert av gravminner, og har sørget for at gravminner kunne være synlige for ankommende skip fra begge ankomstrutene. Dette har ikke vært tilfellet på Stend og på Nord Kolnes. På Nord Kolnes har utsynet fra alle gravminner vært rettet mot vest, men innsynet mot disse fra den vestlige ankomstruten er usikker. På Stend er markeringen av området begrenset til områdene i sørvest for Gravminne 3. I forhold til de to sistnevnte lokalitetene, har utsynet fra gravminnene på Mosterøy en overlappende effekt som omfatter hele Dysjalandsvågen, og har fungert godt til både markering og som veiviser til naustet.

6.7 Oppsummering

I denne oppgaven har plasseringen av nausttuffer i landskapet blitt undersøkt, sett i forhold til gravminner og gårdstuffer, fra romertid og folkevandringstid (200-550 e.Kr.). Undersøkelsen har tatt utgangspunkt i lokaliteter i Hordaland og Rogaland, og ved hjelp av landskapsanalyse og kartanalyse har naustenes beliggenhet blitt studert. Oppgavens hensikt er å foreta en komparativ analyse av nausttuffer i landskapet, sett i forhold til gravminner og eventuell boplass, utført ved hjelp av visuelle metoder. Analysen omfatter fylkene Hordaland og Rogaland, hvor tre områder der én eller flere nausttuffer er utgravd og datert har blitt valgt. Feltarbeidet har bestått av en visuell landskapsanalyse av naust og gravminner på Stend i Hordaland, Nord Kolnes og Mosterøy i Rogaland, utført fra både land og havområder. Metoden for landskapsanalysen er basert på Terje Gansums *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder*, som har blitt brukt til å vurdere sammenhenger mellom kulturminnene under feltarbeidet. Under analysen har jeg forsøkt å rekonstruere strategien bak plasseringen av gravminner og naust, og måten de henvender seg til omgivelsene, særlig kommunikasjonslinjer over havet. Der det har vært mulig har også en nærliggende gård eller bosetning med sannsynlig tilknytning til naustet blitt tatt med i analysen. Det har i tillegg blitt foretatt en kartanalyse av tre lokaliteter der naustene ikke er utgravd (Flesland i Bergen, Halsnøy Kloster i Kvinnherad kommune og Obrestad i Hå kommune). Analysen av disse tre lokalitetene har vært nyttig

for å kunne trekke frem flere eksempler med hensyn til antall gravminner anlagt i forbindelse med naustene. Av resultatene fremgår det at det finnes flere typer mønstre for organisering av kystlandskapet. Det ser ikke ut til å finnes en direkte korrelasjon mellom naustenes størrelse og plasseringen av gravminner. Naustet på Stend, som er over 30 meter langt, er større enn de i både Nord Kolnes og Mosterøy. Gravminnene på Stend utgjør en beskjeden markering av naustet, sammenlignet med de andre. Særlig naustet på Mosterøy ser ut til å være endestoppet langs en rute der flere gravminner henvender seg mot den ankommende, og hvor de nærmest ser ut til å avløse hverandre langs ferden. Antagelsen om at et stort naust som det på Stend, som kunne romme et skip som etter datidens standard var nokså stort, skulle markeres bedre enn mindre naust, ser ikke ut til å stemme. Mulighetene for tolkning av strategien bak plasseringen av gravminner er mange. Politisk ustabilitet kan ha økt behovet for markering av eiendomsbesittelse. Naustet og gravminnene på Stend kan ha blitt oppført i en relativt fredelig periode, der aktiviteter i forbindelse med gravminner har vært av rituell karakter. Stemningsfull utsikt og god plass rundt gravminnet kan ha blitt prioritert framfor utsyn og innsyn. Lokaliteten på Mosterøy har i senere perioder fungert som transithavn der skipsbesetninger kunne stoppe og få mat og losji. Gravminner i området kan dermed reflektere et behov for å stadfeste maktkontroll over området, men også signalisere tilstedeværelse av naust i vågen, slik at ankommende skip lettere kunne orientere seg. I forbindelse med dette er det likevel viktig å påpeke at gravminner på Mosterøy er tallrike langs hele kysten, og ikke bare ved naustområdet. Store mengder keramikk kan tyde på at naustene på Nord Kolnes har hatt kommersiell funksjon. Gravminnene kan også i dette tilfellet markere tilstedeværelse av et kommersielt havneområde, men også stadfeste maktbesittelse. Brunnaviken er en naturlig adkomstvei til innlandet kontrollert av storgården Tjora, men ser ikke ut til å ha vært godt markert. Analysen av de tre områdene viser at ikke alle makthavere har ønsket å markere naust eller ankomststeder til innlandet ved å bruke gravminner, og at forskjellige faktorer kan ha påvirket dette. Makthavere som har valgt å gjøre det må ha vært vel vitende om at et stort antall gravminner kan ha hatt to motstridende effekter: stadfesting av eiendomsbesittelse har også fjernet muligheten til å kamuflere lokal rikdom. En av hypotesene som har kommet frem under analysen er muligheten for at de fysiske sporene vi har i dag er beskjedne i forhold til hvordan kulturminnene opprinnelig så ut. Naustene, gravminnene og gårdene kan ha vært prydet med fargede markeringsgjenstander som har gjort dem synlige i landskapet.

Lokalitetene i oppgavene er få i forhold til det helhetlige bildet men det har likevel vært mulig å trekke flere konklusjoner fra analysen. Problemene er først og fremst knyttet til dateringen av gravminnene i forhold til hverandre og til naustet, for å være i stand til å avgjøre relasjonene mellom kulturminner med større sikkerhet. Fravær av bosetninger er muligens mindre problematisk, men det er utvilsomt fordelaktig å ha opplysninger om nærliggende gårdstufter, eller om naust og gravminner var underlagt en bestemt gård. For videre forskning ville det vært interessant å undersøke nausttufter, gravminner og gårder i landskapet, ved å i tillegg inkludere gravfunnene. Dette ville vært hensiktsmessig for å se om det er mulig å assosiere bestemte gravfunn til spesifikke aktiviteter og virksomheter (militær bruk, kommersiell bruk, osv.) som er tilknyttet naustene.

Litteraturliste

- Bakka, E. 1968: *Skipsnausttufta på Stend, Hordaland landbruksmuseums område*. Top.ark. Universitetsmuseet i Bergen.
- Bakka, E. 1968: *Del av rapport om utgravning av Stendanaust*. Top.ark. Universitetsmuseet i Bergen.
- Bender, B. 1993: Landscape - meaning and action, s. 1-18. I Bender, B (red): *Landscape. Politics and Perspective. Explorations in anthropology Series*. Providence R. I.
- Bergsvik, K. A. (2005). *Innberetning fra utgravningene i 2004 av Bjorvollen og Steinringen på Hordamuseet, Stend, Bergen k., Hordaland* Upublisert rapport i topografisk arkiv, Universitetet i Bergen.
- Bradley, R. 1993: *Altering the Earth. The origins of monuments in Britain and Continental Europe*. Society of Antiquaries of Scotland. Monograph Series. Sutton Publishing Limited, Stroud, Gloucestershire.
- Brink, S. 1999: Social order in the early Scandinavian landscape, s.17-33. I Fabech, C (red.) *Settlement and Landscape*. Proceedings of a conference in Århus, Denmark. Jutland Archaeological Society.
- Bull, E. 1917: *Skipstomter og naustetomter fra vikingtid eller middelalder*. Aarsberetning.
- Chapman, R. And Randsborg, K. 1981: *The archaeology of death*, Cambridge University Press, Cambridge
- Christensen, A. L. 2002: *Det norske landskapet : om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Pax Forlag, nettutgave.
- Diinhoff, S. 2010: Store gårde og storgårde på Vestlandet fra yngre romersk jernalder og folkeandringstid, s. 79-89. I Ingar M. Gundersen og Marianne Hem Eriksen (red.): *På Sporet av*

romersk jernalder. Artikkelsamling fra Romertidsseminaret på Isegran 23.-24. januar 2010. 07 Gruppen AS.

Dommasnes, L. H. 1991: Arkeologi og religion, s. 153-166. I Gro Steinsland (red.) *Nordisk Hedendom. Et symposium*. Odense Universitetsforlag, Odense.

Dommasnes, L. H. 2001: *Tradisjon og handling i førkristen vestnorsk gravskikk, II*, Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen, Bergen.

Elvestad, E. 2005: *Fra Galta til Geitungen: Kystkultur og fjæresteinsarkeologi i Sørvest-Norge*. AmS-NETT 7. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger

Engevik, A. 2007a: *Scandinavian boat-sheds from the Migration Period – state of research, and potential for historical interpretation*. Upublisert forelesning.

Engevik, A. 2007b: *Bucket-shaped pots : style, chronology and regional diversity in Norway in the late Roman and migration period*. Dissertation for the degree doctor artium (dr.art.). Universitetet i Bergen.

Espelund, A. og Johannesen, L. 2005: Malm, slagge eller noe midt i mellom? Mot en oppklaring av jernvinnas mysterier. I Bergsvik, K. A (red.): *Fra funn til samfunn. Jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70-årsdagen*. UBAS – Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter: Nordisk 1. PDC Tangen, Bergen.

Gansum, T. et al. 1997: *Arkeologisk Landskapsanalyse med Visuelle Metoder*, AmS-Varia 28. Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

Grimm, O. 1999: *Das kaiserzeitliche Bootshaus von Stend i Fana (Norwegen)*. Kleine Schriften 48, Marburg.

Grimm, O. og Stylegar, F. A. 2005: *Boathouses in Northern Europe and the North Atlantic*. The Nautical Archaeology Society.

- Grimm, O. 2006: *Großbootshaus - Zentrum und Herrschaft : Zentralplatzforschung in der nordeuropäischen Archäologie (1.-15. Jahrhundert)*. Walter de Gruyter, Berlin.
- Hagen, A. 1967: *Norges Oldtid*. J.W. Cappelens Forlag A.S.. Oslo/Gjøvik.
- Haug, C. 2009: *Kristningen av steder – En arkeologisk analyse av middelalderske kirkesteder på Karmøy*. Masteroppgave i arkeologi, Universitetet i Bergen.
- Hedeager, L. 1992: *Iron-Age Societies. From Tribe to State in Northern Europe, 500 BC to AD 700*. Blackwell, Publishers, Oxford.
- Helliesen, T. 1905: *Oldtidslevninger i Stavanger amt*. Årbokartikler.
- Hinsch, E. 1961: *Naust og hall i jernalderen*. Årbok (Universitetet i Bergen : trykt utg.) Humanistisk serie 1960:2
- Hodder, I. 1991: *Reading the past. Current approaches to interpretation in archaeology*, s. 35-56. Cambridge University Press, Cambridge.
- Holm, P. 1792: *Topographisk Journal for Norge*. Tolvte Hefte. Det Topographiske Selskabs Forlag.
- Hovland, T. 1996: Nordhordland i romertid og folkevandringstid : en analyse av bosetning og samfunnsorganisasjon. Hovedoppgave i arkeologi med vekt på Norden - Universitetet i Bergen, 1996 II
- Hærnes, P. 1999. Dommedagssteinen ved Avaldsnes kirke. En merkelig historie hvori opptrer Jomfru Maria, to konger med romslig livvidde, trollet Sigge, erkeengelen Mikael og mange, mange andre s. 121-134. I Fuglestvedt, T. Gansum, A. Opedal (red.): *Et hus med mange rom. Vennebok til Bjørn Myhre på 60-årsdagen*. Bind A. Stavanger.
- Høgestøl, M. 1990: Kort riss av Rennesøys forhistorie, s. 37-51. I Solheim Pedersen, E. (red): *Frå haug ok heiðni, Natur og kultur – Rennesøy*. Nr.2 1990 – Bind 13 – ISSN 0015-9255, Tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening, Arkeologisk museum i Stavanger (Ams), Stavanger.

Høgestøl, M. 1995: *Arkeologiske undersøkelser i Rennesøy kommune, Rogaland, Sørvest-Norge*. AmS-Varia 23, Arkeologisk museum i Stavanger, Stavanger.

Ingold, T. 1993: *The temporality of the landscape*. World Archaeology, Vol. 25, No. 2, Conceptions of Time and Ancient Society, Taylor and Francis Ltd, online publication.

Iversen, F. 1999: *Var middelalderens lendmannsgårder kjerner i eldre godssamlinger? En analyse en romlig organisering av graver og eiendomsstruktur i Hordaland og sogn og Fjordane*. Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra universitetet i Bergen – 4, Arkeologisk Institutt, Bergen.

Jacobs, M. 2006: *The production of mindscapes. A comprehensive theory of landscape experience*. Dissertation Wageningen University.

Jerpåsen, G 2009: Application of Visual Archaeological Landscape Analysis: Some Result, s. 123-145. I *Norwegian Archaeological Review* (elektronisk utgave) Vol. 42, No. 2, 2009. Routledge. Taylor & Francis Group.

Johansen, E. 1979. Innsyn og utsyn fra Kjøkøy-varden. Noen tanker om bronsealderrøyseens beliggenhet, s. 88–95. *Universitetets Oldsaksamling Årbok*.

Kristoffersen, S. Og Magnus, B. 2010: *Spannformete kar. Utvikling og variasjon*. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger, Stavanger.

Lynch, K. 1992: *The image of the city*. Cambridge, Mass. Forlag: M.I.T. Press.

Magnus, B. og Myhre, B. 1967: Fra jegergrupper til høvdingssamfunn. I *Norges Historie*. Bind 1.. J.W. Cappelens Forlag A.S., Drammen.

Mitlid, Å 2003: *Bygdeborgene i rollen som forsvarsobjekter*, i Primitive tider (elektronisk utgave), 2003, 6. årgang, Nordberg Trykk, Oslo.

Myhre, B. 1971: *Utgravning av nausttuft*. Top.ark. Universitetsmuseet i Bergen.

Myhre, B. 1980: *Sola og Madla i førhistorisk tid*. AmS-Småtrykk 10. Arkeologisk museum i Stavanger.

Myhre, B. 1985a: *Gravhaug frå eldre jernalder*. Top.ark. Universitetsmuseet i Bergen.

Myhre, B. 1985b: Boathouses as Indicators of Political Organisation, s. 36-60. I *Norwegian Archaeological Review* (elektronisk utgave), Vol. 18. Universitetsforlaget AS, Bergen.

Myhre, B. 1987: Chieftain's graves and chiefdom territories in South Norway in the Migration period, s. 169-188. Kopi av Studien zur Sachsenforschung. 6

Myhre, B. 2000: Germanic kingdoms bordering on two empires, s. 41-54. I Kramer, E. et al. (2000): *Kings of the North Sea, AD 250-850*. Tyne and Wear Museums, Newcastle upon Tyne.

Møllerop, O. 1990: Gårсанleggene på Vaule, Mosterøy, s. 67-70. I Solheim Pedersen (red.): *Frå haug ok heiðni, Natur og kultur – Rennesøy*. Nr.2 1990 – Bind 13 – ISSN 0015-9255, Tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening, Arkeologisk museum i Stavanger (Ams), Stavanger.

Nicolaysen, N. 1862: *Norske fornlevninger : en oplysende fortegnelse over Norges fortidslevninger, ældre en reformationen og henførte til hver sit sted*. Foreningen til Norske fortidsminnesmerkes bevaring, Kristiania.

Nilsen R.A. 1996: *Nausttufter i Nord-Norge : distribusjon og kronologi relatert til samtidige båttyper og havnivå*. Institutt for samfunnsvitenskap, Arkeologiseksjonen, Universitetet i Tromsø, Tromsø.

Nilsen, G. Og Wickler, S. 2011: *Boathouses as Indicators of Ethnic Interaction?* Acta Borealia, Vol. 28, N. 1, 55-88, Routledge, London.

Petersen, J. 1954: Oldsaksamlingens tilvekst 1954, s. 7-30. I *Arkeologisk museum i Stavanger (AmS)*. Tilvekst. Nr: 8004-9043 (1954-1964).

Petersen, J. 1955: Oldsaksamlingens tilvekst 1955, s. 115-133. I *Arkeologisk museum i Stavanger (AmS)*. Tilvekst. Nr: 8004-9043 (1954-1964).

Prestvold, K. 1999: *Trøndelag i støpeskjeen. Jernproduksjon og sosial organisasjon i Nord-Trøndelag mellom 350 f.Kr og 500 e.Kr.* Gunneria 75, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Vitenskapsmuseet, Trondheim.

Reiersen, H. 2009: *The central place of the Avaldsnes area, SW Norway : an analysis of elites and central functions along Karmsund 200 BC-AD 1000.* Department of Archaeology, History, Cultural Studies and Religion. University of Bergen.

Reiersen, H. 2012: *Rapport etter utgravning av gravminne (id 108528-2) på Bjorvollen, Stend (Fana), 97/54, Bergen k., Hordaland.* Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap Universitetet i Bergen.

Renfrew, C. 1979. *Investigations in Orkney. Reports of the Research Committee of the Society of Antiquaries of London No. 38.*

Renfrew, C. og Bahn, P. 2000: *Archaeology : theories, methods and practice : with over 600 illustrations.* Thames & Hudson.

Rieck, F. 2000: *Seafaring in the North Sea region, AD 250-850, s. 55-66.* I Kramer, E. (red.): *Kings of the North Sea, AD 250-850.* Tyne and Wear Museums, Newcastle upon Tyne.

Rolfsen, P. 1974: *Båtnaust på Jærkysten.* Stavanger Museums Skrifter 8, Stavanger.

Rudebeck, E. 2002: *Vägen som rituell arena, s. 167-192.* I Jennbert, K et al. (red.): *Plats och praxis – studier av nordisk förkristen ritual.* Nordic Academic Press, Lund.

Rygh, O. 1869: *Om den ældre jernalder i Norge.* Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, Kjøbenhavn.

Rygh, O 1897-1924: *Norske gaardnavne.* Digitalisert database.
http://www.dokpro.uio.no/rygh_ng/rygh_felt.html

Shetelig, H. 1912: *Vestlandske graver fra jernalderen*. Digitalisert utgave 2001, Universitetsbiblioteket i Bergen.

Solberg, Bergliot, 2006: *Jernalderen i Norge*. Cappelen akademisk, Oslo.

Solli, B. 2010: Comments on Gro B. Jerpåsen: 'Application of Visual Archaeological Analysis: Some Results', s. 63-76. I *Norwegian Archaeological Review* (elektronisk utgave), Vol. 43, No. 1, 2010, Routledge, Taylor & Francis Group, nettsversjon.

Stenvik, L 2010: Iron production in scandinavian archaeology. I *Norwegian Archaeological Review*, Nettutgave, Taylor & Francis Online.

Tilley, C. 1994: *A phenomenology of landscape : places, paths and monuments*. Berg, Oxford

Tilley, C. 2010: *Interpreting Landscapes. Geologies, Topographies, Identities*. Exploration in Landscape Phenomenology 3. Left Coast Press Inc. Walnut Creek, California.

Welch, M. 2000: Trade and trading places around the North Sea, s. 67-78. I Kramer, E. et al., (red). *Kings of the North Sea, AD 250-850*. Tyne and Wear Museums, Newcastle upon Tyne.

Økland, B. G. 2001: *Arkeologi på Stord*. Arne Steens Offsettrykkeri, Stord Kommune.

Østebø, K. 2008: *Hellerbruk i vestnorsk eldre jernalder belyst ved lokalisering*. Masteroppgave i arkeologi. Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen.

Østmo, E. 2006: Skipsmotivene på helleristninger fra jernalderen på Østlandet, s. 57-69. I Arisholm, T. Et al. (red.): *Klink og seil – Festschrift til Arne Emil Christensen*. Norsk Sjøfartsmuseum og Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo. Otto Stenersen Boktrykkeri AS

Appendiks I

Kulturminner og funn i analyseområdet på Stend, Bergen kommune, Hordaland

Lokalitet 1: Naust 1	
Lokalitetsnavn	Stend
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	55451
Gård	Stend
Bnr/gnr	97/54
Kommune	Bergen
Utgravd	Jakob Kalvåg i 1966 og Bjørn Myhre i 1968-69 og 1970-72
Datering	Yngre romertid
Mål	34,5 x 5 meter
Avstand til nåværende kystlinje	15 meter
Høyde over havet	2,5 meter
Daterende elementer	Spannformet keramikk, c-14 prøver

De fleste funnene fra naustet er ikke registrert med museumsnummer. Funnlisten er hentet fra Grimm (1999:), som har registrert få gjenstander med museumsnummer, og gitt de andre en enkel betegnelse med tall.

Naust 1, Stend.		
Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
Eldre funn		
B12277	<i>Vespestadsøks</i> av grønnstein.	L: 6,5 cm, B. 3 cm
B12278	1 <i>fragment</i> av grønnsteinsøks	-
3	3 <i>skår</i> av et <i>spannformet leirkar</i> dekorert med perleinntrykk, grå innvendig, gråbrun innvendig	0,3 cm tykke
4	3 <i>skår</i> av et <i>spannformet leirkar</i> , 5 felt med vertikale linjer, og horisontale kamstempel. Grå utvendig, mørkegrå innvendig.	0,4 cm tykke
5	12 <i>skår</i> av et <i>spannformet leirkar</i> . 5 felt som er merket med vertikale riller. Grå utvendig, lysegrå innvendig. Sotet på innsiden og utsiden	0,4 cm tykke
6	1 munnings skår , 14 vegg skår av 4 <i>spannformete leirkar</i> Grå innvendig og utvendig	Tykkelse: opptil 0,4 cm
7	5 <i>randskår</i> og 3 <i>veggskår</i> av et <i>spannformet leikar</i> . 3 horisontale	
8	1 <i>randskår</i> , 7 <i>veggskår</i> av et <i>spannformet kar</i> Dekor: 7 horisontale riller i øvre del av karet, 7 vertikale riller med horisontale kamstempler	0,8 cm tykke
9	1 <i>randskår</i> , 2 <i>veggskår</i> av et <i>spannformet kar</i> . Lysegrå på utsiden, innvendig lysegrå og grå	0,8 cm tykke
10	2 <i>bunnskår</i> , 118 <i>veggskår</i> av minst to <i>spannformete kar</i> Grå på utsiden, mørkegrå på innsiden	0,8 cm tykke
11	17 <i>veggskår</i> av et <i>spannformet kar</i> Lysegrå på utsiden, mørkegrå og glatt på innsiden	0,6 cm tykke
12	5 <i>Randskår</i> , 112 <i>veggskår</i> av minst 6 <i>spannformete kar</i>	Minst 0,5 cm tykk
Andre funn		
B12075	En <i>søkke</i> i kleberstein slik som Rygh 477	Lengde 10,6 cm, Bredde 7,8 cm
14	1 <i>brynefragment</i> av lysgrå kvartsitt, slik som i Rygh 448	Lengde 8,2 cm, 2,7 cm Bredde, 1,0 til 1,6 Tykkelse cm
15	1 <i>fragment</i> som nr 14, av mørkegrå kvartsitt	Lengde 6,3 cm, 2,7 cm Bredde, 1,0 til 1,6 Tykkelse cm
16	Hundrevis, tungt korroderte fragmenter av <i>nagler</i>	Diameter mellom 0,5 og 0,8 cm. Lengde minst 2,0 cm

17	<i>Trestykker</i> i nærheten av den nordlige veggen	Opptil 0,5 m
18	Forkullede <i>beinrester</i>	-
Nyere funn		
19	1 <i>fragment</i> av et tykt <i>kleberkar</i> , slik som Rygh 729 Glatt på innsiden og utsiden.	
20	1 oval <i>søkke</i> i kleberstein. Spesielle kjennetegn: en bredside med diagonal, smale, langstrakte hull	Lengde 6,2 cm Bredde 4,2 cm, diameter: 3,2 cm
21	1 <i>fragment</i> av <i>søkke</i> som ovenfor	Lengde 6,2 cm, 4,2 cm bredde cm, diameter 3,5 cm
22	1 <i>fragment</i> av <i>skiferbryne</i> slik som Rygh 423 Rektangulær, skarpe kanter	Lengde 9 cm, 1,5 cm Bredde cm, diameter 0,6-1,0 cm
23	1 <i>fragment</i> lik ovenfor. Rektangulær, men en side med avrundede kanter	Lengde 5,7 cm, Bredde 1 cm, diameter: 0,5 cm
24	1 <i>fragment</i> av <i>bryne</i> lik ovenfor	Lengde 3,5 cm, Bredde 0,9 cm, diameter: 0,2 cm
25	Minst 3,4 kg jernslag	-

Litteratur: Grimm 1999: 58-63

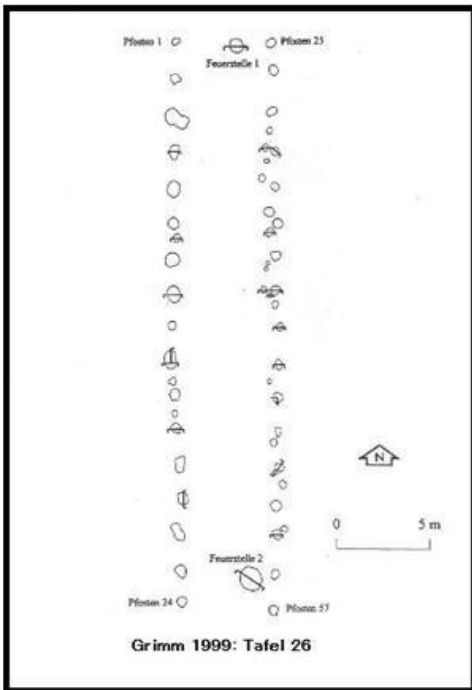


Fig. 8.1: Skisse av indre stolpehullsystem funnet i nauset på Stend

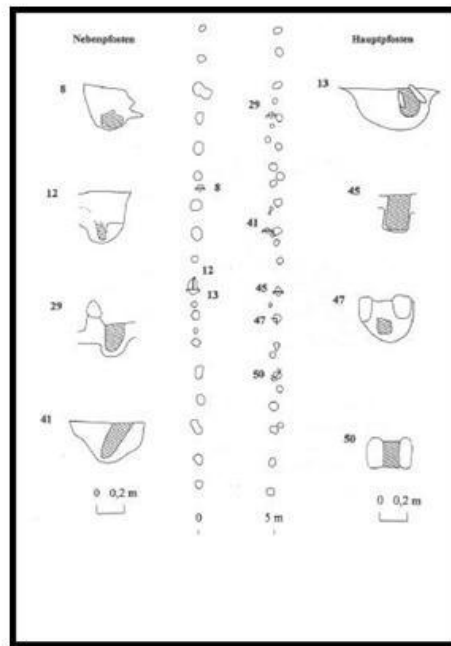


Fig. 8.2 Skisse av stolpehullsystem. Modifisert etter Grimm 1999: Tafel 27

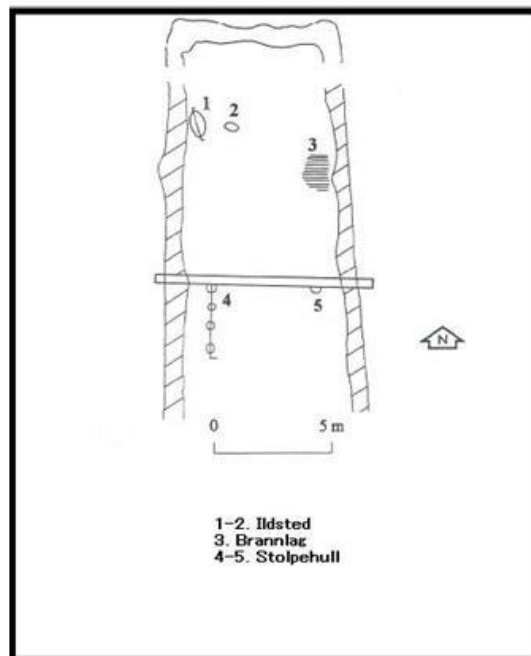


Fig. 8.3: Skisse av indre strukturer i nauset på Stend. Modifisert etter Grimm 1999: Tafel 25

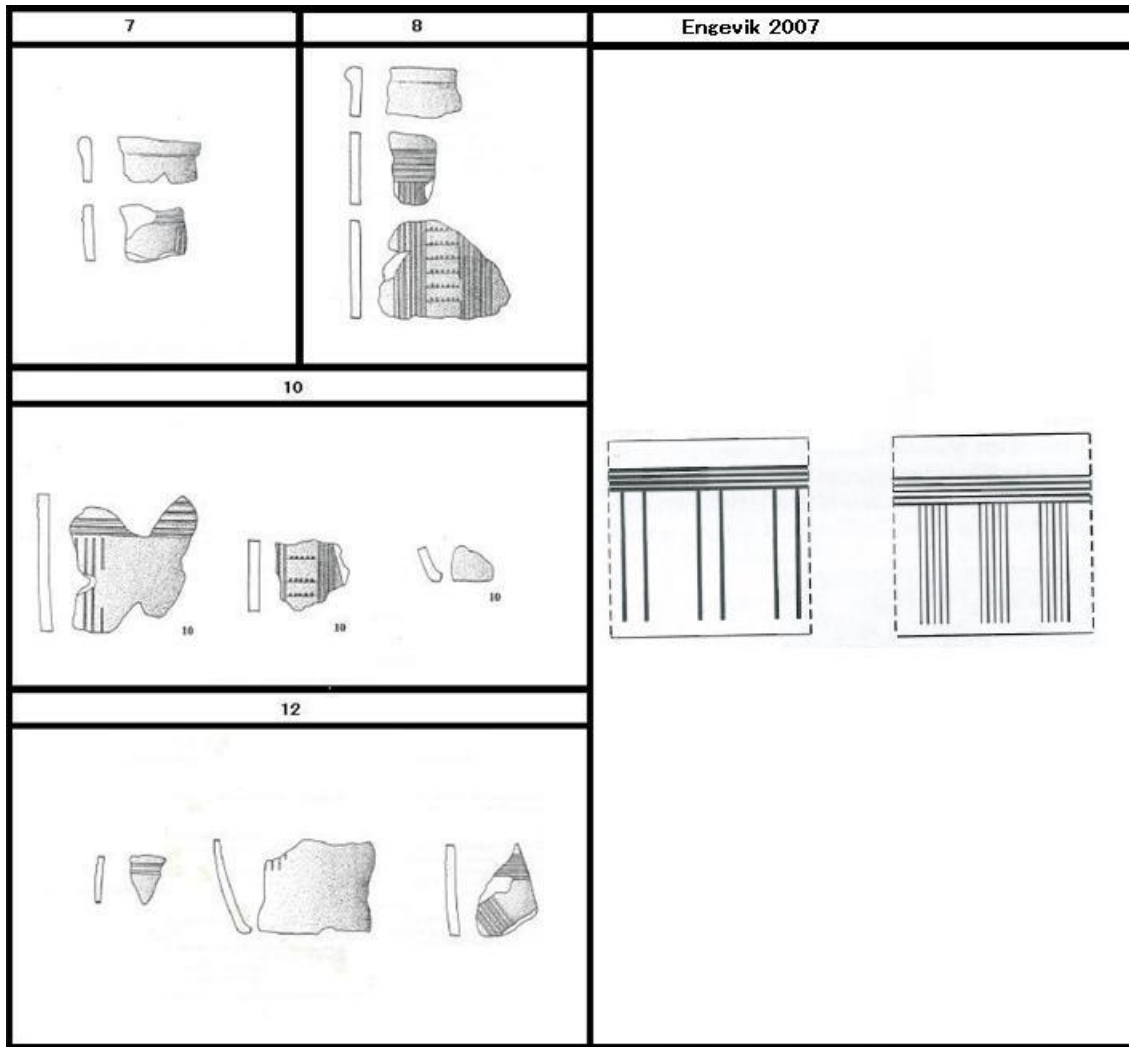


Fig. 8.4. 7, 8, 10, 12: Spannformete leirkar funnet på Stend. Modifisert etter Grimm 1999: 59, 61.
T.h: Dekortype. Modifisert etter Engevik 2007: 42.

Lokalitet 1: Gravminne 2

Lokalitetsnavn	Stend-Bjorvollen
Kulturminnetype	Gravminne
Id	108528
Gård	Stend
Bnr/gnr	97/54
Kommune	Bergen
Utgravd	Registrert av Bergen Museum i 1978, utgravd i flere omganger siden år 2000 i regi av Arkeologisk Institutt ed Universitetet i Bergen
Datering	Yngre romertid
Mål	D. 6 meter
Beskrivelse	Utgravd, kammeret er rekonstruert. Trolig fra yngre romertid

Lokalitet 1: Gravminne 3

Lokalitetsnavn	Stend
Kulturminnetype	Gravminne (gravhaug)
Id	35697
Gård	Stend
Bnr/gnr	97/1
Kommune	Bergen
Registrert	Per Fett i 1971
Datering	Eldre jernalder
Mål	D. 20 meter, H. 2 meter
Beskrivelse	Delvis skadet, dekket av torv, bygd av steiner. Deler av fotkjeden er bevart. Godt synlig i terrenget.

Kulturminner og funn i analyseområdet på Nord Kolnes, Sola kommune, Rogaland

Lokalitet 2: Naust 1	
Lokalitetsnavn	Nord Kolnes
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	44533-1 (Nausttuft 13)
Gård	Nord Kolnes
Bnr/gnr	10/174, 10/175
Kommune	Sola
Utgravd	Perry Rolfsen i 1960
Datering	1-6. århundre e. Kr.
Mål	22x3 meter
Avstand til nåværende kystlinje	65 meter
Høyde over havet	3 meter
Daterende elementer	Spannformet keramikk

Naust 1, Nord Kolnes, S9460 a-aå

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S9460 a	Fragmentarisk <i>leirkar</i> av typen Johs. Bøe 1931: Jernalderens keramikk i Norge, fig. 248, av hardbrent, gråbrunt gods. Nedre del av buken og bunnen mangler. Halspartiet og skulderen er glatt, buken lett vitret, kanskje slemmet. Randen er stedvis rett avskåret og svakt fortykket på utsiden. Karet har dekor på skulderen og øvre del av buken og består av 6 parallelt, omløpende rader med negleinnknipninger, 2 og 2 mot hverandre. Et ornert skår viser merke etter en hank som har gått opp til randen. Karet består av 94 skår, de fleste limt sammen.	Munningsdiameter 15 cm, største bukvidde 18 cm, største nåværende høyde 12 cm.
S9460 b	Fragmentarisk, bolleformet <i>leirkar</i> av form nærmest som Bøe 1931, fig. 21 av hardbrent, kvartsholdig gods, utvendig glattet og svart, innvendig gråsvart. Randen er rett avskåret. Karet er ornert med 2 eller 3 grupper av små, skålformede groper på skulderen. Orneringen har vært et rosettliknende motiv. Karet består 76 skår, de fleste satt sammen.	H. 13 cm, munningsd. 16 cm, st. Bukvidde 18 cm, bunnens d. 10 cm.
S9460 c	55 uornerte <i>buk- og bunnskår av et hankekar av hardbrent</i> , gråsvart gods. Buken er sterkt utsvunget. Nedre hankefeste bevart. De fleste skår er satt sammen.	H. 9 cm, st. Bukvidde 14 cm, bunnens d. 10 cm.
S9460 d	28 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av svart gods. 9 skår er satt sammen til et randstykke. Randen er rett avskåret, halsen er lett utsvunget. Flere skår er sotet på inn- og utsiden.	Munningsd. 12 cm, randstykkets h. 6,4 cm.
S9460 e	36 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent gods, utvendig gråbrunt, innvendig svart. 6 skår satt sammen til et randstykke. Randen er rett avskåret, halsen svakt utsvunget. 6 skår sammensatt til et bunnstykke.	Munningsd. 14 cm, bunnens d. 11 cm.
S9460 f	40 <i>skår av et ornert leirkar</i> av hardbrent, avglattet, gråbrunt gods. Halsen sterkt utsvunget. Et skår ornert med spissovale groper, 21 skår med linjeornamenter.	L. 0,5-4,1 cm.
S9460 g	29 <i>skår av et ornert leirkar</i> av hardbrent, svart, tynt gods. 10 skår ornert med linjer. Et med 3 horisontale, parallelle linjer, derunder spor av 3 skråstilte linjer.	L. 0,7-5,1 cm.
S9460 h	1 gråsvart <i>leirkarskår</i> ornert med pinneinntrykk.	H. 2,4 cm, br. 3 cm, t. 0,5 cm.
S9460 i	1 brungult <i>leirkarskår</i> med merke etter negleinntrykk.	L. 1,7 cm, br. 1,4 cm, t. 0,5 cm.
S9460 j	38 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent, gulbrunt gods. 20 skår satt sammen til et bunnstykke.	Bunnens d. 8 cm. L. 1,5-6 cm.
S9460 k	24 uornerte <i>randskår av 24 leirkar</i> .	H. 0,9 cm-4,5 cm, br. 1,1-5,5 cm, t. 0,3-0,7 cm.
S9460 l	6 uornerte <i>skår av 6 leirkar</i> av hardbrent gods.	L. 1,8-3,5 cm.
S9460 m	196 uornerte <i>skår av minst 22 leirkar</i> .	L. 0,4-6,4 cm.
S9460 n	6 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av kvarts-, feltspat-, glimmer-, og	L. 1,7-3,9 cm.

	talkholdig gods. 2 randskår med utsvunget hals og avrundet overkant. Karet har sannsynligvis ikke vært spannformet.	
S9460 o	. Fragmentarisk, ornert <i>spannformet kar</i> av talkholdig, gråsvart gods. Randen er fortykket på utsiden og avrundet. Karveggen er rett. Under 2 omløpende linjer som begynner 1 cm under randens toppunkt, går loddrette og skråstilte linjefelt bestående av 3 og 4 linjer, helt ned til bunnen. Noen av linjefeltene krysser hverandre. Mellom linjefeltene er karet ornert med rør- og hjulstempel. Verken linjefeltene eller stemplenes plassering følger noen fast regel. Karet består av 149 skår, halvparten satt sammen.	H. 12,3 cm, munningsd. 13 cm.
S9460 p	48 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av talkholdig gods. Utsiden stedvis avskallet, innsiden sotet og svart. Randen er svært ujevn og litt rundet. Karveggen er rett. Ornert med loddrette og skråstilte linjer fra selve randen og helt ned til bunnen. De fleste skårene satt sammen. Munningsd. 18 cm, h. Ikke fastlagt.	Skårenes l. 0,5-7,2 cm.
S9460 1	15 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods, overflaten delvis avskallet. 11 skår er satt sammen til ett stykke. Ornert med 2 loddrette furefelt, bestående av 4 furer, ned til bunnen.	Bunnens d. ca. 16 cm. Skårenes l. 2-4,6 cm.
S9460 r	24 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Innsiden er sterkt sotet. Karveggen er nærmest rett. Ornert med loddrette og skråstilte furer under 2 vannrette furer. Orneringen stopper 2 cm fra bunnen. Bunnens d. 15 cm.	Skårenes l. 1,5-4,7 cm.
S9460s	138 <i>skår av trolig 2 spannformete kar</i> av gråbrunt, talkholdig gods. 4 skår er ornert med linjer, 24 bunnskår, resten veggskår.	L. 0,5-5,8 cm.
S9460t	2 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av et gråsvart, talkholdig gods. Ornert med 3 vannrette linjer, 0,7 cm derunder 2 felt med rombiske rutestempel.	H. 2,6 og 3 cm, br. 1,6 og 2,6 cm, t. 0,5 cm.
S9460u	4 skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av gråsvart, asbestholdig gods. Randen er rundet, og fortykket på utsiden. 2 cm under randens toppunkt 3 vannrette kamlinjer.	L. 3,9 cm, br. 6,2 cm, t. 0,4 cm.
S9460v	22 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av svart, talkholdig gods. Ornert med 5 vannrette linjer. Fra disse går 2 loddrette linjefelt bestående av 4 linjer. Mellom linjefeltene skårstilte kamstempel. Orneringen stopper 1,7 cm fra bunnen.	L. 1,7-3,5 cm.
S9460 w	36 <i>uornerte randskår av minst 5 spannformete kar</i> av grågul, talkholdig gods.	H. 1-4,8 cm, br. 1,5-7,4 cm, t. 0,6-0,9 cm.
S9460 x	5 <i>ornerte randskår av 3 spannformete kar</i> av kleberholdig gods, 1 gråsvat, 4 grågule. Ornert med 3 og 4 vannrette linjer som begynner 0,7 cm og 1,5 cm, 2,2 cm under randens toppunkt.	H. 2,1-3 cm, br. 2,1-3,6 cm, t. 0,6 cm.
S9460 y	88 <i>skår av 8 ornerte, spannformete kar</i> av talkholdig, gulbrunt og gråsvart gods. De fleste skår ornert med enten horisontale, skråstilte eller buelinjer. 4 skår har båndfletning.	L. 0,8-5 cm.
S9460 z	1 <i>ornert skår av spannformet kar</i> av astbestholdig gods. Ornert med 3	L. 2,9, br. 2,1 cm, t.

	linjer.	0,4 cm.
S9460 æ	1 <i>ornert skår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Ornert med 3 kamlinjer og 1 kamstempel.	L. 2 cm, br. 1,5 cm, t. 0,6 cm.
S9460 ø	9 <i>randskår av 3 spannformete kar</i> av gråbrunt, astbestholdig gods. 6 skår har en dyp innskåret linje like under randen.	H. 1-1,5 cm, br. 1,5-5,5 cm, t. 0,3-0,5 cm.
S9460 å	8 <i>uornerte randskår av 6 spannformete kar</i> av gråsvart, astbestholdig og kleberholdig gods.	1,4-2,3 cm, br. 1,6-4 cm, t. 0,4-0,7 cm.
S9460 aa	2 <i>sammensatte, ornerte skår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Ornert med 3 vertikale linjer som stopper 1 cm fra bunnen. Merke etter kamstempel.	H. 4,1 cm, br. 3 cm, t. 0,5 cm.
S9460 ab	12 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Ornert med vertikale og skråstilte linjefelt bestående av 5 linjer.	L. 1-4,4 cm.
S9460 ac	22 <i>veggskår av et ornert, spannformet kar</i> av brunsvart, talkholdig gods. 2 skår ornert med 1 linje. De fleste skårene satt sammen.	L. 0,5-3,2 cm.
S9460 ad	1 <i>ornert skår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Ornert med et tretannet kamstempel.	L. 2,4 cm, br. 2,3 cm, t. 0,5 cm.
S9460 ae	1 <i>ornert skår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Ornert med 2 horisontale linjer med 0,8 cm avstand. Derunder en vertikal linje og merke etter en kamstempel.	H. 2,8 cm, br. 2,6 cm, t. 0,4 cm.
S9460 af	1 <i>ornert skår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Ornert med 2 horisontale linjer. Skrått på disse står et linjebånd bestående av 4 linjer.	H. 3,4 cm, br. 2,2 cm, t. 0,4 cm.
S9460 ag	1 <i>ornert skår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Ornert med 4 horisontale furer.	H. . 2 cm, br. 2,2 cm, t. 0,4 cm.
S9460 ah	1 <i>bunnveggskår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods.	H. . 0,9 cm, br. 5,9 cm, bunnens t. 0,5 cm.
S9460 ai	499 <i>skår av minst 12 spannformete kar</i> av talkholdig gods.	L. 0,5-4,2 cm.
S9460 aj	1 stk. <i>Tetnigskitt av harpiks.</i>	L. 1,6 cm, br. 0,9 cm.
S9460 ak	<i>Fragmentarisk, lukket smeltingel av brent leire</i> , magret med kvartskorn. Den er nærmest konisk med tverrstilt håndtak på toppen og en utbrettet tut på kanten. Digelen har grågrønn glasur, et parti rundt tuten er rødfarget. Tutens åpning 0,4 cm. Sammensatt av 26 skår.	H. 6 cm, hvorav hanken 2 cm. D. Ved kanten 6,3 cm.
S9460 al	32 <i>skår av minst 3 smeltingler</i> av brent leire med grågrønn glasur.	L. 1-4,8 cm.
S9460 am	<i>av firesidig bryne</i> av fin kvartsskifer med slipespor på alle sidene.	L. 3,9 cm, br. 1,5 cm, t. 0,2-0,4 cm.
S9460 an	2 <i>nagler</i> , l. 2,1 cm og 3 cm. 2 <i>spikrer</i> , l. 4,1 og 4,3 cm. 4 <i>hoder</i> , d. 1,2-1,3 cm. 28 <i>hoder</i> med stilk, l. 0,6-3,5 cm. 20 <i>stilkdele</i> , alle av jern	L. 1,1-3,2 cm. 11 rør med stilk, l. 0,8-3 cm. 19 rør, l.S 1,1-2,4 cm.
S9460 ao	<i>Fiskekrok av jern</i> med øye og mothake av form som Nordgaard 1908:	L. 8,5 cm, t. 0,6

	Træk av Fiskeriets Utvikling i Norge, fig. 34.	cm. Åpningen mellom legg og spiss 3,5 cm.
S9460 ap	<i>Fiskekrok av jern</i> med mothake, spiss og øye mangler. Form som St. 9460 ao, men med større åpning i bøyen.	L. 10,5 cm, t. 0,6 cm som avtar mot øyet til 0,4 cm. Åpningen mellom legg og mothake 4,5 cm.
S9460 aq	<i>Fiskekrok av jern</i> med en del av leggen og bøyen bevart.	L. 3 cm, t. 0,4 cm.
S9460 ar	<i>Høveltann av jern</i> med utbuet egg og opprullet ende. Av form nærmest som Jan Petersen 1951 a: Vikingetidens redskaper s. 221, fig. 117.	L. 4,3 cm, br. Ved eggen 1,5 cm, ved enden 0,6 cm, st. T. 0,3 cm.
S9460 as	Halvdelen av et <i>ildstål av jern</i> med rektangulært tverrsnitt og løkke i enden. Tykkelsen tiltar mot bruddstedet.	L. 7 cm, br. 0,6 cm, t. 0,6-1,1 cm.
S9460 at	Ubestemmelige <i>jernstykker</i> .	L. 4-5 cm.
S9460 au	25 <i>prøver av slagg, rustflak og rustrør</i> . Flere av rustrørene kan være stilker av nagler, spikrer eller fiskekroker.	-
S9460 av	16 <i>beinprøver</i> .	-
S9460 aw	1 <i>prøve av kavrts- og jernholdig askelag</i> .	-
S9460 ax	24 <i>trekullprøver</i> .	-
S9460 ay	7 <i>jordprøver</i> .	-
S9460 az	5 <i>barkprøver</i> .	-
S9460 aæ	<i>Flatehogd pilesmiss av flint</i> med rett basis av form som H. Gjessing 1920: Rogalands Stenalder, fig. 189.	L. 3,5 cm, st. Br. 2,1 cm.
S9460 aø	43 <i>flintstykker</i> .	L. 1,3-6,2 cm.
S9460 aå	4 <i>pimpesteinstykker</i> .	L. 3-6 cm.

Funnkatalog hentet fra Rolfsen 1974: 48-54

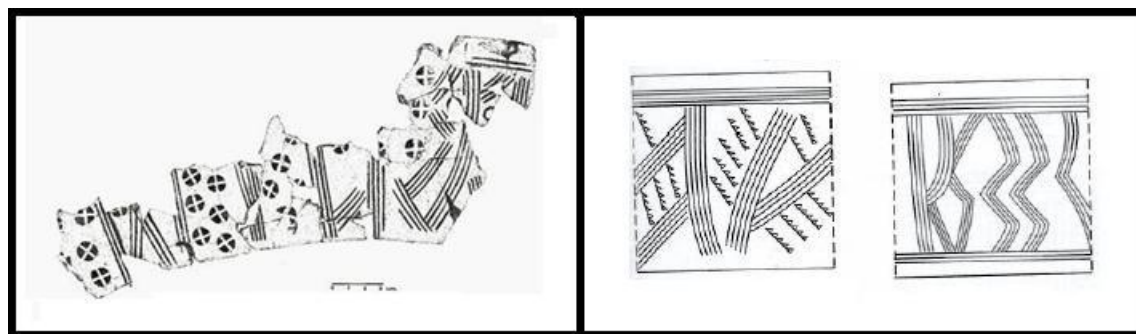


Fig. 8.5: T. V: Leirkar 9460 o. Modifisert etter Rolfsen 1974: 51. T.h. Tilsvarende dekor. Modifisert etter Engevik 2007: 47

Lokalitet 2: Naust 2

Lokalitetsnavn	Nord Kolnes
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	44533-2 (Nausttuft 14)
Gård	Nord Kolnes
Bnr/gnr	10/174, 10/175
Kommune	Sola
Utgravd	Perry Rolfsen i 1960
Datering	1-6. århundre e. Kr.
Mål	15x3 meter
Avstand til nåværende kystlinje	65 meter
Høyde over havet	3 meter
Daterende elementer	Spannformet keramikk

Funnliste for Naust 2 på Nord Kolnes: Katalogiseringsnr. S9461a-bi

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S9461 a	Fragmentarisk, uornert <i>leirkar</i> av hardbrent, brunsvart gods, utvedig og innvendig sotet. Nær i form med Bøe 1931, fig. 24. Randen er rett avskåret, halsen er rett markert ved et nedsenket belte like under munningsranden. Bunnen er fortykket på midten. Karet består av 116 skår.	H. 13 cm, munningsd. 16 cm, st. Bukvidde 17 cm, d. Ved bunnen 11 cm.
S9461 b	Fragmentarisk, uornert <i>leirkar</i> av hardbrent, brunsvart gods, utvendig og innvendig sotet. Nær i form med Bøe 1931, fig. 24. Randen er rett avskåret. Halsen er rett markert ved et nedsenket belte like under munningsranden. Bunnen er fortykket på midten. Karet består av 116 skår.	H. 13 cm, munningsd. 16 cm, st. Bukvidde 17 cm, d. Ved bunnen 11 cm.
S9461 c	14 sammensatte, uornerte <i>skår av et bolleformet leirkar</i> av hardbrent, kvartsholdig gods, brunsvart på utsiden, sotet og svart på innsiden. Buken skråner jevnt ut fra bunnen.	D. ved bunnen 10 cm. Stykkets h. 12,7 cm, br. 14 cm, t. 0,7 cm, bunnens t. 0,8 cm.
S9461 d	226 uornerte <i>skår av et stort, grovt leirkar</i> . Innsiden er sotet og svart, utsiden som er svart og gulrød tyder på sekundær brenning. 6 randskår, 2 bunnskår, resten veggskår. Randen er meget ujevn og fortykket. Halsen er rett. Flere skår er satt sammen.	Munningsd. Ca. 22 cm. Skårenes l. 0,5-7,8 cm. Samme kar som 9461 L.
S9461 e	117 uornerte <i>skår av et stort leirkar</i> av sterkt sandblandet gods, innsiden gråbrun, utsiden brun. Flere skår er avskallet. Bunnens d. ca 18 cm.	Skårenes l. 0,5-6 cm.
S9461 f	203 uornerte <i>skår av et stort leirkar</i> av hardbrent gods, utsiden brunsvart, innsiden gråsvart. Mange skår er avskallet. Flere skår er satt sammen.	Bunnens d. ca 18 cm. Skårenes l. 0,5-9 cm.
S9461 g	4 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent, sandholdig gods, utvendig gråbrunt, innvendig brunt. 2 og 2 skår sammenlimt. Ornert med et buebånd som er utfyllt med skrårkraveringer. Buebånd som Lysdahl 1970: "Fodspor i ler", s. 13. Leirkar fra Klostermarken i Børglum i Danmark.	Største stykkets h. 6 cm, l. 3 cm, t. 0,7 cm.
S9461 h	3 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent, svart gods. Ornert med vertikale furer som går helt ned til bunnen. Som Bøe 1931: fig 40.	L. 1,5-4,1 cm.
S9461 i	1 ornert <i>skår av leirkar</i> av hardbrent gods, utsiden svart, innsiden grå. Ornert med 4 vertikale linjer ledsaget av en rad tettsittende pinneinntrykk på en side, 2 rader på den andre siden.	L. 2,8 cm, br. 2,5 cm, t. 0,7 cm.
S9461 j	35 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent gods. Utsiden svart, består av et tynt svart belegg som stedvis er avskallet, innsiden gråsvart. Halsen er nærmest rett, øvre del av buken sterkt utsvunget. Ornert med vertikale kanellringer. 4 skår viser merker etter en kanellert hank, 4,5 cm. Karet har muligens hatt 2 hanker. Flere skår satt sammen.	L. 0,5-3,7 cm.
S9461 k	24 <i>skår av et ornert leirkar</i> av hardbrent, gråsvart gods. 8	Stykkets h. 7,6 cm,

	sammensatte skår viser at halsen har vært sterkt utsvunget. Under 4 horisontale linjer er dette stykket ornert med 2 skråstilte linjer som danner et trekantet, uornert felt.	br. 3,8 cm, t. 0,5 cm.
S9461 l	2 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent gods, utsiden brunsvart, innsiden gråsvart. Ornert med dype negleinstrykk som er satt tett i tett, nærmest loddrett inn i karet.	L. 4,3 cm og 4,4 cm, t. 0.7 cm.
S9461 m	11 ornerte <i>skår av leirkar</i> av hardbrent gods, utsiden brunsvart, innsiden gråbrun. Ornert med dype, åpne negleinstrykk.	L. 1,2-3,8 cm, t. 0,7 cm.
S9461 n	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent gods, utsiden sotet og svart, innsiden avskallet. Ornert med 3 rader ovale pinneinstrykk.	L. 3,1 cm, br. 1,4 cm.
S9461 o	1 ornert <i>bunnbuuskår av leirkar</i> av dårlig brent gods, uvendig grått, innvendig svart og delvis avskallet. Ornert med 5 skrålinjer som går helt ned til bunnen.	H. 1,2 cm, br. 3,8 cm, t. 0,8 cm, bunnens t. 0,8 cm.
S9461 p	3 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av brunsvart, hardbrent gods. 2 skår satt sammen. Under 4 vertikale linjer er skåret ornert med 3 horisontale linjer, derunder følger 4 skråstilte linjer.	Stykkets h. 5,4 cm, br. 2 cm, t. 0,6 cm.
S9461 q	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent, svart gods. Under en horisontal rad med små pinneinstrykk er skåret ornert med 3 horisontale linjer, derunder 2 horisontale linjer.	H. 2,3 cm, br. 1,5 cm, t. 0,6 cm.
S9461 r	2 sammensatte, <i>ornerte leirkarskår</i> av hardbrent, brunt gods. Ornert med 2 linjer med 1 cm avstand.	L. 3 cm, br. 2,9 cm, t. 0,6 cm.
S9461 s	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent, gråbrunt gods. Ornert med en linje.	L. 3,2 cm, br. 2,5 cm, t. 0,7 cm.
S9461 t	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent, svart gods. Ornert med linjer.	L. 2 cm, br. 1,5 cm, t. 0,6 cm.
S9461 u	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent, svart gods. Ornert med uregelmessige groper og hakk, muligens kaminstrykk.	L. 3,1 cm, br. 2,3 cm, t. 0,8 cm.
S9461 v	1 <i>stk.</i> Av ornert <i>leirkarhank</i> . Ornert med 7 vertikale streker. Kantene er avrundet.	L. 2,6 cm, br. 2,5 cm, t. 1 cm.
S9461 w	35 uornerte <i>randskår av 30 leirkar</i> .	H. 1-5 cm, br. 1,1-4,2 cm, t. 0,3-0,9 cm.
S9461 x	7 <i>randskår</i> med riflet overkant av 7 <i>leirkar</i> .	H. 1,2-2,5 cm, br. 1,1-4,3 cm, t. 0,5-0,7 cm.
S9461 y	5 uornerte <i>buk- og randskår av 4 leirkar</i> .	H. 1,1-1,8 cm, br. 2-3,5 cm, t. 0,5-0,8 cm, bunnens t. 0,6-0,9 cm.
S9461 z	4 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent, gråbrunt gods. 1 skår er nærmest trapesformet med skrått avskårne kantsidet og ender i en spiss. Det er enten en del av en hank, tut eller fot.	L. 1,1-2,7 cm. L. 3,3 cm, br. 2,1 cm, t. 0,8 cm.
S9461 æ	9 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent gods. Utsiden er slemmet og rødbrun, innsiden svart. Samme kar som S9461 o	L. 2,5-3,7 cm.

S9461 ø	ø. 28 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent gods, utsiden svart og rødbrun, innsiden gråsvart. 5 sammensatte stykker viser at buken har vært sterkt krummet.	H. 5,5 cm, br. 5,1 cm, t. 1 cm. skårenes l. 0,5-4,1 cm.
S9461 å	30 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av porøst, brunsvart gods, begge sider stedvis avskallet. De fleste skårene er satt sammen	L. 0,5-5,1 cm.
S9461 aa	804 uornerte skår av minst 42 leirkar.	L. 0,3-5,5 cm.
S9461 ab	43 sammensatte <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet kar</i> av talkholdig gods, utvendig gulgrått, innvendig sotet og svart. Skårene satt sammen til karets profil. Randen er litt fortykket på utsiden og avrundet. Karveggen er rett. Under en horisontal rad med rørstempler, 3,3 cm under randens toppunkt, er stykket ornert med 2 vannrette furefelt bestående av 4 furer, avstanden mellom feltene er 0,6 cm, samlet bredde på feltene 4 cm. 1 cm under feltene går 3 vertikale furefelt bestående av 4 furer helt ned til bunnen.	Avstanden mellom feltene er 2,3 og 1,6 cm. h. 18,6 cm, munningsd. 16 cm, bunnens d. 16 cm, bunnens t. 0,6 cm.
S9461 ac	24 sammensatte skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av talkholdig gods, utvendig stedvis avskallet og brunsvart, innvendig sotet, avskallet og gråsvart. Stykket danner karets profil. Randen er fortykket og rundet på utsiden. Karveggen skråner jenvt inn mot bunnen. Ornert med 2 horisontale linjefelt bestående av 4 linjer, som begynner 2,8 cm under randens toppunkt. Feltet mellom linjefeltene 2,5 cm høyt, er fylt med korsstempler. Under linjefeltet går 3 vertikale linjefelt, hvert bestående av 4 linjer, som stopper 2,5 cm fra bunnen.	H. . 12 cm, munningsd. 16 cm, st. Bukvidde 18 cm. Bunnens d. 14 cm.
S9461 ad	10 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av brunsvart, talkholdig gods, utsiden opprinnelig svart, nå gråsvart. 3 randskår, resten veggskår. St. randskår, h. 4,7 cm, br. 6,3 cm, t. 0,7 cm. 1,7 cm under randens toppunkt 3 horisontale linjer, like derunder 1 vertikalt, og 1 skråstilt linjefelt bestående av 3 linjer. 2 sammensatte stykker er under 3 vannrette linjer ornert med skråstilte linjefelt bestående av 3 linjer. Feltene danner trolig trapesformete felt. Det ene feltet ornert med en rosett, det andre med en skålfomet grop.	H. 6,5 cm, br. 0,6 cm, t. 0,7 cm.
S9461 ae	12 <i>skår av et ornert, spannformet kar</i> av et gråsvart, grovfliset gods. 2 sammensatte randskår, resten veggskår. Randen fortykket på utsiden og godt avrundet, karveggen rett. Ornert med 4 horisontale linjer 1,9 cm under randens toppunkt. H. 3,5 cm, br. 6,5 cm, t. 0,5 cm. 3 sammensatte skår ornert med 4 vannrette linjer, og 3 sammensatte skår ornert med 2 horisontale linjefelt bestående av 4 linjer. Det mellomliggende felt, 1,6 cm bredt, er ornert med andreskors.	H. 4,8 cm, br. 3,4 cm, t. 0,4 cm.
S9461 af	1 ornert <i>randskår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Randen er avrundet og fortykket på utsiden. 2,3 cm under randen er skåret ornert med 5 vannrette kamlinjer.	H. 3,8 cm, br. 4,6 cm, t. 0,7 cm.
S9461 ag	1 ornert <i>randskår av spannformet kar</i> av gråsvart, talk- og asbestholdig gods. Randen godt avrundet og fortykket på utsiden. Karveggen er rett. 2,8 cm under randpunktet 3 parallelle linjer.	H. 3,3 cm, br. 6,5 cm, t. 0,4 cm.

S9461 ah	7 uornerte <i>randskår</i> av 4 <i>spannformete</i> kar av kleberholdig gods. Randen er avrundet og fortykket på utsiden. Fargen er gulgrå og gråsvart. Det er sot på innsiden av 4 skår.	H. 1,7-3,2 cm, br. 2,5-6 cm, t. 0,4-0,6 cm.
S9461 ai	12 <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet</i> kar av gråsvart, kleberholdig gods. Skårene er ornert med båndfletning bestående av 4 linjer.	Br. 1,6 cm. L. 0,5-6,3 cm, t. 0,6 cm.
S9461 aj	1 ornert <i>skår</i> av <i>spannformet</i> kar av gulbrunt, kleberholdig gods med litt sot på utsiden. Skåret er ornert med 5 vannrette, parallelle kamlinjer. 0,5 cm derunder 2 bånd bestående av 5 og 2 loddrette linjer, br. 1,6 cm.	Avstanden mellom båndene 0,6 cm. h. 4,2 cm, br. 3,1 cm, t. 0,4 cm.
S9461 ak	2 ornerte <i>skår</i> av et <i>spannformet</i> kar av brunsvart, astbestholdig gods. 1 skår ornert med 2 parallelle linjer, derunder små halvmåneformede stempler. Det andre har bare halvmåneformete stempler.	L. 2,3 og 2,1 cm, br. 1,6 og 1,7 cm, t. 0,4 cm.
S9461 al	1 ornert <i>skår</i> av <i>spannformet</i> kar av gråsvart, kleberholdig gods. ornert med 1 linjefelt av 5 dype linjer, br. 1,5 cm. i skårkanten merker etter 1 linje som står skjevt på linjefeltet.	H. 3,5 cm, br. 2,1 cm, t. 0,5 cm.
S9461 am	1 ornert <i>skår</i> av <i>spannformet</i> kar av svart, kleberholdig gods. Ornert med uregelmessige hakk og groper, kanskje kamstempler.	L. 3,7 cm, br. 2,2 cm, t. 0,5 cm.
S9461 an	25 <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet</i> kar av brunsvart, kleberholdig gods. De fleste skårene satt sammen til et bunn- og veggstykke. Bunnens d. ca 14 cm. veggen skråner utover. Ornert med et 2 cm bredt felt med 3 loddrette hulkiler som på begge sider er ledsaget av 2 linjer med rombiske stempler. Avstanden mellom feltene 0,9 cm. Orneringen stopper 2,5 cm fra bunnen.	Skårenes l. 0,7-3,2 cm, br. 0,4-2,6 cm, t. 0,4 cm.
S9461 ao	28 <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet</i> kar av gulbrunt kleberholdig gods. De fleste skårene satt sammen. Ornert med dype, loddrette og vannrette linjer.	L. 0,5-4,9 cm, br. 0,4-2,1 cm, t. 0,5 cm.
S9461 ap	3 sammensatte <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet</i> kar av brunsvart, kleberholdig gods. Ornert med 3 parallelle, vannrette linjer.	H. 3,4 cm, br. 3,6 cm, t. 0,6 cm.
S9461 aq	1 ornert <i>skår</i> av <i>spannformet</i> kar av grågult, kleberholdig gods. Sotet på utsiden. Ornert med tettstilte kamintrykk.	L. 2,3 cm, br. 1 cm, t. 0,3 cm.
S9461 ar	1 ornert <i>skår</i> av <i>spannformet</i> kar av grågult, kleberholdig gods. Ornert med et vannrett linjefelt, 1,2 cm bredt, bestående av 5 dype linjer. 0,5 cm derunder merker av et loddrett linjefelt.	H. 2,2 cm, br. 2,1 cm, t. 0,5 cm.
S9461 as	24 ornerte <i>skår</i> av 6 <i>spannformete</i> kar av kleberholdig gods. Ornert med linjer og 2 skår også ornert med buefelt, 0,5 cm bredt, bestående av 3 linjer.	L. 1-3cm, br. 0,4-1,9 cm, t. 0,4 cm.
S9461 at	14 <i>bunn- og veggskår</i> av 4 <i>spannformete</i> kar av gråsvart og gråbrunt, kleberholdig gods.	H.. 0,8-2,2 cm, br. 0,9-3 cm, 0,3-0,6 cm. bunnens l. 1-3,2 cm, t. 0,3-0,5 cm.
S9461 au	105 uornert <i>skår</i> av 14 <i>spannformete</i> kar av gulbrunt og gråsvart gods.	L. 0,5-3,4 cm, br. 0,3-2,6 cm, t. 0,4-0,6 cm.

S9461 av	210 uornerte skår av 14 spannformete kar av gulbrunt og gråsvart gods.	L. 0,5-3,4 cm, br. 0,3-2,6 cm, t. 0,5 cm
S9461 aw	125 uornerte skår av 6 spannformete kar av kleberholdig gods. De fleste skårene er sterkt vitret og avskallet.	L. 0,5-3 cm, br. 0,3-2,1 cm, t. 0,3-0,6 cm.
S9461 ax	6 stk. <i>Tetningskitt av harpiks.</i>	L. 1,1-2,8 cm.
S9461 ay	3 utildannede ravstykker.	L. 1,2-1,6 cm.
S9461 az	2 prøver av sammenpressete fibrer, tekstiler eller nauthår.	
S9461 aæ	1 <i>nagle</i> 1 <i>hode</i> 11 <i>hoder med stilk.</i> 6 <i>stilkdeler</i> 2 <i>rør med stilk</i> 3 <i>rør</i> Alle av jern.	L. 1,29 cm. D. 1,2 cm. L. 1,1-3,4 cm L. 1,9-2,7 cm. L. 0,6 og 1,6 cm L. 1,3-2,8 cm
S9461 aø	<i>Fiskekrok av jern med øye og avbrukket spiss.</i>	L. 8,2 cm, t. 0,5 cm. åpning i bøylene 2,6 cm.
S9461 aå	<i>Kniv av jern med avbrukket tange av type som O. Rygh 1885: Norske Oldsager, fig. 146. Bladet har buet rygg og egg.</i>	L. 13 cm, derav bladet 11 cm. St. br. 1,8 cm, t. Over ryggen 0,4 cm
S9461 ba	5 ubestemmelige <i>jernstykker</i>	L. 1,8-5,8 cm.
S9461 bb	28 <i>prøver av rustrør og slagg.</i> Flere rustrør kan tilhøre nagler, spikrer eller fiskekroker	
S9461 bc	16 <i>beinprøver</i>	
S9461 bd	2 <i>prøver av kvarts- og jernholdig askelag.</i>	
S9461 be	5 <i>jordprøver</i>	
S9461 bf	1 <i>trekullprøve.</i>	
S9461 bg	8 <i>barkprøver.</i>	
S9461 bh	23 <i>flintstykker</i>	1,1-5,5 cm.
S9461 bi	7 <i>pimpsteinstykker</i>	L. 1,7-2,3 cm

Funnkatalog hentet fra Rolfsen 1974: 61-65

Funn fra området rundt fellesveggen i nausttuftene 1 og 2. Katalogiseringsnummer S9460 A-H.

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S9460 A	2 sammensatte <i>skår av et ornert leirkar</i> av sterkt leirholdig gods, utvendig svart og godt glattet, innvendig grått. Under et horisontalbånd som er utfyllt med trekantmønster, er stykket ornert med spissvinklede bånd som har tverrskravert fylling. Dekorasjon som spissbuene hos Bøe 1931: Fig. 34 s. 37.	H. 6,6 cm, br. 4,7 cm, t. 0,7 cm
S9460 B	9 uornerte <i>skår av 3 leirskar</i> , 2 skår sammensatt	L. 2-6 cm, br. 1,3-3,6 cm, t. 0,4-0,6 cm
S9460 C	1 ornert <i>bunnveggskår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods. Merke etter to vertikale linjer 1,2 cm over bunnen. Veggen skrår kraftig utover fra bunnen	H. 1,7 cm, br. 2,6 cm, t. 0,5 cm, bunnens t. 0,4 cm
S9460 D	1 ornert <i>skår av spannformet kar</i> av grågult, talkholdig gods. Ornert med en linjefelt bestående av 3 linjer	L. 3,1 cm, br. 2 cm, t. 0,6 cm
S9460 E	1 ornert <i>skår av spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods, innsiden sotet. Ornert med 2 hulkiler	L. 2,1 cm, br. 1,9 cm, t. 0,6 cm
S9460 F	4 uornerte <i>skår av et spannformet kar</i> av gråsvart, talkholdig gods	L. 2,1 cm, br. 1,2 cm, t. 0,5 cm
S9460 G	Flatt, skiveformet <i>snellehjul</i> av <i>glimmerholdig, skifrig bergart</i> . Det er noe avskallet på den ene siden	D. 4,1 cm, t. 1,1 cm, hullets d. 0,8 cm
S9460 H	1 <i>ro</i> av jern	L. 2,6 cm

Funnkatalog hentet fra Rolfsen 1974:68-71

Funnfortegnelse fra områdene under og utenfor østre langvegg i Naust 2 på Nord Kolnes.

Katalogiseringsnummer St. 9461 A-AB

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S9461 A	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent, sandholdig gods, utvendig gråbrunt, innvendig brunt. Ornert med et buebånd som er utfylt med skråskraveringer	L. 3 cm, br. 3 cm, t. 0,8 cm. samme kar som 9461 g
S9461 B	7 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av gråsvart, hardbrent gods. Nær i form og ornering som Bøe 1931: fig. 40. Stykkene estår av 1 randskår, 1 skulder-bukskår, 1 buk-bunnskår og 4 bukskår. Randen er riflet. Halsen er sterkt utsvunget og skulderen klart markert av en vannrett linje. Fra den ene linjen går loddrette og svakt skråstilte furer tett i tett helt ned til bunnen	Randskårets h. 5,3 cm, br. 3,5 cm, t. 0,6 cm. samme kar som 9461 h
S9461 C	1 ornert <i>leirkarskår</i> av gråsvart, hardbrent gods. Skåret er buet og ornert med loddrette, vannrette og skråstilte linjer og pinneintrykk	L. 2,3 cm, br. 1,8 cm, t. 0,4 cm
S9461 D	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent gods. Utsiden gulbrun, innsiden svart av farge. Ornert med 2 negleintrykk	L. 2,5 cm, br. 2 cm, t. 0,7 cm
S9461 E	2 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av brunsvart, hardbrent gods. Dekorert med 4 vannrette rader med pinneintrykk	L.3 og 1 cm, br. 2,8 og 2,2 cm, t. 0,5 cm
S9461 F	1 ornert <i>leirkarskår</i> av gråsvart gods. Ornert med 2 horisontale linjer, derunder 2 parallelle, loddrette rader med pinneintrykk, ledsaget av 2 parallelle linjer på hver side	H. 2,4 cm, br. 2,8 cm, t. 0,5 cm
S9461 G	2 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av sterkt leirholdig gods. Utsiden og innsiden svart, marginen grå. Det ene er et bunnstykke.	L. 3,4 cm, br. 2,3 cm, t. 0,6 cm. Det andre har merke etter hank, l. 3,9 cm, br. 3,6 cm, t. 0,6 cm. Høyden på den fragmentariske hanken 1,2 cm
S9461 H	4 uornerte, sammensatte <i>skår av et leirkar</i> av sterkt leirholdig gods. Utvendig og innvendig brungrått, ”marginen” er grå. Randstykket viser at randen er avrundet og litt fortykket utvendig. Halsen er litt utsvunget	H. 5,4 cm, br. 7,7 cm, t. 0,5 cm
S9461 I	Fragmentarisk, uornert <i>leirkar</i> av hardbrent, gråsvart gods. Nær i form som Bøe 1931: fig. 335. Randen er rett avskåret, og halsen er svakt utsvunget. Karveggen er ellers nærmest rett. Innknipning ved bunnen. Bunnen er fortykket på midten. Karet består av 147 skår, de fleste sotet og satt sammen	H. 19,6 cm, munningsd. 20 cm, st. bukvidde 20 cm, bunnens d. 18,4 cm, t. 0,8 cm
S9461 J	Fragmentarisk, uornert <i>leirkar</i> av hardbrent, gråbrunt gods. Nærmest som Bøe 1931: fig. 336, men nedre del av buken er rettere enn på typeeksemplaret. Randen er rett avskåret. Halsen er høy og svakt utsvunget. Skulderen er sterkt markert. Buken skråner jevnt ned mot	H. 15,2 cm, munningsd. 16,5 cm, st. bukvidde 16,7 cm, bunnens

	bunnen. Innknipning ved bunnen. Karet består av 173 skår, de fleste er satt sammen	d. 11 cm, bunnens t. 0,8 cm
S9461 K	244 uornerte <i>skår av leirkarene 9461 I og J</i>	L. 0,5-3,9 cm, br. 0,3-2,6 cm, t. 0,4-1 cm
S9461 L	106 uornerte <i>skår av et stort, grovt leirkar</i> . Innsiden er sotet og svart, utsiden svart og gulrød som følge av sekundær brenning. 3 randskår hvor randen er ujevn og litt fortykket. Halsen er rett	L. 0,8-8,9 cm, br. 0,4-1,1 cm. Samme kar som 9461 d
S9461 M	27 uornerte <i>skår av 13 leirkar</i>	H. 1,5-5,9 cm, br. 2,2-8,4 cm, t. 0,5-0,9 cm
S9461 N	1 ornert <i>randstykke</i> med riflet overkant av <i>leirkar</i> av hardbrent, gråbrunt gods. Randen er rett avskåret	H. 3,7 cm, br. 4,4 cm, t. 0,6 cm
S9461 O	15 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent gods. Utvendig er karet slemmet og rødsvart, innvendig svart. Skår fra 9461 æ passer sammen med dette	Bunnens d. 16 cm, 7 skår satt sammen, h. 7,5 cm, br. 9,5 cm, t. 0,9 cm
S9461 P	4 sammensatte, uornerte <i>leirkarskår</i> av gråbrunt, hardbrent gods	L. 10,1 cm, br. 9,4 cm, t. 1 cm
S9461 Q	42 uornerte <i>skår av 12 leirkar</i>	L. 2,1-6,4 cm
S9461 R	1 ornert <i>randskår av spannformet kar</i> av gulbrunt, kleberholdig gods. Innsiden er avskallet. Randen er avrundet og fortykket på utsiden	H. 2 cm, br. 3,7 cm, t. 0,7 cm
S9461 S	1 ornert <i>randskår av spannformet kar</i> av gråsvart, kleberholdig gods. Utsiden avskallet. Randen avrundet og sterkt fortykket på utsiden	H. 2,1 cm, br. 2,6 cm, t. 0,5 cm
S9461 T	1 ornert <i>skår av spannformet kar</i> av spannformet kar av gråsvart, kleberholdig gods. Ornert med 2 parallelle furefelt i en avstand av 0,5 cm. hvert felt består av 2 furer	H. 3,8 cm, br. 3,7 cm, t. 0,4 cm
S9461 U	2 sammensatte, ornerte <i>skår av et spannformet kar</i> av gråsvart, kleberholdig gods. Utsiden og innsiden er stedvis avskallet. Ornert med 3 parallelle, horisontale linjer. Derunder flere 3-tannede kamstempler	H. 3,5 cm, br. 6,5 cm, t. 0,4 cm
S9461 V	4 <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet kar</i> av gråsvart, kleberholdig gods. 2 ornerte skår satt sammen. Utsiden er avskallet. Ornert med 2 parallelle linjer	H. 3 cm, br. 5,3 cm, t. 0,4 cm. De 2 andre skårenes l. 2 og 3 cm
S9461 W	1 ornert <i>skår av spannformet kar</i> av gulgrått, kleberholdig gods. Ornert med 3 svakt buete linjer og en del av en sirkelformet grop	L. 2,3 cm, br. 1,7 cm, t. 0,5 cm
S9461 X	1 ornert <i>skår av spannformet kar</i> av gulgrått, kleberholdig gods. Ornert med 1 vannrett linjefelt bestående av 3 linjer, derunder et skråsilt linjefelt av 3 linjer. Litt avskallet på utsiden	L. 4,2 cm, br. 2,9 cm, t. 0,7 cm
S9461 Y	1 ornert <i>skår av spannformet kar</i> av gulbrunt, kleberholdig gods. Innsiden gråsvart. Ornert med 5 parallelle, vertikale furer	H. 2,9 cm, br. 2,7 cm, t. 0,6 cm
S9461 Z	1 <i>skår av spannformet kar</i> av gråsvart, kleberholdig gods. En	Knoppens h. 0,6

	rundformet knopp er formet i karveggen, av form nær Bøe 1931: fig. 269	cm, d. ca 0,7-1,3 cm. skårets l. 3,5 cm, br. 2,2 cm, t. 0,6 cm
S9461 Æ	3 skår av et spannformet kar av gulbrunt, kleberholdig gods. 2 skår satt sammen. De 3 skårene er vegg-bunnskår	H. 1,3-2,6 cm. Bunnens t. 0,7 cm. Bunnens d. 16 cm
S9461 Ø	3 sammensatte bunnskår av et spannformet kar av gråsvart, kleberholdig gods. Sotet på innsiden, avskallet på utsiden	L. 5,6 cm, br. 2,4 cm, t. 0,6 cm
S9461 Å	1 avskallet skår av spannformet kar av gråsvart, kleberholdig gods	L. 1,8 cm, br. 1,4 cm, t. 0,3 cm
S9461 AA	1 hode 3 hoder med stilk 1 stilkdel alle av jern	D. 2,4 cm L. 1,1-2,4 cm L. 1,8 cm
S9461 AB	3 trekullprøver	
Funnkatalog hentet fra Rolfsen 1974: 68-71.		

Funnfortegnelse fra Shells fylldynge utenfor nausttuft 2. Katalogiseringsnummer St. 9461 AC-AF

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
9461 AC	1 ornert leirkarskår av hardbrent, fast gods, utvendig svart, innvendig grått. Ornert med en linje	L. 1,7 cm, br. 1,6 cm, t. 0,5 cm
9461 AD	1 riflet randskår av leirkar av gråsvart, hardbrent gods. Randen litt rundet på innsiden, utsiden rett avskåret	H. 1,3 cm, br. 2,6 cm, t. 0,6 cm
9461 AE	3 uornerte randskår av 3 leirkar	H. 1,6-4,4 cm, br. 1,6-4,4 cm, t. 0,8 cm
9461 AF	37 uornerte skår av minst 16 leirkar. 2 av skårene tilhører sannsynligvis 9461 G	L. 1-5,3 cm.

Funnkatalog hentet fra Rolfsen 1974: 71

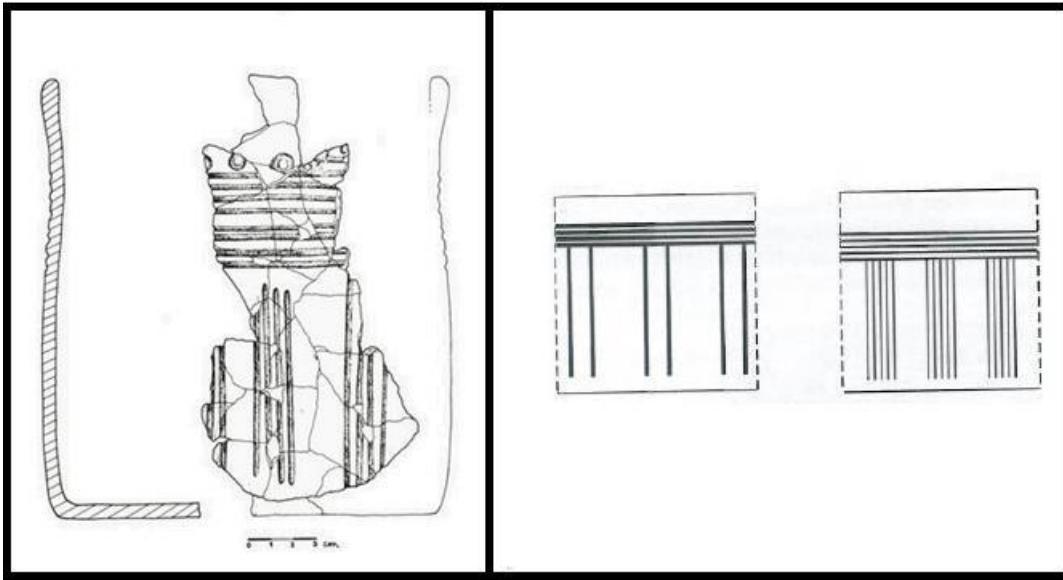


Fig. 8.6. T.v: S9461 ab. Modifisert etter Rolfsen 1974: 61. T.h. Tilsvarende dekor. Modifisert etter Engevik 2007: 42.

Lokalitet 2: Naust 3

Lokalitetsnavn	Nord Kolnes
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	44533-3 (Nausttuft 15)
Gård	Nord Kolnes
Bnr/gnr	10/174, 10/175
Kommune	Sola
Utgravd	Perry Rolfsen i 1960
Datering	4-5. århundre e. Kr.
Mål	19x3 meter
Avstand til nåværende kystlinje	42 meter
Høyde over havet	3,2 meter
Daterende elementer	Spannformet keramikk

Naust 3, Nord Kolnes, S9462 a-bh

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S9462 a	Fragmentarisk, uornert <i>leirkar</i> av kvartsrikt gods. Den utvendige overflaten er ujevn og gråbrun, den innvendige brunsvart. Randen er rett avskåret og avrundet på utsiden. Karveggen er rett, og skråner svakt inn til bunnen. Karet består av 236 skår, hvorav de fleste er satt sammen.	Karets h. 13,5 cm, munningsd. 19 cm, st. bukvidde 20 cm, bunnens d. 18 cm.
S9462 b	Fragmentarisk, uornert <i>leirkar</i> nærmest av typen Bøe 1931: fig. 7, men halsen på vårt eksemplar er sterkere utsvunget. Randen er svakt rundet. Fra halsen går skulderen og buken svakt utbuet ned mot bunnen. Karet består av 78 skår, de fleste er limt sammen.	Karets h. 13,5 cm, munningsd. 16 cm, st. bukvidde 17 cm, bunnens d. 15 cm.
S9462 c	58 uornerte <i>skår av et leirkar</i> av sandholdig gods. Utvendig stedvis brunrødt, innvendig gråsvart. Skårenes lengde fra 1-5,5 cm. 24 skår er satt sammen til et buet karstykke.	L. 19 cm, br. 12 cm, t. 0,7 cm.
S9462 d	7 sammenlimte, uornerte <i>skår av et leirkar</i> av brunt, hardbrent gods. Stykket er en del av halsen, skulderen og buken. Halsen er lett utsvunget og skulderen lett utbuet.	H. 9 cm, br. 6,3 cm, t. 0,7 cm.
S9462 e	27 uornerte <i>randskår</i> av 26 forskjellige <i>leirkar</i> .	H. 1,3-5,7 cm, br. 1,4-5,7 cm, t. 0,5-0,9 cm.
S9462 f	1 <i>randskår av leirkar</i> med skråriflet overkant av svart, hardbrent gods. Randen er avrundet og litt fortykket på utsiden.	H. 2,8 cm, br. 3,7 cm, t. 0,8 cm.
S9462 g	2 sammensatte, ornerte <i>leirkarskår</i> av svart, hardbrent gods. Skåret er buet, ornert med 5 parallelle, svakt buete hulkiler.	L. 4,7 cm, br. 3,6 cm, t. 0,6 cm.
S9462 h	2 sammensatte <i>leirkarskår</i> av svart, hardbrent gods. Skåret er noe buet og ornert med 2 parallelle linjer, omgitt av 2 parallelle hulkiler på begge sider. Fra den nedre hulkilen går 2 loddrette streker.	H. 3,4 cm, br. 3,5 cm, t. 0,5 cm.
S9462 i	3 <i>skår av et leirkar</i> av grått, hardbrent gods. Derav 2 ornert skår, det ene med 1 linje, det andre med 3 parallelle hulkiler, derunder følger 3 skråstilte linjer.	H. 1,7-3 cm, br. 0,6-3,2 cm, t. 0,5 cm.
S9462 j	5 <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent gods. Utvendig grått, innvendig svart. 3 skår er ornerte med en hulkil omgitt av 2 parallelle, vannrette linjer på begge sider.	Det ornerte stykket er 4 cm høyt, 4 cm br., 0,5 cm. t.
S9462 k	2 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent, svart gods. Det ene ornert med en hulkil, det andre med en hulkil og derunder 3 skråstilte linjer og en halvsirkelformet hulkil.	Henholdsvis 2,3 og 2 cm, h. 1,6 og 4,1 cm, br. 0,7.
S9462 l	1 ornert <i>leirkarskår</i> av hardbrent gods. Utvendig grått, innvendig svart. Skåret er ornert med en vannrett linje, derunder en rad med pinneinstrykk, så følger 3 loddrette, parallelle linjer ledsaget på hver side av en rad pinneinstrykk.	H. 2,8 cm, br. 3,8 cm, t. 0,5 cm.
S9462 m	3 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av svart, hardbrent gods. Et skår dekorert med en linje og små ovale fordypninger, de 2 andre med ovale fordypninger.	L. 2,3-2,5 cm, br. 1,4-2,2 cm, t. 0,4 cm.
S9462 n	1 ornert <i>leirkarskår</i> av gråsvart, hardbrent gods. Ornert med 2	H. 1,7 cm, br. 2,8

	negleinnknipninger.	cm, t. 1 cm.
S9462 o	6 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av sandig gods. Skårene er ornert med vannrette rader av negleinstrykk. 1 skår muligens overgangen til bunn med negleinstrykk helt ned.	L. 2,8 cm-5 cm, br. 1,5 cm-3,6 cm, t. 0,8 cm.
S9462 p	10 ornerte <i>skår av et leirkar</i> av svart, hardbrent gods. 7 skår er limt sammen, h. 8 cm, br. 9,2 cm. stykket er ornert med spredte, dype pinneinstrykk. Spor etter en hank.	L. 1,2-4,7 cm, br. 0,6-3,1 cm, t. 1 cm.
S9462 q	1 ornert <i>skår av et leirkar</i> av hardbrent, gråsvart gods. Skåret er buet, ornert med en linje.	L. 2,1 cm, br. 1,7 cm, t. 0,3 cm.
S9462 r	18 uornerte <i>skår av 12 leirkar</i> .	L. Fra 1-7,3 cm.
S9462 s	434 uornerte <i>skår av ca 28 leirkar</i> .	L. Fra 0,4-6,7 cm.
S9462 t	8 sammensatte skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av kleberholdig gods. Utvendig er karet stedvis avskallet og gråbrunt, innvendig sotet og gråsvart. Karveggen rett. Ornert med 2 vannrette, parallelle linjegrupper med 0,5 cm avstand, hver gruppe består av 4 linjer. Derunder følger 2 loddrette, parallelle linjegrupper, bestående av 4 linjr, med 0,5 cm avstand. Orneringen står nære Bøe 1931: fig 263.	H. 9,4 cm, br. 6,1 cm, t. 0,6 cm.
S9462 u	4 sammensatte skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av kleberholdig gods. Fargen er gråbrun og utsiden stedvis vitret. Ornert med 3 parallelle, vannrette linjer, derunder 3 skråstilte linjer.	H. 6,5 cm, br. 4,6 cm, t. 0,8 cm.
S9462 v	16 skår av et ornert, <i>spannformet leirkar</i> av grått, kleberholdig gods. Bunnens d. 8cm. 14 skår ornert med kamstempler. 3 bunn- og veggskår. 1 skår ornert med et 1,4 cm bredt, vannrett bånd, 1,7 cm over bunnen. Båndet består av 4 rader tettstilte kamstempler.	Bunnen er 8 cm i d. og 0,5 cm t. H. 4,2 cm, l. 0,8-3,5 cm, br. 0,4-6,2 cm, t. 0,5 cm.
S9462 w	3 sammensatte <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet kar</i> av gråsvart gods. Sotet utvendig. Ornert med 5 loddrette og 1 skråstilt fure.	H. 3cm, br. 4,5 cm, t. 0,7 cm.
S9462 x	2 sammensatte <i>skår</i> av et ornert, <i>spannformet kar</i> av kleberholdig gods. Utsiden avskallet. Ornert med 2 parallelle linjer.	L. 4,2 cm, br. 3,4 cm, t. 0,6 cm.
S9462 y	1 ornert skår av <i>spannformet kar</i> av gråsvart, kleberholdig gods. Sotet på utsiden. Ornert med et kamstempel bestående av 4 tinner.	L. 3 cm, br. 2,3 cm, t. 0,6 cm.
S9462 z	1 ornert skår av <i>spannformet kar</i> av kleberholdig gods. Sotet på utsiden. Ornert med 2 vannrette linjefelt i 0,5 cm avstand, hvert bestående av 3 linjer. 1 loddrett linje tangerer linjefeltene	L. 3,7 cm, br. 3,1 cm, t. 0,6 cm.
S9462 æ	1 ornert skår av <i>spannformet kar</i> av kleberholdig gods. Gråsvart og sotet på innsiden. Ornert med 4 linjefelt, hvert bestående av 5 linjer. Mellom linjefeltene er uornert, trapesformet felt.	H. 4 cm, br. 4,1 cm, t. 0,5 cm.
S9462 ø	3 sammensatte skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av grågult, kleberholdig gods. Ornert med 4 parallelle hulkiler.	L. 3,4 cm, br. 2,7 cm, t. 0,7 cm.
S9462 å	3 skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av kleberholdig gods. Brungult på utsiden, innsiden sotet og svart. 1 skår ornert med 2 parallelle, vannrette linjer, derunder følger 1 loddrett linjefelt bestående av 3 linjer. Orneringen på de 2 andre sammensatte skårene består av et linjefelt med 3 linjer.	H. 3,2 cm og 4 cm, br. 3,6 og 2,7 cm, t. 0,6 cm og 0,8 cm

S9462 aa	4 skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av gulgrått, kleberholdig gods. S sammensatt til 2 skår. Hvert skår ornert med 1 linje og 2 skålformete groper.	L. 4,7 og 3,1 cm, br. 2,7 og 2,2 cm, t. 0,6 cm.
S9462 ab	1 skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av gulgrått, kleberholdig gods. Ornert med 2 felt av et firetannet kamstempel, 1 felt med 2 stempler, det andre med et stempel	L. 2,1 cm, br. 1,7 cm, t. 0,4 cm.
S9462 ac	8 skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av gråsvart, kleberholdig gods. Utsden vitret og avskallet. Ornert med linjer. 3 skår satt sammen.	H. 7,3 cm, br. 7,2 cm, t. 0,5 cm.
S9462 ad	11 skår av et ornert, <i>spannformet kar</i> av gråsvart, kleberholdig gods. Ornert med vannrette og loddrette linjer.	L. 1,3-2,1 cm.
S9462 ae	39 ornerte <i>skår av 8 spannformete kar</i> av kleberholdig gods. Fargen er gulbrun. Ornert med vertikale og horisontale linjer	L. 0,5-2,6 cm, br. 0,3-1,9 cm, t. 0,5 cm
S9462 af	1 ornert <i>randskår av spannformet kar</i> av kleberholdig, gråsvart gods. 1 cm under randoverflaten er det ornert med en vannrett rekke av små groper	H. 1,4 cm, br. 2,7 cm, t. 0,4 cm
S9462 ag	23 uornerte <i>randskår</i> , sammensatt til 18 overkantskår, av 18 spannformete kar av kleberholdig og astbestholdig gods	H. 1-4,4 cm, br. 1-9 cm, t. 0,4-0,9 cm
S9462 ah	2 sammensatte, uornerte <i>bunn- og veggskår av et spannformet kar</i> av gulbrunt, kleberholdig gods	Karets d. 14 cm. stykkets l. 7,5 cm, br. 3,1 cm, t. 0,6 cm, bunnens t. 0,9 cm
S9462 ai	360 skår av 17 <i>spannformete kar</i>	L. 0,4-5,6 cm, br. 0,3-4,1 cm, t. 0,3-0,7 cm
S9462 aj	1 stk <i>tetningskitt av harpiks</i>	L. 1,1 cm, br. 1 cm
S9462 ak	39 skår av minst 2 <i>smeltedigler</i> med grågrønn glasur. Den ene digelen av samme type som 9460 ak	Skårenes l. 0,5-4,2 cm
S9462 al	2 utildannede <i>ravstykker</i>	L. 0,9 og 1,7 cm
S9462 am	Flatt, ovalt stykke av <i>bek</i>	L. 1,7 cm, br. 1,2 cm, t. 0,3 cm
S9462 an	Stykke av <i>melonformet perle</i> av turkis glass. Tverrgående riller i hullet. Perlen er brent	H. 0,8 cm, st. br. 0,7 cm
S9462 ao	1 <i>klebersteinstykke</i> med firesidig tverrsnitt, avrundete kanter og med spor etter hull i den ene enden. Avbrukket i begge ender	L. 10,9 cm, br. 5,3 cm, t. 3,1 cm, hullets d. 1,2 cm
S9462 ap	3 fragmentariske, firesidige kvartsittbryner med slipespor på ale sider	L. 7,1-9,7 cm, br. 2,3-4,7 cm, t. 1,4-1,9 cm
S9462 aq	3 deler av trolig samme <i>skiferbryne</i>	L. 2,2-10 cm, br. 1,8-2,5 cm, t. 0,5-1,9 cm
S9462 ar	11 <i>nagler</i>	L. 2,1-3,3 cm

	3 spikrer 9 hoder 107 hoder med stilk 40 stilkedeler 29 rør med stilk. 19 rør Alle av jern	L. 3,4-6,2 cm D. 1,3-2,7 cm L. 0,6-6,4 cm L. 1,2-4,2 cm L. 0,7-4,4 cm L. 1,3-3,5 cm
S9462 as	Fragmentarisk <i>fiskekrok av jern</i> i 6 deler med øyet og spissen med mothake bevart	L. Ca 10 cm, t. 0,5 cm. åpningen mellom legg og spiss ca 3,6 cm
S9462 at	<i>Fiskekrok av jern</i> , del av bøyen med mothake bevart	L. 2,1 cm, t. 0,6 cm, st. t. 1,1 cm
S9462 au	Halvdelen av <i>jernring</i>	D. 3 cm, br. 1,2 cm, t. 0,8 cm
S9462 av	Sterkt rustet beltespenne av jern med nål	L. 2,4 cm, br. 2,1 cm, t. Ca 0,9 cm, nålens l. 1,7 cm
S9462 aw	Rektangulært <i>jernstykke</i> med 2 parallelle knopper i den ene enden	L. 3,7 cm, br. 1,5 cm, t. 0,6 cm. knoppens d. 0,8 cm
S9462 ax	Svakt bøyd <i>jernstilk</i> , smalner av mot endene	L. 6,1 cm, st. t. 0,5 cm
S9462 ay	11 ubestemmelige <i>jernstykker</i>	L. 2,5-9 cm
S9462 az	6 prøver av <i>slagg, rustflak og rustrør</i> . Flere rustrør kan være rester av nagler, spikrer eller fiskekroker	
S9462 aæ	38 prøver av <i>brente og ubrente bein</i>	
S9462 aø	4 <i>barkprøver</i>	
S9462 aå	Firesidig <i>slipestein av feltspatrik bergart</i> med slipespor på den ene breidsiden	L. 31,5 cm, br. 15 cm, t. 7,8 cm
S9462 ba	1 avspaltet <i>slipesteinsfragment av sandstein</i> med ovalt tverrsnitt. Slipespor på den ene siden	L. 11,2 cm, br. 7,9 cm, t. 1,8 cm
S9462 bb	1 naturdannet <i>slipestein av kvartsitt</i> . Slipespor på en side	L. 8 cm, br. 5,4 cm, t. 3,9 cm
S9462 bc	3 <i>skrapere av flint</i> : 1 <i>skiveskraper</i> 1 <i>kjøleskraper</i> 1 <i>kjerneskraper</i>	L. 6,8 cm, br. 4,8 cm, t. 1,5 cm L. 3,5 cm, br. 1,3 cm, t. 1,2 cm L. 2 cm, br. 1,7 cm, t. 1,5 cm
S9462 bd	53 <i>flinstykker</i> med retusj	L. 0,5-6,1 cm
S9462 be	264 <i>flinstykker</i>	L. 0,5-8,6 cm
S9462 bf	1 stk <i>bergkystall</i>	L. 2,1 cm

S9462 bg	1 stk av <i>kvartsitt</i> , tilslatt langs den ene kanten	L. 10,5 cm, br. 2,7 cm, t. 1,2 cm
S9462 bh	6 <i>pimpsteiner</i>	L. 2,3-4,6 cm

Funnkatalog hentet fra Rolfsen 1974: 77-82.

Funnfortegnelse for hustuft nr. 15. Katalogiseringsnummer St. 9462 A-I:

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S9462 A	46 uornerte <i>skår</i> av et <i>bolleformet leirkar</i> av samme type som Brøndsted 1936: Danish Inhumation Graves of the Viking Age, Acta Archaeologica, vol. VII, fig. 27 s. 119. Godset er sandholdig. 26 skår er satt sammen til et randstykke, randen er rett avskåret og meget ujevn. Fra randen skråner karet jevn ned mot buken. Utsiden er gråsvart, innsiden litt avskallet og grå av farge. På innsiden er det mange vannrette striper	Stykkets h. 8,7 cm, br. 10,8 cm, t. 0,7 cm
S9462 B	<i>Millefioriperle</i> med 12 vekselvise, like felt. Feltene er ornert henholdsvis med fire rosetter i hvitt med rødt midtpunkt og i rødt med sjakkemønster i gult og svart	H. 1,4 cm, d. 1,7 cm, hullets d. 0,4 cm
S9462 C	Halvdelen av en <i>tønneformet perle</i> av <i>oransje glass</i>	H. 0,8 cm, d. 0,8 cm, hullets d. 0,5 cm
S9462 D	<i>Perle</i> av <i>kleberstein</i> , flat med avrundede kanter	H. 0,9 cm, d. 2,2 cm, hullets d. 0,7 cm
S9462 E	1 tildannet, <i>buert stykke</i> av <i>kleberstein</i> med rett avskåret kant, den andre kanten er skrått tilskåret. Trolig bearbeidet randstykke av <i>klebersteinskar</i>	L. 8,7 cm, br. 4 cm, t. 1,9 cm
S9462 F	Fragmentarisk, nærmest rektangulært <i>hengebryne</i> av <i>kritt</i> med slipte bredsider. I den ene enden et konisk hull	L. 5,4 cm, br. 3,1 cm, t. 0,8 cm
S9462 G	Stykke av firesidig <i>bryne</i> av <i>finkroning i gneis</i> . Alle sidene har slipespor og smalner av mot bruddstedet	L. 10,2 cm, br. 1,9-3,1 cm, t. 2,4 cm
S9462 H	6 <i>jernstykker</i> av samme gjenstand. Det ene stykket har en løkke. Flere av stykkene er bøyde. Trolig en krok	L. Ca 10 cm
S9462 I	<i>Musling</i>	

Funnkatalog hentet fra Rolfsen 1974: 75, 77.

Lokalitet 2: Gravminne 5	
Lokalitetsnavn	Usterudlå
Kulturminnetype	Gravminne (gravhaug)
Id	72333
Gård	Tjora
Bnr/gnr	10/100
Kommune	Sola
Registrert	Odd Espedal 1964
Mål	D. 8 meter, H. 0,7 meter
Beskrivelse	Delvis skadet av moderne aktiviteter. Bare nordre del er bevart

Lokalitet 2: Gravminner registrert av Tor Helliesen

24: Tre *gravhauger av rullestein*, hvorav kun tverrmål er registrert:

- Den nordligste er 7,5 meter i diameter
- Den midtre er 5,8 meter i diameter
- Den sørligste er 5 meter i diameter

Lokalitet: Gravminner registrert av Tor Helliesen (fjernet)

Følgende gravminner er fjernet, og var plassert nord for Gravminne 5. De er kun registrert i *Stavanger Museum Årbok* (Helliesen 1905: 72-73), og har ikke et id-nummer. Herunder er de presentert med betegnelsen de fikk av Helliesen:

25: *Gravhaug*: D. 7 meter.

26: Bunnlaget til en liten *avlang haug*: L. 11,5 meter, B. 3,5 meter.

29: Rund, lyngkledd forhøyning, muligens en utgravd *gravhaug*: D. 12,5 meter.

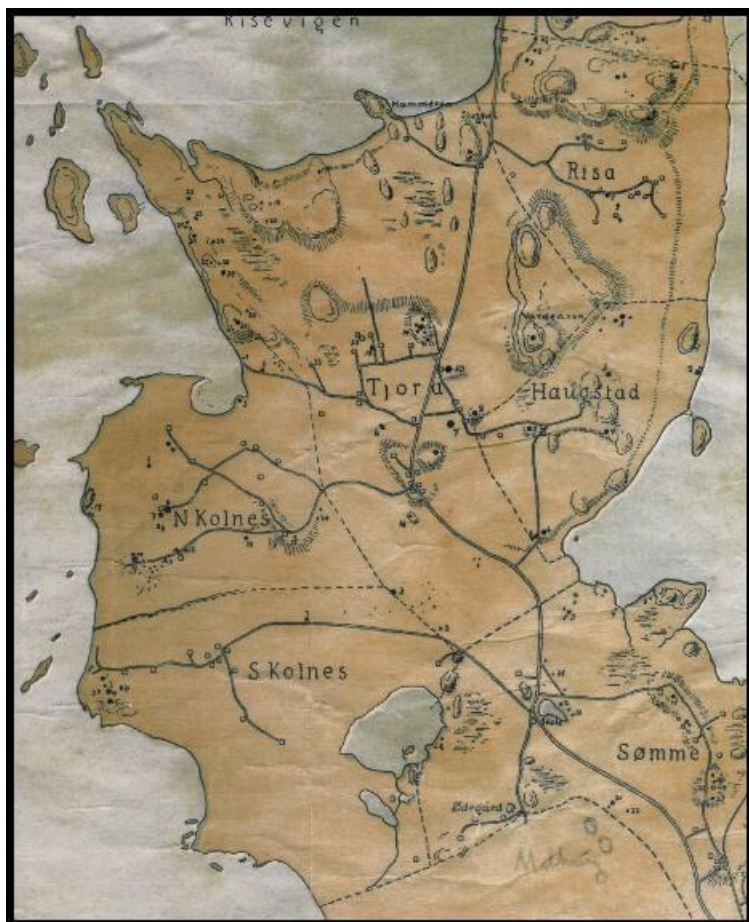


Fig. 8.7 Kart over Sola kommune. Etter Helliessen 1905

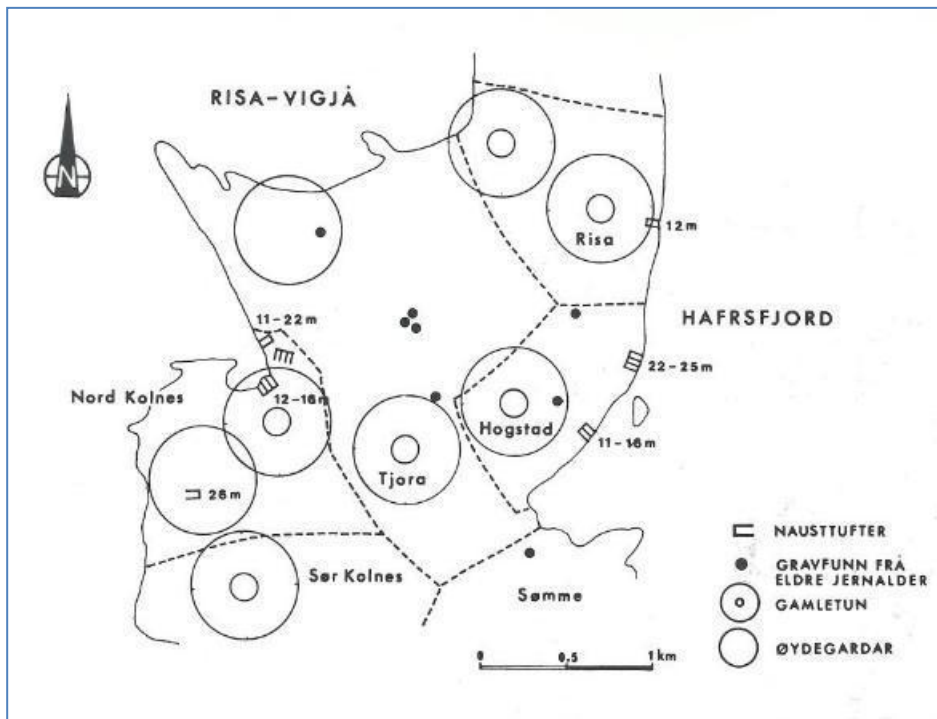


Fig. 8.8 Nausttufter fra eldre jernalder og gårder (de fleste sannsynligvis fra folkevandringstid) som antas å ha vært underlagt storgården på Tjora. Etter Myhre 1980: 141.

**Kulturminner og funn i analyseområdet på Mosterøy, Rennesøy kommune ,
Rogaland**

Lokalitet 3: Naust 1	
Lokalitetsnavn	Grønnevodl
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	34660-14
Gård	Vaula
Bnr/gnr	47/1, 47/3, 47/47
Kommune	Rennesøy
Utgravd	Jan Petersen i 1945 og Oddmund Møllerop i 1954-1955
Datering	300-550 e. Kr.
Mål	18x4,5 meter
Avstand til nåværende kystlinje	17 meter
Høyde over havet	3 meter
Daterende elementer	Spannformet keramikk

Funnfortegnelse for Naust 1 på Mosterøy. Katalogiseringsnummer S8082a-m:

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S8082 a	Firesidig <i>brikke av brent leir</i> . På midten et smalt gjennomboret hull. På forsiden 3 innskårne konsentriske sirkler. På undersiden en smal innskåret renne fra ytterkanten til midthullet. Også på den ene smalside sees del av sirkelornament. Stykket er avbrukket i den ene ende. Det har muligens vært dek av <i>støpeform</i>	2,3 x 2,5 x 0,9 cm
S8082 b	Vel 20 uornerte leirkarstykker, deriblant 7 overkantstykker, fra minst 2 kar. Noen av de siste har en liten fortykkelse oventil som Bøe 1.c. fig. 17. To mindre stykker tilhører den spannformede leirkar	-
S8082 c	Stykker av bladet av jernkniv, knekket litt ovenfor tangen som mangler. Det ytterste av bladodden mangler også. Bladet har en svak innbuing i egglinjen, men enda mer i rygglinjen	Stykkets lengde er 7,6 cm, bredde 2,1 cm
S8082 d	13-14 nagler av jern, større og mindre, et par med ombøyde stifter	-
S8082 e	Kljåstein av kleberstein av type nærmest som Gamle gårdsanlegg I P1. XVI fig 1 a-b. En linje innskåret på langs over midtpartiet	Steinen er 19 cm lang og 7,3 cm bred
S8082 f	. Overkantstykke av klebersteinskarr, sl. Nærmest H. Shetelig: Kar av kleberstein fra jernalder. Oldtiden II s. 63 fig. 17	Den øvre kant som ikke er konkav som på typeeksemplaret, er 3 cm bred
S8082 g	Tresidig flatt søkk av kleberstein, dannet av del av overkanten av et kar. Innboret bærehull i det ene hjørnet	Stykket er 7,8 x 6,1 cm
S8082 h	Stykke av tykt lodd av kleberstein med et bærehull øverst oppe og et påbegynt hull litt nedenfor og på tvers av det første	Det bevarte stykke er 7,3 cm langt. Tykkelsen er 2,9 x 3,5 cm
S8082 i	Stort fiskesøkk av labrador med en bred fure innhugget, rundt langsiden av søkket	12 x 10,1 x 8,1 cm
S8082 j	Ikke nevnt	
S8082 k	Stykke av bredt bryne av sandstein som ved en innskåret smal fure omtrent på midten synes tilsiktet å skulle deles i to stykker	I den bevarte ende er stykket avtynnet til en slags egg. 5,4 cm langt, 3,6 cm bredt og 1 cm tykt
S8082 l	En hel del slaggstykker, de aller fleste funnet nederst ved SØ-veggen og ellers helst på SØ-siden	-
S8082 m	Forkullet never av bark og prøver av svartbrent jord fra de brente lagene	-

Funnkatalog hentet fra Petersen 1954: 25-27.

b.

Rest av funn fra hustuft fra vikingtiden funnet i Naust 1 på Mosterøy. Katalogiseringsnummer

S8145a-f:

Museumsnr.	Beskrivelse	Mål
S8145 a	Spinneshjul av klorittskifer, flatt, sl. Gamle gårdsanlegg i Rogaland II Pl. XLIV fig 1	5 cm i tverrmål, 1,1 cm tykt
S8145 b	Tresidig søkk av kleberstein, skåret ut av overkanten av et klebersteinskar	11,4 cm langt, 7,9 cm bredt
S8145 c	Ca 25 leirkarstykker, derav 4 overkantstykker. De minner om keramikken fra hustuften i Måskitmyra på Utsira (se Gamle gårdsanlegg I Pl. XL fig 4-6) både hva godset og til dels formen også angår. To av overkantstykkene fra Mosterøy har dog oventil en tilskråning innover	-
S8145 d	Seks tykkere leirstykker muligens av leirlodder, sl. Bl. A. Gamle gårdsanlegg I Pl. XIII fig. 7 og Pl. XVI fig. 10 fra Storrsheien i Bjerkreim og Ullaland i Nærbø	-
S8145 e	Tykt leirstykke med avtrykk av korn?	Stykket er 2,5 x 1,7 cm
S8145 f	En hel del prøver av forkullet never og trekull	Blant stykkene er også et 6,2 cm langt stykke av en delvis forkullet gren

Funnkatalog hentet fra Petersen 1974: 123-124

Lokalitet 3: Gravminne 2	
Lokalitetsnavn	Grønnevodl
Kulturminnetype	Gravminne
Id	34660-12
Gård	Vaula
Bnr/gnr	47/1, 47/3, 47/47
Kommune	Rennesøy
Utgravd	Jan Petersen i 1948,-49,-50,-53,-55
Datering	Folkevandringstid

Lokalitet 3: Gårdsanlegg 3	
Lokalitetsnavn	Grønnevodl
Kulturminnetype	Gårdsanlegg
Id	34660-1
Gård	Vaula
Bnr/gnr	47/1, 47/3, 47/47
Kommune	Rennesøy
Utgravd	Jan Petersen i 1948,-49,-50,-53,-55
Mål	33x6,5 meter
Datering	Folkevandringstid

Lokalitet 3: Gårdsanlegg 4	
Lokalitetsnavn	Grønnevodl
Kulturminnetype	Gårdsanlegg
Id	34660-4
Gård	Vaula
Bnr/gnr	47/1, 47/3, 47/47
Kommune	Rennesøy
Utgravd	Jan Petersen i 1948,-49,-50,-53,-55
Mål	22x6 meter
Datering	Folkevandringstid

8.3.5

Lokalitet 3: Gravfelt 5	
Lokalitetsnavn	Vaula
Kulturminnetype	Gravfelt
Id	44691
Gård	Vaula
Bnr/gnr	47/1
Kommune	Rennesøy
Registrert	Roy A. Throndsen i 1967
Gravminner	44691-1: Gravrøys, D. 6 m, H. 1 m. Bra markert i terrenget, fotkjede av mindre rundkamp 44691-2: Rundrøys, D. 6 meter, H. 0,5 meter. Få synlige steiner, delvis skadet

Lokalitet 3: Gravfelt 6	
Lokalitetsnavn	Giljeberget
Kulturminnetype	Gravfelt
Id	34659
Gård	Askje
Bnr/gnr	46/5, 46/7
Kommune	Rennesøy
Registrert	Odd Espedal i 1974
Gravminner	34659-1: Rundrøys, D. 14 m, H. 2 m. Klart markert, godt synlig fra vest. De fleste steinene er bare 34659-3: Langrøys, L. 17 meter, B. 3-4 meter, H.0,1-0,5 meter. Uklart markert, lite synlig, skadet. 34659-4: Rundrøys, D. 5 meter, H. 0,2 meter. Godt markert i terrenget, men lite synlig. 34659-5 : Rundrøys, D. 5 meter, H. 0,2 meter. Godt markert i terrenget, men lite synlig fra avstand.

Lokalitet 3: Gravminne 7	
Lokalitetsnavn	Askje
Kulturminnetype	Gravminne
Id	44687
Gård	Askje
Bnr/gnr	46/1, 46/4
Kommune	Rennesøy
Registrert	Odd Espedal i 1974
Beskrivelse	Rundrøys, D. 6 meter, H. 0,6 meter. Godt markert, delvis omrotet

Lokalitet 3: Gravminne 8	
Lokalitetsnavn	Askje
Kulturminnetype	Gravminne
Id	5182
Gård	Askje
Bnr/gnr	46/4
Kommune	Rennesøy
Registrert	Odd Espedal i 1974
Beskrivelse	Rundrøys, D. 9 meter, H. 1 meter. Få synlige steiner, delvis gresskledd.

Gravminne 9	
Lokalitetsnavn	Askje
Kulturminnetype	Gravminne
Id	64553
Gård	Askje
Bnr/gnr	46/1
Kommune	Rennesøy
Registrert	Odd Espedal i 1974
Beskrivelse	Langrøys, L. 10 meter, B. 3 meter, H. 0,1-0,3 meter. Omrotet, delvis skadet, uklart markert.

Lokalitet 3: Gravminne 10	
Lokalitetsnavn	Homlenes
Kulturminnetype	Gravminne
Id	5186
Gård	Dysjaland
Bnr/gnr	48/9
Kommune	Rennesøy
Registrert	Odd Espedal i 1974
Beskrivelse	Rundrøys, . 6 meter, H. 0,5 meter. Omrotet, lite synlig, delvis fjernet. I sørkanten står en steinvarde.

Lokalitet 3: Gravminne 11	
Lokalitetsnavn	Bekkarvika
Kulturminnetype	Gravminne
Id	15010
Gård	Dysjaland
Bnr/gnr	48/9
Kommune	Rennesøy
Registrert	Odd Espedal i 1974
Beskrivelse	Rundrøys, D. 6 meter, H. 0,6 meter. Klart markert og god synlig.

Lokalitet 3: Gravminne 12	
Lokalitetsnavn	Bekkarvika
Kulturminnetype	Gravminne
Id	60900
Gård	Dysjaland
Bnr/gnr	48/9
Kommune	Rennesøy
Registrert	Odd Espedal i 1974
Beskrivelse	Rundrøys, D. 4 meter, H. 0, 4 meter. Urørt, men svært lite synlig, bestående av steinlegging direkte på fjellberg.

Kulturminner i analyseområdet på Flesland, Hordaland

Lokalitet 4: Naust 1	
Lokalitetsnavn	Flesland
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	25776-1
Gård	Flesland
Gnr/bnr	109/6, 109/7, 109/9
Kommune	Bergen
Registrert	Asle Bruen Olsen i 1978
Datering	Eldre jernalder (?)
Mål	40x8-10 meter

Lokalitet 4: Gravminne 2	
Lokalitetsnavn	Flesland
Kulturminnetype	Gravminne
Id	25576-2
Gård	Flesland
Gnr/bnr	109/6, 109/7, 109/9
Kommune	Bergen
Registrert	Asle Bruen Olsen i 1978
Beskrivelse	Gravrøys. Ligger 6-8 meter vest for nausttuften, og er svært skadet. Den kan opprinnelig ha målt 10-12 meter i diameter.

Kulturminner i analyseområdet på Halsnøy, Hordaland

Lokalitet 5: Naust 1	
Lokalitetsnavn	Halsnøy Kloster, Skarvasteinen
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	94613
Gård	Halsnøy Kloster
Gnr/bnr	189/1
Kommune	Kvinnherad
Registrert	Per Fett i 1942
Datering	Eldre jernalder
Mål	25x5 meter
Beskrivelse	Orienterert i retning nordnordvest-sørsørvest. Per fett utførte en prøvestikk i 1942, som ikke ga noe resultat.

Lokalitet 5: Gravfelt 2	
Lokalitetsnavn	Halsnøy Kloster, Skarvasteinen
Kulturminnetype	Gravfelt
Id	45428
Gård	Halsnøy Kloster
Bnr/gnr	189/1
Kommune	Kvinnherad
Registrert	Per Fett i 1942
Gravminner	<p>Rester av ni gravminner anlagt på et nes, 8-10 meter over havet. Av disse er seks av dem fremdeles godt synlige i terrenget.</p> <p>Gravrøys 45428-1: D. 8 meter, H. 1 meter. Ligger nærmest nausttuften, omtrent 30 meter.</p> <p>Gravhaug 45428-2:D. 13 meter, H. 1 meter. Dekket av torv.</p> <p>Gravhaug 45428-3:D. 12 meter, flat.</p> <p>Gravhaug 45428-4:D.12 meter, flat.</p> <p>Gravhaug 45428-5:D. 7 meter. Svært skadet.</p> <p>Gravrøys 45428-6:D. 20 meter, H. 1,5 meter. Bygd av runde steiner, delvis skadet i midten.</p> <p>Gravrøys 45428-7:D. 7 meter.</p> <p>Gravrøys 45428-8:D. 8 meter, H. 0,5 meter. Bygd av småsteiner og jord.</p> <p>Gravhaug 45428-9:D. 9 meter. Delvis skadet.</p>

Lokalitet 5: Gravfelt 3	
Lokalitetsnavn	Halsnøy Kloster
Kulturminnetype	Gravfelt
Id	94614
Gård	Halsnøy Kloster
Bnr/gnr	189/1
Kommune	Kvinnherad
Registrert	Jostein Aksdal i 1997
Gravminner	Gravfelt bestående av to nærmest usynlige gravrøyser. Gravrøys 94614-1: D. 5 meter, H. 1 meter. Gravrøys 94614-2: D. 5 meter, H. 1 meter.

Kulturminner i analyseområdet på Obrestad (Hå)

Lokalitet 6: Naust 1	
Lokalitetsnavn	Obrestad Hamn
Kulturminnetype	Nausttuft
Id	60963
Gård	Obrestad
Gnr/bnr	11/15
Kommune	Hå
Registrert	Per Haavaldsen i 1994
Datering	Eldre jernalder
Mål	40 x 4-6 m
Beskrivelse	Nausttuften er orientert nordvest-sørøst (åpning mot nordvest)

Lokalitet 6: Gravfelt 2	
Lokalitetsnavn	Obrestad
Kulturminnetype	Gravfelt
Id	5019
Gård	Obrestad
Gnr/bnr	11/11
Kommune	Hå
Registrert	Per Haavaldsen i 1987
Gravminner	Gravfeltet består av minst 15 gravrøyser, hvorav 4 er langrøyser, 9 er rundrøyser og 2 er ikke spesifisert. Diameteret til rundrøysene varierer mellom 5 og 9 meter, og største registrerte høyde er 1,2 meter. Langrøysene er mellom 5 og 8 meter lange, omtrent 3 meter brede, og maks 0,5 meter høye.

Appendiks II

Oversikt over naustene i Hordaland og Rogaland

Følgende tabeller viser en oversikt over nausttufter registrert i Hordaland og Rogaland, datert til eldre jernalder og gruppert etter størrelse. Nausttuftene som blir omtalt i oppgaven er markert med fet skrift. Nausttufter som måler mindre enn 20 meter tilhører kategorien som omfatter de mindre naustene. Nausttufter som måler mellom 20 og 29 meter tilhører mellomkategorien. Den tredje kategoriene omfatter de største naustene, som måler minst 30 meter. målene er hentet fra Grimms *Großbootshaus – Zentrum und Herrschaft* (2006). Jeg viser kun nausttufter datert spesifikt til eldre jernalder, og ikke de med mer usikker datering.

Hordaland:

I Hordaland måler ingen av de registrerte nausttuftene mindre enn 20 meter.

Gruppe 1: 20-29 meter

Nr	Sted	Mål (meter)
1	Halsnøy Kloster, Fjellberg (Kvinnherad)	25 x 5
2	Setberg (Kvinnherad)	-
3	Seim (Kvinnherad)	20 (lengde)
4	Vang (Kvinnherad)	20 x 5
5	Nes (Kvinnherad)	20 (lengde)
6	Bjelland (Stord)	27 x 5
7	Augustad (Kvam)	20 x 5-6
8	Lekven (Os)	25 (lengde)
9	Askvik (Os)	27 x 5,5

Gruppe 2: over 30 meter

Nr	Sted	Mål
1	Sjo (Kvinnherad)	30 x 6
2	Skåtun (Fusa)	32 x 6
3	Stend (Fana)	34,5 x 5
4	Flesland (Fana)	40 x 8

Rogaland:

Gruppe 1: Under 20 meter

Nr	Sted	Mål (meter)
1	Harr (Hå)	18 x 3
2	Nord Kolnes (Sola)	19 x 3
7	Haga (Sola)	19 x 6,5
11	Gausel (Stavanger)	18 x 5
12 a-b	Lunde S. (Stavanger)	15 x 5-6
16	Vaula (Rennesøy)	18 x 2,4
17	Nordre Reianes (Rennesøy)	18 x 4
18	Ostabø (Finnøy)	18 x 5,5
20	Talgie (Finnøy)	18,5 x 6
23	Øvre Mæle (Hjelmeland)	18 x 3-4
24	Nes (Karmøy)	17 m (lengde)

Gruppe 2: 20-29 meter

Nr	Sted	Mål
1	Nord-Vorhaug (Hå)	20 x 4-5
2 a-b	Nord-Kolnes	26 x 3,5 22 x 3
3	Hogstad	22 m lang
4	Myklebust (Sola)	25 x 2,4
5	Sande (Randaberg)	27 x 5
6	Nordre Sunde (Stavanger)	20 x 4
7	Lunde S. (Stavanger)	22 x 5-6
8	Meling (Stavanger)	25 x 5-6
9	Heng (Strand)	25 x 6
10	Strand (Strand)	24 x 5
11 a-b	Meling (Finnøy)	24 x 6 25 x 5-6
12 a-b	Hauga (Finnøy)	20 x 3-4 20 x 5
13	Store Nessa (Hjelmeland)	20 x 5
14	Avaldsnes (karmøy)	-
15	Hetland (Tysvær)	21 x 5,5
16	Hebnes (Suldal)	24 x 6
17	Vestrå (Vindafjord)	21 x 6,5

Gruppe 3: Over 30 meter

Nr	Sted	Mål (meter)
1	Obrestad (Hå)	40 x 4-6
2	Sømme (Sola)	37,5 x 5,7
3	Meling (Stavanger)	30 x 5-6

Politiske maktsentre i eldre jernalder

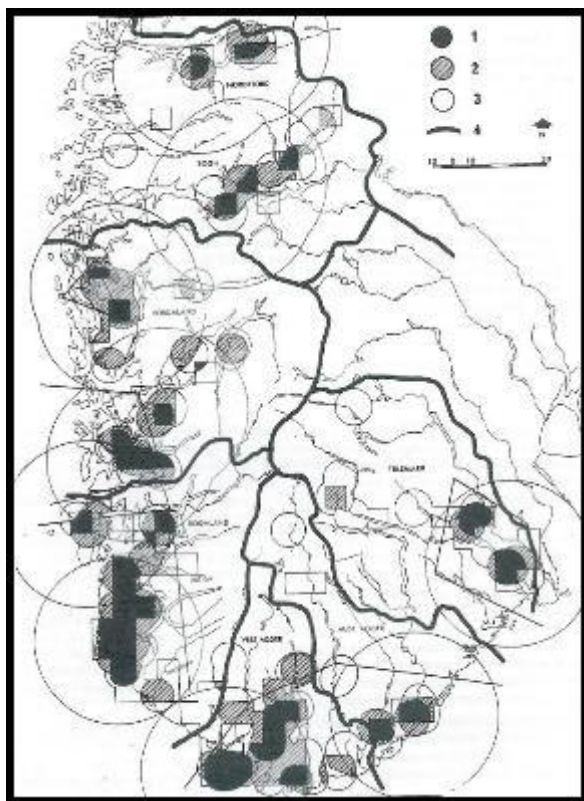


Fig. 8.9 Politiske maktsentre identifisert ved hjelp av gravfunn. Tegnforklaring: 1. tre gjenstandskategorier. 2. To gjenstandskategorier 3. En gjenstandskategori. 4. Moderne fylkesgrenser. Modifisert etter Myhre 1985: 181